مەشئەل كۆتۈرگەن كىشىلەر

(پوۋېست)

خالىدە ئىسرائىل

1857-يىلى ئەنگلىيە ئىشچىلىرى دۇنيا بويىچە تۇنجى پۇتبول كۇلۇبىنى قۇردى.

1863-يىلى ئەنگلىيىدىكى 11 پۇتبول كوماندىسى بىرلىشىپ تۇنجى پۇتبول جەمئىيىتى قۇردى،

1870-يىلى ئەنگلىيە پۇتبول جەمئىيىتى ئەنگلىيە ھەم دۇنيا بويىچە تۇنجى پۇتبول مۇسابىقىسى -‹‹ يەڭگۈچى ›› پۇتبول مۇسابىقىسىنى كۆردى. شۇنىڭدىن كېيىن ئەنگلىيەدە پۇتبول ھەرىكىتى كەڭ قانات يېيىپ، ئاۋستىرىيە، ئاۋستىرالىيە، ئىسپانىيە، ئىتالىيە، فرانسىيە، بېلگىيە، گوللاندىيە قاتارلىق ئەللەرگە تارقالدى.

1896-يىلى پۇتبول ھەرىكىتى خەلقئارا ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ بىر تۈرى قىلىپ قوشۇلدى.

1904-يىلى مايدا پارىژدا خەلقئارا پۇتبولچىلار بىرلەشمىسى ‹‹FIFA›› قۇرۇلدى.

1928-يىلى خەلقئارا پۇتبولچىلار بىرلەشمىسى 1930-يىلىدىن تارتىپ تۆت يىلدا بىر قېتىم دۇنيا پۇتبول لوڭقىسىنى تالىشىش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈشنى قارار قىلدى....

1870-يىللىرى ئەنگلىيىنىڭ مانچېستېر شەھىرىدىكى باغچە، مەيدانلاردا توپ تېپىپ يۈرگەن پىرىستان ئىشچىلىرى ئارىسىدا بىر ئۇيغۇر يىگىتمۇ بار ئىدى. بەستلىك، چاققان، ئىنتايىن زېرەك بۇ يىگىت يىگىلا ئۆگىنىۋالغان بىر نەچچە ئېغىز ئىنگلىزچە سۆزگە تايىنىپ بۇ يەردىكى ئىشچىلار بىلەن چىقىشىۋالغان ۋە پۇتبول ئويناشنى ناھايىتى ئوبدان ئۆگەنگەنتى. كىشىلەر ئۇنىڭدىن: ‹‹ سەن قەيەرلىك؟ ›› دەپ سورىسا، ئۇ ئويلىنىپ تۇرۇپ كېتىپ:

- مەن ئۇستۇنئاتۇشلۇق، ئۇستۇن ئاتۇشنىڭ ئېكساق دېگەن يېرىدىن، - دەپ جاۋاب بېرەتتى. ھەممە ئىشقا قىزىقىدىغان ئەنگلىيىلىكلەر دۇنيا خەرىتىسىدىن ئۇستۇن ئاتۇش، ئېكساق دېگەن شەھەرلەرنى ئىزدەپ ئاۋارە بولۇشاتتى.

ئۇچاغلاردا ئۇستۇنئاتۇش قەشقەر كونىشەھەر ناھىيىسىگە قاراشلىق كىچىككىنە بازار ئىدى. ئۇنى دۇنيا خەرىتىسىدىن ھەقىقەتەن تاپقىلى بولمايتتى.

بۇ يىگىت ئاشۇ ئۇستۇنئاتۇشنىڭ ئېكساق كەنتىلىك ھاشىم بالىخان دېگەن يېتىم ئوغۇل ئىدى.

ئاتا-ئانىسىدىن كىچىك قالغان ھاشىم بالىخان ھامىمىسىنىڭ قولىدا چوڭ بولدى. ئۇ، ھامىمىسىنىڭ كۆڭۈل قويۇپ تەربىيىلىشى بىلەن «قۇرئان» ساۋاتىنى چىقارغاندىن باشقا، كۆچەت ئۆلاقچىلىقىغا ئۇستا بولۇپ يېتىلدى. ئايىغى چاققان، پاكىز، چىرايلىق كىيىنىپ يۈرۈشنى ياقتۇرىدىغان، ھەر قانداق ئىشنى ئىپىگە كەلتۈرۈپ قىلىدىغان ھاشىم بالىخانىغا ھامىمىسىلا ئەمەس، قولۇم - خوشنىلىرىمۇ ئامراق ئىدى. سۆزمەن- قىزىقچىلىقى، چىقىشقاقلىقى ئۇچۇن ئۇنىڭ كۆرگەنلا ئىشنى قىلىپ باققۇسى كېلىدىغان ھەر دەم خىيال مىجەزىنىمۇ ئەيىبكە بۇيرىمايتتى. ئۇ ھەقتە سۆز ئېچىلسا بوۋايلار كۈلۈشۈپ: «ئوغۇل بالا شوخ بولسا، شوخ بولمىسا يوق بولسا»، دەپتىكەن، ھاشىم بالىزە شوخ، كىلىشىملىك ئادەم بولدى، ئۇ ئاشۇ مىجەزى بىلەن ھەر قانداق يەرگە بارسا نىنىنى تېپىپ يېيەلەيدۇ» دېيىشەتتى.

ھاشىم بالىخان 17-18 ياش ۋاقىتلىرىدا ياشىنىپ قالغان ھامىمىسى بىلەن ئىلىغا چىقىپ كەتتى. ھامىمىسى ئىلىدا ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن كارۋانلارغا ئەگىشىپ ئەنجانغا، ئۇ يەردىن تۈركىيەگە باردى. ئىزىمىردا مۇساپىرلىق ۋە يوقسۇزلىقنىڭ دەردىنى تارتىپ يۈرگەن چاغلىرىدا زەرىف باي دەيدىغان كىشىنىڭ ياردىمىگە ئېرىشىپ، خەلقئارا يۈك پاراخۇتىنىڭ ياردەمچى يۈك تىزىملىغۇچىسى بولدى ۋە پاراخوت بىلەن ئەنگلىيەنىڭ مانچېستېر شەھىرىگە بېرىپ ئۇ يەردە بىريىل تۇرۇپ قالدى. ئىككىنچى يىلى تۈركىيەگە قايتىپ موينا(ياۋايى ھايۋان تېرىسى) ساتىدىغان بىر دۇكاندا ئىشلەپ بىر مەزگىل ئۆتكەندە، خوجايىنىنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن مال سېتىۋالغۇچىلارغا يول باشلاپ سىبىرىيەنىڭ بىر قىسىم جايىغا، ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ئالمۇتا، رۇسىيىنىڭ شەمەي شەھەرلىرىگە، كېيىن يەنە قازانغا باردى.

قازان ئەينى دەۋردە غەرب ۋە شەرق ئوتتۇرىسىدىكى مۇھىم ئىقتىسادى تۈگۈن بولۇپلا قالماي، مەدەنىيەت-مائارىپ ۋە ئىلىم-پەن ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىۋاتقان، غەرب دۇنياسى بىلەن شەرق دۇنياسىغا تەۋە خىلمۇ-خىلدىن ۋە مەدەنىيەت ھادىسىللىرى، پىكىر ئېقىملىرى ئۆزئارا ئۇچرىشىپ توقۇنۇشۇدىغان ھەم بىر-بىرىگە تەسىر كۆرسىتىدىغان، گۈللەنگەن زامانىۋى شەھەر ئىدى. رىقابەت

تۇسى قويۇق، قىزىقارلىق تەنتەربىيە تۈرى بولغان پۇتبول بۇ يەردىكى مەكتەپلەردە يىڭىدىن قوبۇل قىلىنىۋاتاتتى.

ھاشىم بالىخان قازاندىكى بۇ يىڭىلىقنىڭ ئاكتىپ تەشەببۇسچىسى ۋە قاتناشقۇچىسى بولدى. ئۇ بۇ يەردىكىلەرگە ئەنگلىيە ئويناش قائىدىللىرىنى ئۆگەتتى، مۇسابىقىلەرگە قاتناشتى ۋە ناھايىتى تىزلا بۇ يەردىكى داڭلىق توپچىلاردىن بوپقالدى. شۇ مەزگىلدە ئۇ سودا ئىشى بىلەن قازانغا كەلگەن بىر يۇرتلۇقى، ئوتتۇرا ئاسىيادىكى داڭلىق باي-باھاۋۇدۇن ھاجى بىلەن كۆرۈشتى. ئۇلارياش- قۇرامى تەڭ، زېھنى كۈچى، پىكىر-ھىسسىياتى ئۇرغۇپ تۇرغان يىگىتلەر ئىدى، ئىككىسىلا يۇرتىنى، ئىكساقنى قىزغىن سۆيەتتى، نامراتلىق، نادانلىق ئىلكىدە ياشاۋاتقان يۇرتداش، قان-قېرىنداشلىرىنى، بۇلارنىڭ تەقدىرىنى كۆپ ئويلايتتى. شۇڭا، ئوي- پىكرى كۆپىنچە بىر يەردىن چىقاتتى. ھاشىم بالىخان ئۇزاق يىل مۇساپىرلىق دەردىنى تارتىپ يۇرتىنى سىغىنغانلىقىنى، يۇرتقا كەتكۈسى بارلىقىنى، مۇشۇ يەردىكى باللارغا پۇتبول ئويناشنى ئۆگەتكەندەك، يۇرتىدىكى ئوشۇق ئويناپ يۈرگەن باللارغىمۇ پۇتبول ئويناشنى ئۆگەتكۈسى بارلىقىنى ئىيتقاند، باۋۇدۇنباي كۆزلىرىگە ياش ئالدى. ئۇمۇ يۇرتىدىكى قاراڭغۇ مەدرىسلەرنى ئىسلاھ قىلىش، ئوقۇتۇش مەزمۇنىغا پەننى دەرسلەرنى كىرگۈزۈش، شارائىت يارىتىپ، بۇ يەردىكىدەك يېڭىچە مەكتەپلەرنى قۇرۇش، تەن تەربىيەسىنى يولغا قويۇش قاتارلىق خېلىدىن بىرى ئوي -خىيالىنى چىرماپ، يۈرىكىدىن چىقماي كېلىۋاتقان ئارزۇ - ئارمانلىرىنى سۆزلىدى ئۇلار كۆپ قېتىم ئەنە شۇنداق سىردىشىپ، ئارزۇ-ئارمانلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ پىلانلىرىنى تۈزۈشتى. باھاۋۇدۇنباي ھاشىم بالىخاننى يۇرتىغا قايتىدىغان كارۋانلار بىلەن يولغا سالىدىغان چاغدا ئۇنىڭغا ئۈچ پۇتبول توپى بىلەن بىر ناسوس يوللۇق تۇتتى. بۇ توپلار پامىر تاغلىرى ئارىسىدىكى تىك- خەتەرلىك مۇز-داۋانلاردىن ساق-سالامەت ئۆتۈپ ھاشىم بالىخان بىلەن بىللە ئىكساققا يىتىپ كەلدى. تەۋەككۇلچىلىك روھىغا باي ئىكساق دىھقانلىرى پۇتبولنى ياقتۇرۇپ قالدى.

1880-يىللاردا ئىكساقنىڭ ئەڭ دەسلەپكى پۇتبول كوماندىسى بارلىققا كەلدى. ئۇلار

دەسلەپتە تۆت ئادەم بىر گۇرۇپپا بولۇپ ئوينايتتى. ھاشىم بالىخان، تاياخۇن، نامانكام، خەلەمكام، نەسپاخۇن، سوپىكام، نۇدۇككام، نەبىكام قاتارلىق توپچىلار ئىكىساق پۇتبولچىلىق تارىخىنىڭ تۇنجى قۇرلىرىنى يازدى. يىللارنىڭ ئۆتۈشى، تارىخنىڭ بوران-چاپقۇنلۇق ئۆزگىرىشلىرىگە ئەگىشىپ پۇتبول ھەرىكىتى يېڭىلىق-تەرەققىياتنىڭ سىمۇلى سۈپىتىدە ئىكىساقلىقلارنىڭ تەقدىرى بىلەن چەمبەرچەس بىرلىشىپ كەتتى.

1927-يىلنىڭ ئاپرېل ئايلىرى. قەدىمىي شەھەر قەشقەرنىڭ نوبىشى دەرۋازىسىدىن ھېتگاھقا قاراپ سوزۇلغان ئوڭغۇل-دوڭغۇل يولدا ئەنگلىيىنىڭ كىچىك بايرىقى قادالغان تۆت چاقلىق ئىنگلىزچە پەيتۇن ئىرغاڭلاپ تېز كېتىۋاتاتتى. ئانچە كەڭ بولمىغان بۇ كوچىدا ئات-ئۇلاق ۋە يولۇچىلارنىڭ كۆپلىكىگە قارىماي ئۇچقانداق كېتىۋاتقان پەيتۇن ئالدىدىن پات - پاتلا دوڭغاقلاپ مېڭىپ ياشانغان بوۋايلار، ئىشتانسىز كىچىك باللار ياكى پەرەنجىلىك ئاياللار ھودۇقۇپ يۈگۈرۈپ ئۆتىشەتتى. كوچىدىكى ئادەملەر چاڭ توزىتىپ يىراقلاپ كېتىۋاتقان بۇ ئالىپتە پەيتۇنغا ھەيرانلىق، قىزىقسىنىش، ئەيمىنىش ۋە نەپرەت ئارىلىشىپ كەتكەن مۇرەككەپ ھېسسىيات ئىچىدە قارىشىپ قالاتتى.

تار كوچىدىن ئۇزۇن پەرەنجىگە يۆگەنگەن ياش، نازۇك بىر قىز يەرگە قارىغىنىچە ئاستا مېڭىپ چىقىپ كەلدى. قارىغاندا ئۇ چوڭقۇر خىيالغا پاتقاندەك قىلاتتى، بولمىسا ئارقىسىدا كوچىنى بىر ئېلىپ تاراقلاپ باستۇرۇپ كېلىۋاتقان ئۇچ ئاتلىق پەيتۇننى بايقىغان بولاتتى. ئەمما ئۇ ھېچ نەرسىنى سەزمەيلا قالماستىن، پەرەنجىسىنىڭ گىرۋەكلىرىنى نازۇك بارماقلىرىغا يۆگەپ تۇتقىنىچە يولنىڭ قارشى تەرىپىگە قاراپ قەدەم تاشلىدى. كىشىلەر ۋارقىرىشىپ كەتتى. شۇ چاغدىلا قىز ئارقىسىغا قاراپ ئۈستىگە باستۇرۇپ كېلىۋاتقان يوغان ھارۋىنى، ئۆزىنىڭ يوغان قارا ئاتنىڭ ئېگىز پۇتلىرى ئارىسىغا كىرىپ قالغانلىقنى بايقىدى. ئاشۇ ئاخىرقى دەقىقىلەردە ئۇ كىمدۇر ئىزدىگەندەك كەينىگە قارىدى. ئۇنىڭ تاتارغان ئەمما تەڭداشسىز گۈزەل چىرايىنى، ئۈمىتسىزلىكتىن خىرەلەشكەن قارا كۆزلىرىنى كۆرگەنلەر «ۋاي ئىسىت!» دەپ قىلىشتى.

دەل شۇ پەيتتە مۆجىزىدەك بىر ئىش يۈز بەردى. نەدىندۇر بۇركۈتتەك ئېتىلىپ كەلگەن ياشقىنا بىر يىگىت قىزنى ئارقىسىدىن قوغلاۋاتقانلارنىڭ يولىنى توسۇپ ۋارقىرىدى. ئاتلار ھۈركۈپ، پەيتۇننى تاراقشىتىپ سۆرەپ كەتتى. ھەيران قالغان ھەم ھاياجانلانغان كىشىلەر قىز بىلەن يىگىتنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى. بۇ كوچىدىكى كىشىلەر قىزنىڭ چوڭ بىر باينىڭ يالغۇز قىزى ئىكەنلىكىنى بىلەتتى. شۇڭا ئۇلار يىگىتنى «سەن كىم؟ قەيەرلىك سەن؟»، «سەن ئۆزۈڭ قۇتۇلدۇرغان بۇ كىشىنىڭ كىملىگىنى بىلەمسەن؟» دېگەندەك سوئاللارغا كۆمۈۋېتىشتى.

مەن بىر يولۇچى، - دېدى يىگىت ۋە كىشىلەرنىڭ تېخىمۇ كۆپ سوئالىنى جاۋابسىز قويۇپ يولىغا راۋان بولدى. قىز بولسا ئالىقاچان بايا چىققان تار كوچىغا قېچىپ كىرىپ كەتكەنىدى.

پەيتۇندا ئولتۇرغان ئەنگلىيە كولسۇلىنىڭ خانىمىمۇ بۇ كۆرنۈشتىن ھاياجانلانغانىدى. بولۇپمۇ يىگىتنىڭ چەبدەسلىكى ئۇنىڭغا ياراپ كەتتى. ئۇنىڭ ئوقتەك كېلىپ قىزنى قۇچاقلاپ يۇمۇلغان ھالىتى خانىمغا ئەنگلىيەدە پات-پات ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرىدىغان پۇتبول مۇسابىقىلىرىنى، داڭلىق پۇتبولچىلارنىڭ چەبدەسلىك بىلەن ئېتىلىپ كېلىپ توپنى ئېلىپ مېڭىشلىرىنى ئەسلەتتى. بۇ ئەنگلىيەدە ئەمەس، بۇ يەردە پۇتبول مۇسابىقىسىنىڭ بولۇشىمۇ مۇمكىن ئەمەس، بۇ بىر خەتەرلىك ھادىسە، بايىلا بۇيەردە ياش بىر قىز ھاياتىدىن ئايرىلغىلى تاس قالدى. شۇنداق چىرايلىق بىر قىز....

گېللىئان خانىم خونزارلىق پەيتۇنكەشكە نارازىلىق ئارىلاشقان ئەندىشە ئىچىدە قاراپ قويدى. قارا چاچ تېرىسى سارغۇچ قارامتۇل كەلگەن، ياڭاق سۆڭەكلىرى بورتۇپ چىقىپ تۇرىدىغان 30 نەچچە ياشلاردىكى بۇ ئادەم تىپىك ئاسىيالىق ئىدى. ئەمما ئۇ ئۇزاقتىن بۇيان ئاق تەنلىكلەر بىلەن ئارىلىشىپ ئۆتكەنلىكتىن بولسا كېرەك، ئاسىيالىقلارنى، بولۇپمۇ قەشقەرلىكلەرنى پەس كۆرەتتى. پەيتۇننى ئۇچقاندەك تىز ھەيدەپ، بۇ غەلىتە ھارۋىغا ھاڭۋاقتىنىچە قاراپ قىلىپ، ئۆزىنى چەتكە ئېلىشنى ئۇنۇتقان كىشىلەرنى بولۇپمۇ سەھرالىقلارنى «چۆچۈتۈپ» قويۇشنى ياخشى كۆرەتتى. ئۇ، قۇرقۇنچتىن ئالاق - جالاق بوپكەتكەن كىشىلەرنىڭ يېنىدىن تېز سۈرئەتتە،

سۇركىشىپ دېگۈدەك ئۆتۈپ كېتەتتى ۋە ئۆزىنىڭ ماھارىتىدى سۆيۈنۈپ نەچچە كۈنگىچە كۆرەڭلەپ يۈرەتتى. ئەمما بۇ سىناق داۋاملىق مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇۋەرمەيتتى. بىر قېتىم ئېشەكلىك بىر بوۋاي ئېشىكى بىلەن پەيتۇن تېگىدە قالدى. يەنە بىر قېتىم بالا كۆتىرىۋالغان بىر ئايال يىقىلىپ، بالىسى نەچچە مېتىر يىراقلىقتا ئۇچۇپ چۈشكەنىدى. ھەر قېتىم ھادىسىگە ئۇچرىغۇچىنىڭ تۇغقانلىرى بۇ ئىشنى خۇدادىن كۆرۈپ، كىشىنى ھەيران قالدۇرغىدەك سەۋر- تاقەتچانلىقىنى ئىپادىلەيتتى. ھەتتا كونسۇل گېللىئان ئەپەندى ھال سوراش يۈزىسىدىن بەرگەن پۇللارنىڭمۇ قايسى بەگ، قايسى قازىنىڭ يانچۇقىغا چۈشۈپ كەتكىنىنىمۇ بىلمەيتتى. گېللىئان خانىم قىزىل جىيەكلىك فورما كىيىپ، پەيتۇندا گىدىيىپ ئولتۇرىدىغان پەيتۇنكەشنىڭ مۇنداق ئىشلىرىدىن نارازى ئىدى. ئۇنىڭ پەيتۇننى پاكىز تۇتىدىغانلىقى، ئاتلارغا ياخشى قارايدىغانلىقى ئۇچۇنلا ئىشتىن بوشىتىۋېتىشكە قىيمىغانىدى. شۇڭا داۋاملىق ئۇنىڭغا پەيتۇننى ئېھتىيات بىلەن ھەيدەشنى جىكىلەپ تۇراتتى: - بۇلارمۇ ئادەمغۇ، تۇرمۇشىنىڭ قىيىنلىقى، تېرىكچىلىك شارائىتىنىڭ ناچارلىقى بۇ ئادەملەرنى مۇشۇ ھالغا چۈشۈرۈپ قويغان. ئىنچىكىلەپ قارايدىغان بولسىڭىز بۇلاردا بىر خىل ئېسىل سۈپەت بار. ئاۋۇ ئاپپاق ساقاللىق بوۋاينىڭ سالاپىتىگە قاراڭ، ئۇنىڭ پىشانىسى خۇددى سوقراتنىڭكىگە ئوخشايدىكەن ..... ئاۋۇ ئىشەكتە تۇرغان ئايالنى كۆردىڭىزمۇ. لوندۇندا بولىدىغان بولسا چوقۇم داڭلىق گۈزەللەردىن ھېسابلانغان بولاتتى. باللىرىنى دېمەيسىز، نېمىدېگەن سۆيۈملۈك، نېمىدېگەن چېچەن ـ ھە. مەن ئۇيغۇر باللىرىنى بەك ياخشى كۆرىمەن......

خانىم شۇنداق سۆزلەپ كېتەتتى. ئوچۇق زەڭگەر كۆزلىرىنى سىرتقا تىكىپ، ‹‹ مىڭ بىر كېچە ›› چۆچەكلىرىنى ئەسلىتىدىغان بۇ ئاجايىپ يۇرت ۋە ئۇنىڭدا ياشايدىغان كىشلەر توغرىسىدا تىنماي مۇلاھىزە قىلاتتى.

پەيتۇن قەشقەرنىڭ ئوڭغۇل - دوڭغۇل كوچىللىرىدا بىر پەس ماڭغاندىن كېيىن ھېيتگاھ جامەسىنىڭ ئەنجان رەستىسى تەرەپتىكى بۇرجىگىگە كېلىپ توختىدى. ھېيتگاھ جامەسىنىڭ ئالدىدىكى كەڭرى مەيدان ھەر قاچانقىدەك يېمەك -ئىچمەك، يەل - يېمىش، كىيىم - كېچەك

ساتىدىغان ئۇششاق تىجارەتچىلەر، خېرىدارلار، ئىش كۈتۈپ تۇرۇشقان ھاممال - مەدىكارلار، چۆرىدىشىپ ئولتۇرۇپ جېمى جاھاننىڭ پارىڭىنى سوقىدىغان بىكارچىلار، ساپايى چىلىپ تىلەمچىلىك قىلىدىغان قەلەندەرلەر بىلەن تولغانىدى. جامەنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئېگىز تېرەكلەرنىڭ سايىسى چۆچۈپ تۇرىدىغان سۇپىلاردا يوغان سەللىلىك، ئاپپاق ساقاللىق موللىلار قاتار ئولتۇرۇشۇپ قىزىق سۆھبەتكە چۈشكەنىدى. دوپپىلىق، تۇماقلىق، بەقەسەم ياكى چەكمەن تون كىيىپ بەللىرىنى باغلىغان ئەر كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا كەڭ، ئۇزۇن پەرىجە كىيىپ، يۈزىنى ياپقان، بالىلىرىنى ئەگەشتۈرىۋالغان ئاياللار ئاندا - ساندا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. لىق گىردە تۇلدۇرۇلغان يۇملاق، يوغان تەۋەڭنى بېشىغا ئېلىپ ئۇستا سېرىكچىدەك مىغ - مىغ ئادەملەر ئارىسىدا خىرامان ئايلىنىپ يۈرگەن شاگىرت بالا، ھېلىلا بازاردىن سېتىۋالغان قىزىل خورىزىنى قولتۇقىغا قىستۇرۇۋالغان تاغلىق دېھقان ئالاھىدە كۆزگە تاشلىناتتى. قاما تۇماق، تاۋار تون كىيگەن چىرايى پارقىراپ تۇرىدىغان، كەينىدە چاپارمەنلىرى ئەگىشىپ يۈرگەن بايۋەچچىلەر ئالامان ئىچىدە سوقۇشقاق خورازلاردەك گىدىيىشىپ يۈرىشەتتى. ھېيتگاھنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى چوڭ يولدىن ئېسىل ئاتلار قوشۇلغان ياسىداق مەپىلەر قوڭغۇراقلىرىنى جىرىڭلىتىپ توختىماي ئۆتۈپ تۇراتتى. كاتتىراق بىرەر مەپە ئۆتكەن چاغدا، بىكارچىلاردىن بىرەرسى: كۆردۈڭلارمۇ پالانچى ھاجىمنىڭ ياكى پالانچى بەگنىڭ مەپىسى دەيتتى. قالغانلار بويۇنلىرىنى سوزۇشۇپ تاكى مەپىنىڭ قارىسى يىتكىچە قارىشاتتى. ئارقىدىن تىلىنى چاكىلدىتىپ ئاتنى ياكى مەپىنىڭ بېزەكلىرىنى بىر ھازا ماختىشاتتى. تېخىمۇ ئىچكىرىلەپ مەپىنىڭ ئۇجۇر - بۇجۇرلىرىغىچە سۆزلىشىپ كۆڭلىنى خوش قىلىشاتتى. ئەجنەبىيچە پەيتۇن ئەلۋەتتە بۇ يەردە ھەممىدىن زور قىزىقىش قوزغىدى. بىردەمدە پەيتۇن ئەتراپىدا بىر مۇنچە بىكار تەلەپ بىلەن تىلەمچى پەيدا بولدى. پاكار، دوغىلاق، قىزىل يۈزلۈك قاسساپ ئۆزىدىن گۆش ئالىدىغان پەيتۇنكەشنى كۆرۈپ يۈگۈرۈپ يېتىپ كەلدى ۋە تەزىم قىلىپ، ئۇنىڭغا شەرت ئارىلاش بىر نەرسىلەرنى دېگىلى تۇردى. چىرايى ئاپتاپتا كۆيۈپ قارىداپ كەتكەن ئەر كىشىلەر باشلىرىنى ئېگىپ پەيتۇن ئىچىدە ئولتۇرغان ياش خانىمغا قىزىقىپ قارىشاتتى ۋە

كۈلۈشۈپ بىر-بىرىگە بىر نەرسىلەرنى دەيتتى. بەزىللىرى پەيتۇننىڭ ئۇ يەر، بۇ يىرىنى تۇتۇپ سىلاپ بىقىشاتتى. خانىم ئەنگىلىيەدىن يېڭى كەلگەندە كىشىلەرنىڭ ئۆزىگە قاراپ كۈلۈشكىنىنى كۆرۈپ ئۇيغۇرچە سۆزلەشنى بىلمىدىغان كاتىپتىن: «ئۇلار نېمە دەيدۇ؟» دەپ سورىغىنىدا كاتىپ ئۇنىڭغا: «كەچۈرسىز خانىم، ئۇلار سىزنى مايمۇنغا ئوخشايدىكەن دەۋاتىدۇ» دەپ جاۋاب بەرگەنىدى.

پەيتۇنكەش قاپىقىنى تۈرۈپ ئەتراپتىكىلەرنى قوغلاشقا باشلىدى. دېمىسىمۇ بۇ كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا ئاجايىپ چېۋەر ئوغرىلار بار ئىدى. ئۇلار پۇرسەت تاپسىلا پەيتۇندىن قولىغا چىققان نەرسىنى ئوغرىلاپ كېتىشەتتى. ئۇلارنىڭ ئادەمنى قارىتىپ تۇرۇپ ئاشۇ نەرسىلەرنى قانداقلارچە شۇنچە تېز ئوغرىلاپ كەتكىنىگە ئادەمنىڭ ئەقلى يەتمەيتتى.

كوچا ئاغزىدىن تىقىلىشىپ تۇرغان بىر نەچچە مەپە جايىدىن قوزغىلىپ ئەنجان رەستىسىگە ئۆتىدىغان يول ئېچىلدى، پەيتۇنكەش ئەتراپتىكىلەرنى «هارامتاماق ئوغرىلار، يالقاۋلار» دەپ تىللاپ، پەيتۇننى ئەنجان رەستىسىگە هەيدىدى. ئەنجان رەستىسى قەشقەردىكى كەڭرەك، رەتلىكرەك كوچىلاردىن بىرى ئىدى. كوچا ئۈستى ياغاچ، بورىلار ياكى ئىككى ياقتىكى ئۆيلەرگە ئارتىلدۇرۇپ سىلىنغان بالىخانا ئۆيلەر بىلەن يېپىلغان بولۇپ، ئۇ يەر -بۇ يەردىن چۈشۈپ تۇرغان كۈن نۇرى كوچىنى خىرە يورۇتۇپ تۇراتتى. كوچىنىڭ ئىككى يېنىدا ئۆزبېك، هىندى ۋە يەرلىك باي سودىگەرلەر، جازانىخورلارنىڭ ئىككى قەۋەتلىك خىش ئۆيلىرى ۋە دۇكانلىرى، بىر -بىرىگە ئۇلۇشۇپ كەتكەن زەرگەر بازىرى بار ئىدى. بۇ دۇكانلاردا چەت ئەللەرنىڭ ئېسىل رەخت، موينا، كىيىم - كېچەكلىرىدىن تارتىپ ئىران گىلەملىرى، خاڭجۇ ۋە خوتەننىڭ يىپەك رەخت، ئەتلەسلىرى ستىلاتتى. يەرلىك زەرگەرلەر ياسىغان ئالتۇن - كۈمۈش، زىبۇ - زىننەتلىرىمۇ خىلى سىپتا ئىدى. گىللېئان خانىم پەيتۇننى بازارنىڭ ئىچكىرىسىدىكى بىر تار كوچىنىڭ ئاغزىغا توختاتتى. ئاشۇ تار كوچىدا خىلى چوڭ بىر يىپەك مال دۇككىنى بار ئىدى. دۇككان خوجايىنى ئەزەلدىن چەت ئەللىكلەر بىلەن سودا قىلىپ كەلگەن ئوقۇمۇشلۇق يەرلىك سودىگەر ئىدى. دوقمۇشتا قىزىل سىرلانغان ئېگىز چاقلىق، ئىشىكىگە چىلتەكلىك تاۋار پەردە تۇتۇلغان مەپە توختىدى.

مەپە ئالدىدا قوراللىق ئىككى ئەسكەر تۇراتتى. سەل نىرىدا يەرلىك كىشىلەردىن بىر توپ ياش ئەر بىلەن ئۇششاق باللار تاماشا كۆرۈپ تۇراتتى. تار كوچىغا پىيادە كىرمەكچى بولۇپ تۇرغان خانىم، ئەسكەرلەرنىڭ رەتلىك قەدەم تىۋىشى، ئوفىتسىرلارنىڭ بۇيرۇق ئاۋازى، مىلتىقنىڭ شاراق ـ شۇرۇق قىلغىنىنى ئاڭلاپ جايىدا تۇرۇپ قالدى. تار كوچىدىن يەتتە ـ سەككىز ئەسكەر يوگۈرۈشۈپ چىقىپ مەپىنىڭ ئەتراپىدا ئىككى قاتار بولۇپ ھۆرمەتتە تۇردى. ئارقىدىنلا بىر نەچچە ياش ئوفىتسىرنىڭ ھەمرالىغىدا قىزىل، ھاۋارەڭ كۆڭلەك، زەرلىك تاۋار كەمزۇل، كىچىك پۇتلىرىغا گۈل بىسىلغان خەي كىيگەن ئالتۇن ـكۆمۈش، قاشتېشى زىبۇ ـزىننەتلىرىنى بولۇشىغا تاقاپ، قىنىق گىرىم قىلغان ئىككى ياش خىنىم ئەركىلىپ، تولغانغىنىچە چىقىپ كەلدى. تاماشا كۆرۈپ تۇرغان ئەرلەر بىلەن ئۇششاق باللارنى كۆرۈپلا يۈپۈرلۈپ كەلدى. ئەرلەرنىڭ چىرايىدا ئاشكارا بىر ھەۋەس، ئېچىرقاش ئىپادىلىنەتتى. بولۇپمۇ توپنىڭ ئەڭ ئالدىدا تۇرغان كىيىملىرى جۇل ـ جۇل، يۈز كۆزىنى قاسماق باسقان گومۇش چىراي بىر ئەر ياش خىنىملارغا قاراپ ھىڭگىيىپ كۈلۈۋىدى، قىلىن لەۋلىرىنىڭ بۇرجىكىدىن سىرغىغان شۆلگىيى يىپتەك ئۇزۇن سوزۇلۇپ، كىردىن پارقىراپ كەتكەن تونىنىڭ ياقىسىغا ئېقىشقا باشلىدى. ئەركە ـ نايناق خېنىملاردىن بىرى ئۇنى كۆرۈپ:

ـ ئەييۇ، جىگى، سىڭكۇ! ئېشىن سىلى، ـ دىيىشىگە، ئوفىتسىرلار بىلەن ئەسكەرلەر يۈگۈرۈشۈپ كېلىپ ھېلىقى گومۇشنى يەرگە يىقىتىپ مۇشتلاپ دەسسەپ كېتىشتى. بۇنىڭ بىلەن پۈخادىن چىقماي ئەتراپتا تۇرغانلاردىن ئۈچ ـ تۆتنى تارتىپ ئەكېلىپ مىلتىقنىڭ پاينىكى بىلەن ئۇرۇپ باش كۆزىنى قانغا بويىدى.............

بۇ ۋەقە كۆزنى يۇمۇپ ئاچقىچە يۈز بەردى. ئوفىتسىر ـ ئەسكەرلەر ئىككى خىنىمنى يۆلەپ مەپىگە چىقىرىپ، مەپىنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈرۈپ، بىردەمدە كۆزدىن غايىپ بولدى. بۇ ۋەقەنىڭ ئىسپاتى سۈپىتىدە ھېلىقى گومۇش تىخىچە يەردە ئىڭراپ ياتاتتى تاياق يېگەن بىر نەچچىسى دەلدەڭشىگىنىچە ‹‹ ۋايجان ـ ۋايىيەي ›› دەپ نالە قىلىشاتتى. دۇككان خوجايىنلىرى، خېرىدارلار، بايىقى بىر توپ تاماشە كۆرگۈچى بۇ يەردە ھېچ ئىش يۈز بەرمىگەندەك بىر خىل سوغۇق ئىپادىدە

قاراپ تۇرۇشاتتى. بۇ سوغۇقلۇق نېمىشقىدۇر ئادەمنىڭ تېنىنى شۈركۈندۈرەتتى......

گىللىپئان خانىم بىردىنلا كەينىگە ياندى. ئۇنىڭ كۆڭلى ئېلىشقاندەك بولدى. ئۇنىڭ بۇ يەردىن مال سېتىۋالغۇسى كەلمىدى. بۇ كوچىدىن، بۇ كوچىدىكى، بۇ شەھەردىكى ئادەملەردىن رايى يانغانىدى.

چىنباغ ـ ئەنگلىيىنىڭ قەشقەردىكى كونسۇلخانىسى جايلاشقان باغلىق قورۇنىڭ نامى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا ئىسىم قويۇشقا ماھىر قەشقەرلىكلەر بۇ باغنىڭ پەلەمپەيسىمان يەر شەكلىنى ۋە جانا چىنىدەك چىرايلىق كۆركەملىكىنى سۈپەتلەش ئۈچۈن چىنباغ دەپ ئاتىغانىكەن.

چىنباغ ھەقىقەتەن گۈزەل بىر جاي. بۈككىدە دەل ـ دەرەخلەر ئارىسىغا جايلاشقان ئېگىز پاسوندىكى ئىمارەتلەر ۋە راۋاق شەھەر سېپىلىغا ياندىشىپ پۈتكۈل قەشقەر شەھىرىگە ۋە شەھەر ئەتراپىدىكى چەكسىز ئېتىز ـ باغلارغا، ئەگرى ـ بۈگرى كەتكەن دەريا ـ ئېقىنلارغا يىراقتا ھەيۋەت بىلەن قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان پامىر تاغلىرىغا نەزەر سېلىۋاتقاندەك قىلاتتى. ئۇ جاھاننىڭ تەرەپ ـ تەرەپلىرىدىن قەشقەرگە كەلگۈچىلەر ئۈچۈن ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ سۈت ئۇيقۇسىدا ياتقان بۇ قەدىمكى شەھەردىكى زامانىۋى مەدىنىيەتكە، بۇ شەھەرنى يىراقتا تاشلاپ كېتىۋاتقان شاۋقۇن ـ سۈرەنلىك كەڭ دۇنياغا ۋە تەرەققىياتقا ۋەكىللىك قىلىدىغان كىچىككىنە ئارال، چۆل ـ جەزىرىدىكى خىيالى جەننەت ھېسابلىنىدۇ.

پەيتۇن ئەنگلىيىنىڭ قالقان شەكىللىك دۆلەت گېربى قادالغا كونسۇلخانا دەرۋازىسىدىن كىرىپ كەلگەندە سوكنۇدىن فورما كىيگەن، قىزىل سەللىلىك، بومبۇر ساقاللىق ئىككى ھىندى ئەسكەر تىك تۇرۇپ كونسۇل خانىمغا سالام بەردى.

دەرۋازا ئىچىدىكى توپ مەيداندا ياللانما خادىملار بىلەن پۇتبول ئويناۋاتقان ياش ياردەمچى كونسۇل جورج. شىرىف ئەپەندى خانىمغا يىراقتىن ئېھتىرام بىلدۈردى. پەيتۇن يولنىڭ ئىككى يېقىدىكى رەتلىك سېلىنغان ياللانما خىزمەتچىلەر ئۆيى، ھىندىستان ئەمەلدارلىرىنىڭ، كونسۇلخانا دوختۇرىنىڭ ئۆيىدىن ئۆتۈپ دۆڭدىكى ئىچكىرىكى قورۇنىڭ ئالدىدا توختىدى.

پەيتۇنكەش ئاۋۋال سەكرەپ چۈشۈپ پەيتۇننىڭ ئىشىكىنى ئىچىپ خانىمنىڭ پەيتۇندىن چۈشۈشىگە ياردەملەشتى. گىللىپئان خانىم دەرەخلەر ئارىسىدىكى بالكونلۇق، يوغان دىرىزىللىرى كۆن نورىدا ۋاللىداپ تۇرغان كونسۇلخانا بىناسىغا نەزەر سالغىنىدا ھەر قاچانقىدەك كۆڭلىدە مەمنۇنلۇق ۋە قانائەت تۇيغۇسى پەيدا بولدى. ئۇ، پەي قىستۇرۇلغان شىلەپىسىنى قولىغا ئېلىپ ئاق تور پەلىيىنى يەشكەچ كەڭ پەلەمپەيگە چىقتى. قولىدىكى نەرسىلەرنى ئىشكىنى ئىچىپ بەرگەن ھىندىستانلىق خىزمەتكارغا بېرىپ:

-ئەپەندىم ئۆيدە بارمۇ؟ دەپ سورىدى.

-ئەپەندىم ھازىرلا ئاتلىق چىقىپ كەتكەنىدى،-- دېدى خىزمەتكار ھۆرمەت بىلەن. ئۇ، خىزمەتكارنىڭ سۆزىگە ئىشەنمىگەندەك تاملىرىغا ھايۋان مۈڭگۈزلىرى ۋە باش سۆكەكلىرى چوڭايتىلغان سۈرەتلىرى ئېسىلغان قۇبۇلخانىنى، تورۇسى ئېگىز، تېپتىنىچ، سۈرلۈك ئىشخانىلارنى، ئىككىنچى قەۋەتتىكى چىرايلىق بېزەلگەن، ئوتتۇرىسىغا بىليارت شىرەسى، پاتىفۇن، تام بويلاپ ئېگىز ئەينەكلىك كىتاب ئىشكاپلىرى قويۇلغان چوڭ ئۆينى ئارىلىدى. ئۇ شۇ تاپتا گىللىپئان ئەپەندىنى بۇ يەردە كۆرۈشنى، بۈگۈن بازاردا كۆرگەنلىرىنى، كالىلىسىدىكى خىلمۇ-خىل ئوي-پىكرىنى ئېيتىپ بېرىشنى، ئۇنىڭ تەسەللى سۆزلىرىنى ئاڭلاپ كۆڭلىدىكى غەشلىكلەرنى ئۇنتۇپ كېتىشنى شۇ قەدەر خالايتتى-ھە. ھەر قاچان، ھەر قانداق ئىشتا بۈيۈك بىرتانىيە ئىمپىرىيەسىنىڭ مەنپەئەتى نۇقتىسىدىن پىكىر يۈرگۈزىدىغان گىللىپئان ئەپەندى ھەددىدىن ئارتۇق ھىسسىياتچان خانىمنى بىر نەچچە ئېغىز ماختاپ ئۇچۇرۇپ ۋە يىنىككىنە تەنبىھ بىلەنلا پەسكويغا چۈشۈرۈپ قوياتتى. خانىممۇ ئۇنىڭ سۆزلىرىگە قايىل بولاتتى ۋە ئۇنىڭدىن تەسەللى تاپاتتى.

ئۇ كىتاب ئىشكابىنىڭ ئالدىغا بېرىپ كىتابلارنىڭ يۇقىرىسىغا چاپلانغان «ئوتتۇرا ئاسىياغا ئائىت قىممەتلىك ھۆججەتلەر ۋە ئەسەرلەر»، «ئۇۋچىلىق قامۇسى»، «رازۋېدكا رومانلىرى» دەپ يېزىلغاي كىچىك باغاقچىلارغا بىر دەم قاراپ تۇردى. ئارقىدىن ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ كىچىك شىرەدىكى پاتىفۇن پىلاستىلىرىنى ئاختۇرۇشقا باشلىدى. نېمىدېگەن

قىزىق ـ ھە! قەشقەرلىكلەر پاتىفوننى « شەيتان نەغمىسى » دەپ ئاتىشىدۇ.

ئۇ پاتىفوننى ئىچىپ كونا بىر پلاستىنكىنى قويدى، ئۇ موزارتنىڭ مۇزىكىسى ئىدى. ئۇ بۇ يەردە ـ قەشقەردە موزارتنىڭ مۇزىكىسىنى ئاڭلاش تولىمۇ غەلىتە تۇيۇلدى.

ئۇ تەۋرەنمە ئورۇندۇقتا مۇھەببەت كۈيلەنگەن يېقىملىق مۇزىكىنى ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ نېمىشقىدۇر نوبىشى كوچىسىدىكى ھېلىقى كىچىككىنە قىستۇرمىنى ـ نازۇك، لاتاپەتلىك، گۈزەل قىز بىلەن ئۇنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرغان بۈركۈتتەك چەبدەس يىگىتنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ ئىختىيارسىز كۈلۈمسىرىدى.

ئۇ يىگىت شۇ تاپتا قەشقەردىن ئاتۇشقا قاراپ سوزۇلغان يولدا چاپىنىنى مۈرىسىگە سېلىپ تېز قەدەملەر بىلەن كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ بۇغداي ئۆڭ، يۇمىلاقراق كەلگەن يۈزىگە يارىشىپ، ئەقىل ۋە ھېسسىيات بايلىقىنى ئىپادىلەپ تۇرىدىغان ئۇزۇن كىرپىكلىك يوغان قارا كۆزلىرىگە چوڭقۇر خىيال ۋە مۇڭ چۆككەن، يۈرىكى ھاياجانغا تولغانىدى. سېھىرلەنگەندەك ئالدىدىكى نامەلۇم بوشلۇققا تىكىلگەن كۆزلىرى گويا قاندۇقتۇر خىيالى بىر ئىشنى كۆرۈپ تۇرغاندەك ياكى كىم بىلەندۇر سۆزلىشىۋاتقاندەك گاھ غەزەپتىن ئوتتەك چاقناپ كەتسە، گاھ مۇھەببەتتىن مۇلايىم، خۇمارلىق جىلۋىلىنەتتى. ۋەلىرى نىمىلەرنىدۇ پىچىرلاۋاتقاندەك بىلىنەر ـ بىلىنمەس تىترەيتتى .... ئەجەب بىر ئىش بولدى ـ ھە. خۇددى بىرسى ئىتتىك بول دېگەندەك پېشىمدىن تارتقاندەك يۈگۈرۈپ كەلگەنىدىم. بىر قەدەم كېچىككەن بولسامزە .... كارامەتلىك خۇدا ئىككىمىزنىڭ دىلىغا بۇ ئوتنى ئۆزۈڭ سالغان بۈگۈن بۇ يەردە مېنى بىر سىنىماقچى بولغانمىدىڭ؟ سىنىقىڭدىن ئۆتكەن بولسام ئىشىمنى ئۆزۈڭ ئاسان قىلغايسەن، يېتىم بەندەڭنى مۇرادىمغا يەتكۈزگەيسەن، ئاھ، خۇدا!

ئۇ بۈگۈن قەشقەرگە ئاشۇ قىزنى بىر كۆرۈۋېلىش ئۈچۈن كەلمىگەنمىدى، ئۇنىڭ كوچىسىنى ئۆيىنىڭ ئەتراپىنى نەچچە ئايلانمىغانمىدى. ئاخىر قىزنى كۆرۈش ئۈمىدىنى ئۈزۈپ ھېيتگاھنى بىر پەس ئايلىنىپ قايتىپ كەتمەكچى بولدى. ئاشۇ چاغدا كۆڭلى بىر نەرسىنى تۇيغاندەك، بىر نەرسە ئۇنى ئاشۇ مەھەللە تەرەپكە تارتقاندەك بولدى. ئۇ ئاشۇ يۈگۈرەك پۇتلىرىغا تايىنىپ قىزنى

ئەزرائىلنىڭ چاڭگىلىدىن تارتىۋالدى. ئۇ قىز ئۈچۈن ئۆز ھاياتىنى قۇربان قىلىشقىمۇ رازى ئىدى.

ئۇ قىزنىڭ يۇمران تېنىنىڭ ھارارىتىنى، قاتتىق ھاسىراپ، ئوق تەككەن كىيىكتەك تىپىرلاشلىرىنى سەزگىنىدە بىردىنلا قاتتىق ھودۇقۇپ نېمە قىلارىنى بىلمەي قالدى. قىز ئۇنىڭ قولىدىن ئاجراپ ئۇنىڭغا لەپپىدە بىر قاراپ قويدى- دە تېزلىكتە ئۆزىنى ئوڭشاپ ئۆيى بار تار كوچىغا كىرىپ كەتتى.

ئۇ، قىزنىڭ قىزارغان يۈزىنى، ھاسىراشتىن نازۇك گەۋدىسىنىڭ تىترەشلىرىنى، كۆزلىرىدىكى ۋەھىمە ۋە ھاياجاننى، ئۇياتچانلىقنى شۇنچە يېقىندىن كۆردى. ئۇنىڭ ئاشۇ لەپپىدە بىر قاراپ قويۇشى ئۇنىڭ يۈرىكىگە چوڭقۇر ئورناپ كەتتى. ئۇ ھېسابسىز مەنىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان قاراش ئىدى. ئۇنى تىل تەسۋىرلەش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. پەقەت ئاشىق يۈرىكى ئارقىلىق سېزىۋالاتتى. شۇ تاپتا ئۇ خۇددى بېخىل پۇل پارچىلىغاندەك قىزنىڭ ئاشۇ قارىشىنى ئۆز خىيالىدا پارچىلاپ ئۇنىڭ ھەر بىر بۆلىكىدىن ئۆزگىچە زوق - لەززەت ئالاتتى. بۇ زوق ۋە لەززەت تەڭداشسىز كۈچ - قۇۋۋەتكە ئايلىنىپ ئۇنى قانائەتلەندۈرەتتى. ئۇنىڭ خوشلۇقى ئىچ - ئىچىگە سىغماي، كۆز ئالدىدىكى يېشىل دالىنى، يەر ۋە ئاسماننى قۇچاقلىماقچىدەك قوللىرىنى كىرىپ شامالغا قارشى يۈگۈرۈپ كېتەتتى. ئەگرى - توقاي يوللار، ئېگىز - پەس سارغۇچ دۆڭلەر، كۆكىرىشكە باشلىغان ئوت - چۆپ چاتقاللار، يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى سۈرەتتەك رەڭدار تاغلار ھەزرەت، ئاۋات بەشكىرەمنىڭ باغلىرى ئۇنىڭ ئۇچقۇر تاپانلىرى ئاستىدىن يىراقلاپ كەتتى. ئەمدى ئۇ ئۈستۈن ئاتۇشنىڭ تاغ باغرىنى بويلاپ بىر - بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن يۇرت - مەھەللىرى ئىچىدە كېتىپ باراتتى. ئەنە ھەمرا باينىڭ خۇۋەينى ئۈرۈكلۈك باغلىرىمۇ كۆرۈندى. بىر چاغلاردا بۇ باغنىڭ ئېگىز ئەنجان تاملىرى ئۈستىدىن ئۇ ياخشى كۆرىدىغان قىزنىڭ زىل ئاۋازدا ئېيتقان ناخشىلىرى ئاڭلىناتتى. قىز قەشقەرگە كەتكەندىن بىرى بۇ چوڭ باغ ئۇنىڭ كۆزىگە چۆلدەرەپ قالغاندەك كۆرۈنىدىغان بولدى.

يىراقتىن ھەزرىتى ھەبىب ئەجەم مازىرىنىڭ ئېگىز مۇنارى كۆرۈنگەندە ئۇ قەدىمىنى تىزلەتتى. ھەبىب ئەجەم مازىرى يېنىدىكى ئاددىي قەبرىدە ئاجايىپ بىر ئادەم مەڭگۈلۈك ئۇيقۇغا

كەتكەنىدى، ياق، ئۇنىڭ جىسمى ئۆلگەن بىلەن روھى ھاياتتۇر، ئوغۇللىرى قىلىۋاتقان خاسىيەتلىك ئىشلارنى ئاشۇ روھ ئۇلارنىڭ دىلىغا سىڭىپ تۇرىدىغاندۇ......

مازارغا يانداپ سېلىنغان بىر كورپۇس ئاپئاق بىنا، قاپقاقلىرى ھاۋارەڭ سىرلانغان چوڭ دېرىزىلىك سىنىپلار، ئوقۇتقۇچىلار ئىشخانىسى، يېڭىدىن سېلىنغان ئوقۇتقۇچىلار ياتاقلىرى، تاش مۇنچا، تىياتىرخانا، كەڭ كەتكەن توپ مەيدانى ...... مانا بۇئاسىيا قىتئەسىنىڭ ئىچكىرىسىدىكى مازارلار بىلەن تولغان بىر سەھرادا يۈز بەرگەن مۆجىزە ـ «ھۆسەيىنىيە» مەكتىپى ئىدى. ئىللىق چىرايىدىن سەبىلىك، ئاق نىيەت پارلاپ تۇرغان بۇ يىگىت بولسا مۇشۇ مەكتەپنىڭ بالا ئەپەندىسى ئىدى.

قىز بىلەن يىگىت ئەسلىدە بىر مەھەللىدە ـ ئۇستۇن ئاتۇشنىڭ ئېكساق كەنتىدە بىللە ئويناپ چوڭ بولغان باللار ئىدى. ئوغۇلنىڭ ئىسمى كېرەم بولۇپ كىشىلەر ئۇنى دادىسى كىچىكئاخۇننىڭ ئىسمىنى قوشۇپ كېرەم كىچىك دەپ چاقىرىشاتتى، قىزنىڭ ئىسمى مەريەمگۈل ئىدى. كىچىك ۋاقىتلىرىدا مەھەللىنىڭ ئېرىق ـ ئۆستەڭلىرىدە چۆمۈلۈپ، لاي ئويناپ يۈرگەن چاغلىرىدا ئۇلار باراۋەر ئىدى. كېرەم مەريەمگۈللەرنىڭ ئۆيىگە كىرىپ ئۇنى ئوينىغىلى چاقىرىپ چىقاتتى ياكى ئۇنىڭ بىلەن ئاشۇ جەننەتتەك باغ ئىچىدە ئەتىدىن-كەچكىچە بىللە ئويناتتى. ئۇلا ئاستا-ئاستا چوڭ بولدى. مەريەمگۈلمۇ باشقا قىز باللاردەك ئۆيىدىن تالاغا چىقمايدىغان، ئۇلار كۆرۈشمەيدىغان بولۇپ قالدى. مەريەمگۈلنىڭ دادىسى پات-پات تاغ ئارقىسىغا سودا قىلغىلى بېرىپ تۇرىدىغان چوڭ سودىگەر ئىدى. ئۇنىڭ قەشقەردىمۇ كاتتا دۇكانلىرى، ئۆيلىرى بار ئىدى. كېرەمنىڭ دادىسى كىچىك ئاخۇن بولسا كېرەم قورساقتىكى چاغدا كارۋانلارغا ئەگىشىپ ئەنجان تەرەپلەرگە چىقىپ كەتكىنىچە خەت-خەۋەرى بولمىغان ئىدى. ئانا-بالا ئىككىسى مەھەللىنىڭ ئايىغىدىكى كىچىك بىر ھويلىدا يالغۇز ياشايتتى. كېرەم ناھايىتى كىچىك ۋاقىتلىرىدىن تارتىپلا ئانىسىغا ياردەملىشىشكە باشلىغان ئىدى. ئۇلارنىڭ ئۆيىدىنىن بىر-ئىككى چاقىرىم يىراقلىقتىكى جاڭگالدا كېرەمنىڭ چوڭ ئانىسىنىڭ ئۆيى بار ئىدى. ئانىسى ھەركۈنى ئاشنى تاۋاققا ئۇسۇپ داستىخانغا چىڭ

چىگىپ:« ئوبدان بالام، يۈگۈرۈپ ماۋۇ ئاشنى چوڭ ئاناڭغا ئاپىرىپ بەر. ئاش سوۋۇپ كەتسە چوڭ ئاناڭنىڭ دۈئاسىنى ئالالماي قالىسەن، يۈگۈرۈپ بېرىپ، يۈگۈرۈپ كەل!» دەيتتى. قولىقى يۇمشاق كىرەم ئاشنى ئىسسىق پېتى ئېلىپ بارىمەن دەپ پىلدىرلاپ يۈگۈرۈپ ماڭاتتى. چوڭ ئانىسى ئىسسىق ئاشنى ئىچىپ ئۇنىڭغا ۋە ئانىسىغا ئاتاپ دۇئا قىلىپ بولۇپ « تاتلىق نەۋرەم، قارا كۆز نەۋرەم» دەپ ئەركىلىتەتتى. قولغا قۇيماقتەك ساپسېرىق، شېرىن قاقلارنى تۇتقۇزۇپ:«بىچارە ئاناڭ ئەنسىرەپ قالمىسۇن، يۈگۈرۈپ-يۈگۈرۈپ ئۆيۈڭگە كەتكىن، بىركىملەر ئېتىڭنى چاقىرسا ئالدى-كەينىڭگە قارىمىغىن›› دەپ تاپىلايتتى. كىرەم ئانىسىنىڭ چۆچەكلىرىدىكى دەرەخ ئۇستىگە چىقىپ ئولتۇرىۋالدىغان، مەھەللىدىكى ھەممە ئادەمنىڭ ئېتىنى بىلىدىغان جىنلارنىڭ ئۆزنى تۇتۇۋېلىشىدىن قورقۇپ، ئالدى-كەينىگە قارىماي ئۇدۇل ئۆي تەرەپكە چاپاتتى. ئۇ يەتتە ياشقا كىرگەن يىلى مۇسا ھاجىمنىڭ ئوغۇللىرى ئاچقان« ھۇسەينىيە» مەكتىپىگە ئوقۇشقا كىردى. ئۇ مەكتەپكە كىرگەن تۇنجى كۈنى تۇرسۇن ئەپەندىنىڭ ئۇنى يېتىلەپ ئىسسىق مۇنچىغا ئەكىرىپ يۇيۇندۇرغىنى، سارغۇچ ماتادا تىكىلگەن مەكتەپ فورمىسىنى كىيدۈرۈپ قويغىنى ئۇنىڭ ئېسىدىن زادى چىقمايدۇ. ئۇ، مەكتەپ ھاياتىغا تېزلا ئۆزلىشىپ كەتتى. بولۇپمۇ ئۆزىنىڭ يۈگۈرۈك، چەبدەسلىكى بىلەن تۇرلۇك تەنتەربىيە پائالىيىتىدە ئالاھىدە كۆزگە كۆرۈندى. مەكتەپ مۇدىرى تۇرسۇن ئەپەندى تۈركىيىنىڭ داڭلىق بىلىم يۇرتلىرىدا ئون يىللاپ ئوقۇپ كەلگەن ئالىي مەلۇماتلىق، بىر نەچچە خىل چەت ئەل تىلىنى پىششىق بىلىدىغان ھەممە ئادەمنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر كىشى ئىدى. ئۇ يەنە چېنىققان تەنتەربىيىچى، ئۇستا توپچى ئىدى. بىر قېتىم كىرەم كىچىك 100مېتىرغا يۈگۈرۈشتە بىرىنچىلىكنى ئالغاندا، شۇ ئەپەندىم ئۇنىڭ باش-كۆزىنى سىلاپ «باريكاللا ئوغلۇم، ئاتاڭغا رەھمەت، خۇدا خالىسا مۇشۇ يۈگۈرۈك پۇتلىرىڭ بىلەن ھەممەمۇراد-مەقسىتىڭگە يېتىسەن» دەپ پېشانىسىدىن سۆيگەنىدى. ئۇ سەل چوڭ بولغاندا تۇرسۇن ئەپەندى ئۇنى قولىدىن يېتىلەپ ئاپىرىپ مەكتەپ پۇتپول كوماندىسىدىكىلەرگە؛ «مانا بۇ يىگىت ئۇزاققا بارمايلا ناھايىتى ياخشى بىر ھۇجۇمچى بوپقالىدۇ»دەپ تونۇشتۇردى. ئەنە شۇنىڭدىن تارتىپ ئۇنىڭ

ئەس-يادى پۈتپۈلغا باغلاندى. ئۇ، «كېرەم توپچى »دېگەن نامغا ئاشۇ مۇشتەك ۋاقتلىرىدىلا ئېرىشتى. تۇرسۇن ئەپەندى ئۇنىڭ ئۇچۇن بۇ دۇنيادىكى ئەڭ مېھرىبان، ئەڭ قەدىرلىك، شۇنداقلا كۆزيەتكۇسىز ئۇلۇغ ئادەم ئىدى.

ھەر كۈنى ئەتىگىنى ئانىسى نامازغا قوپقاندا كېرەم كىچىكىمۇ تەڭلا ئورنىدىن تۇراتتى. ئالدىراپ ناشتا قىلىۋېلىپلا مەكتەپكە يۈگرەيتتى. ئۇ ئەمدى جىنىدىن قورقمايدىغان بوپ قالغان ئىدى. مەكتەپكە بالدۇرراق بېرىش ئۇچۇن باغلارنىڭ شورلىرىدىن ئۆمىلەپ كىرەتتى. قاشالاردىن ئاتلاپ، ئۆستەڭلەرنى كېچەتتى. بەزىدە ئۆيلەرنىڭ ئارقىسىدىن يوغان بۆرە ئىتلار چىقىپ ئۇنى قوغلاپ كېتەتتى. تاپانلىرى يەرگە تېگەر-تەگمەي دېگۈدەك يۈگۈرۈپ كېتىۋاتقان كېرەمنىڭ ئارقىسىدىن بىردەم قوغلاپ بېقىپ، ئۈمىدسىزلەنگەندەك توختاپ قېلىشاتتى. تاڭ نۇرى ھەزرىتى ھەببە ئەجەم ئاسمان-پەلەك پەشتىقىنى، پەشتاق يېنىدىكى ئاپئاق ئاقارتىلغان سىنىپلارنى، توپ مەيدانىنى، مەكتەپ ۋە مەيدان ئەتراپىدىكى قويۇق تېرەكلەرنى غۇۋا يورۇتۇشقا باشلىغاندا ئۇ مەكتەپكە يېتىپ كېلەتتى. ئۇ ھەرقانچە بالدۇر كەلسىمۇ مەيداندا ئۆزىدىن بۇرۇن كەلگەن تۇرسۇن ئەپەندىنى كۆرەتتى. ئاق كۆڭلەك كىيگەن، ئوتتۇرا بوي، خۇشپىچىم كەلگەن تۇرسۇن ئەپەندى ئۇنى كۆرۈپ:

— تىنچ قوپۇپسەنمۇ ئوغلۇم؟ — دەپ سورايتتى.

— تىنچ قوپتۇم، ئەپەندىم، سىزمۇ تىنچ قوپۇپسىزمۇ؟— دەپ سورايتتى كېرەم كىچىك بېشىنى كۆتۈرۈپ قاراپ. تۇرسۇن ئەپەندى ئۇنىڭ جاۋابىغا مەمنۇن بولۇپ كۈلۈپ كېتەتتى. كېرەم يۈگۈرۈپ بېرىپ دەرەخكە ئېسىپ قويۇلغان توپ خالتىسىدىن توپنى ئېلىپ كېلەتتى. بۇ، تۇرسۇن ئەپەندى ئۆزى قەشقەردىكى موزدۇزلارغا بۇيرۇتۇپ تىككۈزگەن سارغۇچ تېرە توپ ئىدى. خالتىدا يەنە توپچى باللارنىڭ ئانىلىرى كونا تۇماق، بۆكلەرنىڭ ئىچىگە سامان، زىغىر پاخىلى سېلىپ تىكىپ بەرگەن توپلارمۇ بار ئىدى. ئادەتتە توپ ئوينايدىغان ھەرقانداق بالىنىڭ چەكمەن چاپان تىكىدىغان قىل رەختە ياكى قېلىن ماتادا تىكىلگەن توپى بولاتتى. ئۇلار ئۇنى ھويلىدا، يوللاردا، خاماندا تېپىپ

ئويناۋاتتى. مەھەللىدىكى ئۆشاق باللارمۇ ئۇلارنى دوراپ ئانىلىرىغا ھەرخىل بۇرۇچ رەختتىن گۈل تەپچىلەنگەن توپلارنى تىكتۈرۈپ ئويناپ يۈرىشەتتى.

تۇرسۇن ئەپەندى بىلەن كېرەم كىچىك بىر-بىرىگە پاس بېرىپ، توپنى پۇت، بەل، مۈرە، باش بىلەن توسۇشنى مەشىق قىلاتتى.

تۇرسۇن ئەپەندى توپنى پىرقىرىتىپ پۇتىنىڭ ئۈچى، دۈمبىسى، تىزى، تاپىنى بىلەن تەپكۈچ تەپكەندەك تېپىپ، گاھ تىزىنىڭ ئارىسىدىن، گاھ مۈرە، قولتۇقىدىن چىقىرىپ ھۈنەر كۆرسىتەتتى. توپ خۇددى ئۇنىڭ بەدىنىگە چاپلىشىپ، ئۇنىڭغا ئۇنىسىز ئىتائەت قىلىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. مەيداننىڭ ئىككى بېشىدا كېسەك بىلەن ياسالغان ۋاراتا بار ئىدى. تۇرسۇن ئەپەندى توپ تەپسە، كېرەم ۋاراتار بولاتتى. كىچىكلىكىگە، بويىنىڭ پاكارلىقىغا باقماي يىقىلىپ-قوپۇپ، دومىلاپ يۈرۈپ توپنى تۇتۇۋېلىشقا تىرىشاتتى. ئۇ توپ تەپكەندە تۇرسۇن ئەپەندى ۋاراتار بولۇپ، ئۇنىڭ ھەربىر توپ، ھەربىر ھەرىكىتىنى ماختاپ ياكى تۈزىتىپ تۇراتتى. بارا- بارا مەيدانغا ئابدىراخمان ئەپەندى، ئالىم ئەپەندى، مەسئۇد ئەپەندىلەر، پۇتبول كوماندىسىدىكى ئەنۋەر، ئىبراھىم، غوپۇر، پەخرىدىن، تۇرسۇن قارى، بېشىراخۇنلار يىغىلاتتى. ئابدىراخمان ئەپەندى بىلەن ئەنۋەرمۇ قالتىس توپچىلاردىن ئىدى. بولۇپمۇ قاش-كۆزى تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان مەڭزى قىزىل كەلگەن ئەنۋەرنىڭ تەپكەن توپى زايە بولمايتتى. شۇڭا ھېچقانداق مۇسابىقە ئەنۋەرسىز قىزىمايتتى.

يىغىلغانلا ئادەم سانىغا قاراپ بەش-ئالتىدىن ياكى سەككىزدىن كوماندا بولۇپ مۇسابىقىگە چۈشۈپ كېتەتتى. بەزىدە مۇسابىقىنى كۆرگىلى كەلگەن دېھقان ياشلارمۇ مەيدانغا چۈشەتتى. ئادەم بارغانچە كۆپىيىپ، مەيدان قىقاس-چۇقان، بارىكاللا سادالىرى بىلەن قاينام-تاشقىنلىققا چۆمۈلەتتى.

ئەتىگەن سائەت سەككىزدە مەكتەپنىڭ بىر كۈنلۈك مەشغۇلاتىنىڭ مۇقەددىمىسى بولغان گىمناستىكا باشلىناتتى. ھەر-بىر ئوقۇغۇچى مەيداندىكى مۇقىم ئورنىنى تېپىپ رەتلىك تىزىلاتتى. ئابدىراخمان ئەپەندى باشچىلىقىدىكى دۇخۇۋوي مۇزىكا ئەترىتى ناغرا-سۇناي، نەي چېلىپ

مەيدانغا كىرەتتى. ئوقۇغۇچىلار مۇزىكا ساداسىغا تەڭكەش قىلىپ گىمناستىكا ئوينايتتى. گىمناستىكىدىن كېيىن نۆۋەتچى ئەپەندىلەر ئوتتۇرىغا چىقىپ ئالدىنقى كۈندىكى، تەرتىپ-ئىنتىزام، تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىدىن خۇلاسە چىقىراتتى، ئەلاچى-ئىلغار ئوقۇغۇچىلار تەقدىرلىنەتتى، سەۋەنلىكلەر تەنقىد قىلىناتتى. خۇلاسە ئاياغلىشىشى بىلەن يەنە مۇزىكا ياڭراپ ئوقۇغۇچىلار:

قوپ ئى ئاداش تۇر،

ئەتراپىڭغا باق.

باق نە كۆرەرسەن،

ئويلىغىن ئۇزاق!

...

مارش ساداسى ئىچىدە سىنىپلارغا قاراپ ماڭاتتى. «ھۆسەينىيە»نىڭ يېڭى بىر كۈنى ئەنە شۇنداق باشلىناتتى.

«ھۆسەينىيە»دە شۇ ۋاقىتنىڭ ئادىتى بويىچە شەنبە ھەپتە بېشى ھېسابلىنىپ، جۈمە كۈنى ئارام ئېلىناتتى. چارشەنبە ئەتىگەندە قۇرئان تەجۋىت ئۆتىلىپ پەيشەنبە پۈتۈن كۈن «قۇرئان» ئوقۇلغاندىن باشقا ۋاقىتلاردا شىپاھىيە يات ئىملا، ھېساب، يۇرت تەھسىلى، تەبىئەت، رۇس تىلى، ئەرەپ تىلى، جۇغراپىيە قاتارلىق دەرسلەر ئۆتۈلەتتى. تۇرسۇن ئەپەندى شىپاھىيە، يات ئىملا ۋە تارىخ ئۆتەتتى. ئوقۇغۇچىلار ئۇنىڭ دەرسىنى ئۆزىنى ئۇنۇتقان ھالدا ئاڭلايتتى، قاچان تۇرسۇن ئەپەندىنىڭ دەرسى كىلەركىن، دەپ تۆت كۆزى بىلەن كۈتىشەتتى. تۇرسۇن ئەپەندى «ئانا تىلنى تولۇق بىلىش، توغراقوللىنىش ھەر-بىر ئىنسان پەرزەنتى ئۈچۈن پەرز ۋە قەرزدۇر. بىزنىڭ چىرايلىق، يېقىملىق ئانا تىلىمىز بولغاچقا، بىز ئۆزىمىزنىڭ تىلىدا ئانا، دادا دەپ چاقىرىشنى، باشقىلار بىلەن ئالاقىلىشىشنى، جاھاندارچىلىق قىلىشنى ئۆگەندۇق.

ئانا تىلىمىز بىلەن خۇدانى، دۇنيانى بىلدۇق. دۇنيادىكى، ئىنسانچىلىقتىكى نۇرغۇن-نۇرغۇن

ئىشنى چۈشەندۇق. ئانا تىلىمىز بىلەن شۇنداق چىرايلىق ناخشىلارنى ئاڭلىدۇق ھەم ئېيتتۇق. ئانا تىلىمىز بىلەن بوۋاقلارنى ئىغىزلاندۇرۇپ، ئۆلگەنلەرنى ئۇزاتتۇق. ئانا تىلىمىز بولمىغان بولسا بىز بىچارە خەلق بوپ قالغان بولاتتۇق. شۇڭا ئانا تىلنى ياخشى ئۆگىنىشىمىز، ئۇنى بېشىمىزغا ئېلىپ، ئەتىۋارلىشىمىز كېرەك» دەيتتى.دەرسنى بەك ئەستايىدىل ئۆتۈپلا قالماي، ئىملا ۋە تىل قائىدىسى جەھەتتە تەلەپنى قاتتىق قوياتتى. ئۆزى خەتنى چىرايلىق،ئۆلچەملىك يازاتتى. ئوقۇغۇچىلاردىنمۇ شۇنداق يېزىشنى تەلەپ قىلاتتى. تارىخ ئۆتكەندە، دۇنيادىكى، يىراق ئەللەردىكى زور ئىشلارنى خۇددى مۇشۇ يۇرتتا بولغان ئىشلاردەك قىزقارلىق، چۈشىنىشلىك قىلىپ سۆزلەپ بېرەتتى. دۇنيانى سۆزلەپ بولۇپ شىنجاڭنى، قەشقەرنى، ئاتۇشنى، سەلتەنەتلىك، ئازاپ-ئوقۇبەتلىك ھەم ئېچىنىشلىق تارىخنى، ئەركىنلىك، ئازادلىق يولدا كۆرەشكەن، قان تۆككەن باتۇر ئەزمەتلەرنى، داڭدار بىلىم-مەرىپەت ئىگىلىرىنى سۆزلەپ، ئۆز نۆۋىتىدە مۇشۇ يۇرتتىن چىقىپ جاھان كېزىپ، كۆزى ئېچىلىپ پۇل ۋە يۈز تېپىپ زور ئىشلارنى قىلغان كاتتا بايلارنى بىر-بىرلەپ ساناپ،« ئەشۇلار بىزنىڭ يۇرتلۇق، بىر مەھەللىك قان-قېرىنداشلىرىمىز ئىدى، ئۇلار قىلغاننى بىز قىلالامدۇق؟» دەپ بالىلارنىڭ كۆڭلىگە بىر ئوتنى سېلىپ قوياتتى.يۇرتنى، ۋەتەننى، ئۇنىڭ تارىخىنىلا ئەمەس، تاغ-دەريالارنىمۇ چۈشۈنىشنى، بىلىشنى، يۇرت كۆرۈپ، شەھەر، دۆلەت ئاتلاپ دۇنيانى چۈشىنىشنى تەشەببۇس قىلاتتى. بىر قېتىم ئۇ قەشقەر توغرىسىدا سۆزلەپ كېلىپ ئوقۇغۇچىلاردىن :

ئاراڭلاردا قەشقەرگە بېرىپ باققانلار بارمۇ؟- دەپ سورىدى .

13-14 ياشلارغا كىرىپ قالغان بۇ بالىلار كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ، ئۇندىمەي ئولتۇرۇشتى. ئۇ يەنە:

قەشقەرگە بېرىشنى خالايدىغانلار بارمۇ؟- دىدى.

--- مەن خالايمەن!

--- مەنمۇ خالايمەن!

--- مەنغۇ خالايتىم، لېكىن شۇ ... ئاشۇ...

پەيشەنبە كۈنى تۇرسۇن ئەپەندى باشلىق ئون نەچچە بالا ئوزۇق-تۈلۈك ۋە يېپىنچا ئېلىپ پىيادە قەشقەرگە قاراپ يولغا چىقتى. قەشقەردە تۇرسۇن ئەپەندى ئۇلارنى باشلاپ ھېيگاھ جامەسى، خانلىق مەدرىسە، يۈسۈپ خاس ھاجىپ مەقبەرىسى، بۇلاق بېشى، قىلىچ بۇغراخان مازىرى، ھەزرەت قااتارلىق جايلارنى ئايلاندۇردى. قەشقەرنىڭ ئاۋات بازىرى، مىغ-مىغ ئادەملەر ئىكساقلىق باللارنىڭ كۆزنى ئالا-چەكمەن قىلىۋەتتى. شۇ كۈنى كىرەم كىچىك بىلەن ئەنۋەر ئىگىز بوي، سىرىق چاچ، كۆزلىرى كۆپكۈك بىر ئادەمنى كۆرۈپ ھەيرانلىقتىن ئاغزىنى ئاچقانچە ئارقىسىدىن ئەگىشىپ يۈرۈپ يوقىلدى ئىززىپ قالغاندا، تۇرسۇن ئەپەندىنىڭ ئۆگەتكىنى بويىچە خانلىق مەدرىسەنى ئىزدەپ سوراپ يۈرۈپ ھەمراھلىرى بىلەن ئاخىرى تېپىشقاندى. شۇ قېتىمقى سەپەردىن كېيىن بۇ سەپەرنى بىشىدىن ئۆتكۈزگەن باللار بىردىنلا چوڭ بوپ قالغاندەك بولدى. تۇرسۇن ئەپەندى ئۇلارغا قازان، ئىستانبۇل، پارىژ، بېرلىن دېگەندەك شەھەرلەرنىڭ قەشقەردىن نەچچە ھەسسە چوڭلىق، ئۇ شەھەرلەردىكى كىشىلەرنىڭ رادىئو ئارقىلىق دۇنيادىكى يېڭىلىقلاردىن خەۋەردار بولالايدىغانلىقى، ئايروپىلان، ئاپتوموبىل، پويىز پاراخوتلارنىڭ سۈرئىتى ھەققىدە سۆزلەپ بەرگەندە، بۇ سۆزلەر ئۇلارغا چۆچەكتەك تۇيۇلمايدىغان بولدى.

تەبىئەت دەرسىنى مەسئۇد ئەپەندى، جۇغراپىيىنى ئەمرۇللا ئەپەندى ئۆتەتتى. مەسئۇد ئەپەندى ياز كېچىلىرى ئوقۇغۇچىلار بىلەن مەكتەپ مەيدانىدا تۈنەپ، ئۇلارغا قاپقاراڭغۇ ئاسمان بوشلۇقىدىكى سامان ۋە ئۈنچىلەر چېچىلىپ كەتكەن يىزا يولغا ئوخشاش ئاقىرىپ كۆرۈنىدىغان سامان يولى ھەققىدە، يۇلتۇزلار، ئاي، كۈن چولپان يۇلتۇزى ۋە ئۇلارنىڭ جايلىشىشى، ھەركىتى ھەققىدە سۆزلەپ بېرەتتى. مۇنداق ئۆتۈلگەن دەرسلەر ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىسىدىن ئۆمۈرۋايەت چىقمايتتى. جۇغراپىيە ئۆتىدىغان ئەمرۇللا ئەپەندى دۇنيادىكى داڭلىق يانار تاغلارنى ۋە يانار تاغلارنىڭ پارتىلاش سەۋەبىنى ئۆتكەندە كەنت سىرتىدىكى قۇمساڭ يەرگە دورا كۆمۈپ، ئۈستىگە تاغ شەكلىدە قۇم دۆۋىلەپ، دورىنى پارتىلىتىش ئارقىلىق يانار تاغ ھادىسىنى جانلىق چۈشەندۈرگەن ئىدى.

ئابدۇراخمان ئەپەندى قاشلىرى قاپقارا، قاڭشارلىق، ئېگىز بويى، جانلىق، تېتىك يىگىت ئىدى. ئۇ، تەنتەربىيەنى قىزغىن سۆيەتتى. ئۆزى تەنتەربىيە دەرسى بېرىدىغان ئوقۇغۇچىلارنى تېخىمۇ قىزغىن سۆيەتتى. ئۇلارنى دائىم دالىغا، ئۆستەڭ بويلىرىغا ئېلىپ چىقىپ يۈگۈرۈش، سۇ ئۈزۈش، چېنىقىش پائالىيەتلىرىگە تەشكىللەيتتى. ئوقۇغۇچىلارنى يۈگۈرتۈپ ئاق تاغقا ئاپىرىپ تاغقا چىقىش، توشقان قوغلاشتا مۇسابىقىگە سالاتتى. ئۇبەك ھېسياتلىق، كۆڭلى يۇمشاق ئىدى، ھېرىپ قالغان، مىجەزى يوق بولۇپ قالغان بالىلارنى ھاپاش قىلىپ كۆتۈرۈۋالاتتى. كەمبەغەل-نامرات بالىلارنى كۆرسە چىداپ تۇرالماي، قولدا نېمە بولسا بېرىۋېتەتتى. بىر قېتىم ئۇ بالىلارنى باشلاپ تاغقا چىقىپ كېتىۋاتقاندا، ئۇلارنىڭ ئالدى تەرىپىدىن بىر كېيىك چىقىپ قالدى. بالىلار ئۇنى مۇھاسىرىگە ئېلىپ قوغلاپ چوڭقۇر بىر جىراغا قاپسىۋالدى. ئابدۇراخمان ئەپەندى ئۆزى جىراغا چۈشۈپ كېيىكنى تۇتۇپ چىقتى. كېيىكنىڭ پۇت-قولى باغلاندى. باغلاققا چۈشكەن كېيىك دىر-دىر تىترەيتتى، ياش تولۇپ تۇرغاندەك بولۇپ كۆرۈنىدىغان قاپقارا كۆزلىرى بىلەن ئەتراپقا غەمكىن تەلمۈرۈپ قارايتتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار تاغ ئۈستىدە دەم ئېلىپ ئولتۇرغاندا ئابدۇرەھمان ئەپەندى نىمىشقىدۇر ئىچىلالماي خىيال سۈرۈپ قالدى. كېيىكنى سويۇپ، گۆشىنى كاۋاپ قىلىشقا تەقەززار بولۇپ تۇرغان بالىلارمۇ مۇئەللىمىگە قاراپ شوخلۇقلىرىنى قىلالماي شۈكلەپ قېلىشتى. ئابدۇرەھمان ئەپەندى بىردەم جىم ئولتۇرغاندىن كېيىن بىردىنلا بېشىنى كۆتۈرۈپ:

بالىلىرىم، كېيىكنى قويىۋەتسەك رازى بولامسىلەر؟ دەپ سورىدى.

بالىلار بىر-بىرىگە قاراشتى. «قويىۋېتىمىزمۇ؟ ئەمسە نىمىشقا جاپا تارتىپ تۇتتۇق؟ قورساق ئېچىپ تۇرغاندا، تەييار كاۋاپنى نىمىشقا يېمىگۈدەكمىز؟» بالىلارنىڭ سەبى كۆزلىرىدىن ئەشۇ مەنا ئەكس ئېتىپ تۇراتتى.

بۇ بىچارە تۇتقۇنغا قاراڭلار. مۇشۇ تاغدا ئەركىن يايلاپ يۈرگەن بىزنىڭ نەپسىمىز تۈپەيلى ئەركىنلىكىدىن ئايرىلدى، ئەمدى جېنىدىنمۇ ئايرىلىش ئالدىدا تۇرىدۇ. ئۇنىڭمۇ ئاتا-ئانىسى، ئاكا-

ئىنى، ئاچا-سىڭىللىرى بارىدۇ، ئۇلار شۇ تاپتا بۇ بىچارىنىڭ يولىغا قاراپ تۇرۇشقاندۇ.

كىرەم كىچىكنىڭ يوغان، قاپقارا كۆزلىرىگە ياش تولدى.

--- ئەپەندىم، قويىۋېتەيلى،- دىدى ئۇ تىترەك ئاۋازدا.

--- قويۋېتەيلى!-دىيىشتى قالغان باللارمۇ.

--- كىيىك باغلاقتىن ئازاد بولۇپ تاقلاپ-تاقلاپ قىيالا ئارسىدا غايىپ بولدى.ھەممەيلەننىڭ كۆڭلىدىكى غەشلىك يوقاپ، كۆڭۈللىرى ئېچىلىپ قالدى. شۇنىڭدىن كىيىن ئۇلار تاغقا چىقسا توشقان، كىيىك ئوۋلىمايدىغان بولدى.

بىر كۈنى كىرەم ئاغىنىلىرى بىلەن يولدا توپ تېپىپ ئويناپ كىتىۋېتىپ تاغىسى ئىمىن مەزىنگە ئۇچراپ قالدى. توغرىسىنى ئىيتقاندا، ئۇنىڭ تەپكەن توپ دەل تاغىسىنىڭ قاڭشىرىغا بىرىپ تەگكەن ئىدى. مەزىن تاغىسى ئۇنى قۇلىقىدىن تارتقىنىچە ئانىسىنىڭ ئالدىغا ئىلىپ كىرىپ قوللىرىنى شىلتاپ، كۆزلىرىنى ئالايتىپ، ئاغزىدىن شالىلىرنى چاچراتقىنىچە تىللاپ كەتتى؛

--- ھۇ جويۇد، مۇرتەد! ئىمانسىزلارنىڭ ئارقىسىدا يۈرۈپ يولدىن چىققاندىن نان قىپى! جىنىڭ ئىچىڭگە پاتماي قالغان بولسا، مۇشۇ ئەسكى توپنى تېپىپ يۈرگىچە ئىتىزغا چىقىپ كەتمەن چاپساڭ بولماسمىدى!

ئىمىن مەزىن يىڭىچە مەكتەپلەرگە ۋە ئەپەندىلەرگە جىنىنىڭ بارىچە ئۆچلىك قىلاتتى. يۈرۈت بىگى ۋە بىر قىسىم قازى-قوزاتلار بىلەن بىرلىشىپ: «مۇسا بايلار باللىرىمىزغا پەرەڭلارنىڭ ئىشلىرىنى ئۆگىتىپ نىمە پايدا تاپتى. باللار ئەتىدىن كەچكىچە ئەپەندىلەرنىڭ ئارقىسىدا شەيتاننىڭ توپنى تالشىپ يۈرۈپ مۇسۇلمانچىلىقنىڭ يولدىن چىقىپ كەتتى ئۇ ئەسكى توپتىن ئاش-نان چىقمامدىكەن؟» دەپ ۋەز ئىيتاتتى. تاغىسى كىرەمنى نەدە كۆرسە تۇتىۋېلىپ پەندى-نەسھەت قىلاتتى ياكى تىللاپ ۋەز ئىيتىپ قورقۇتماقچى بولاتتى.كىرەمنىڭ ئانىسى ئاكىسىغا بولىشنى ياكى ئوغلىغا بولىشنى بىلەلمەي مىشلداپ يىغلايتتى. ئاكىسىنىڭ دىگەنلىرىمۇ

ھەق. دىمىسىمۇ مۇشۇ مۇشتۇمدەك بالىغا نىمە جىن چاپلاشتىكىن، ئۇلتۇرسا، قوپسا تۇرسۇن ئەپەندى بىلەن توپنىڭ گېپىدىن باشقا گەپ قىلمىغان. كىچىلىرى نىمىلەرنىدۇ دەپ ۋارقىراپ جۆيلۈپ ئادەم قورقۇتۇۋاتقان، چۈشەكەپ، توپ تەپتىم دەپ يوتقاننى تىپىپ، يوتقان توشاتمىغان...ئۇ،ئاكىسىنىڭ مەسلىھەتى بويىچە ئوغلىنى ئوقۇتۇپ، دىمىدە سۈيى ئىچكۈزۈپمۇ باقتى،نەسھەت قىلىپمۇ، ئۆيگە سولاپ قويۇپمۇ باقتى، لىكىن كار قىلمىدى، ھىچ نەرسە كىرەمنى يولدىن قايتۇرالمىدى. تىخى، بىر جۈمە نامازدىن يانغاندا، ئەپەندىلىرىم سىنى مەكتەپكە كەلسۇن دەيدۇ،ھەممە بالىنىڭ ئانىلىرى بارىدىكەن، دەپ مەكتەپكە باشلاپ باردى. ئەسلىدە ئۇ كۈنى چوڭ مۇسابىقە بولغانىكەن.كىرەمنىڭ ئانىسى ئۆزىگەئوخشاش يۈزىنى ياپقان بىر توپ ئاياللىنىڭ ئارىسىدا ئولتۇرۇپ، ئوغلىنىڭ مەيداندا ئوقتەك تىز يۈگۈرۈپ، توپنى ۋارتارغا قانداق تىپىپ كىرگۈزگىنىنى، توپ كۆرىۋاتقانلارنىڭ«كىرەم كىچىك، ياشاپ كەت!»،«ئوغۇل بالا!» دەپ تۇۋلاشقانلىرىنى ئاڭلىدى ھەم كۆردى. ئۆزىمۇ ھاياجانلىنىپ گاھىدا ئوغلىدىن ئەنسىرەپ نەچچە قىتىم ۋارقىراپ سالغىنىنى تۇيمايلا قالدى. مۇسابىقىدىن كىيىن تۇرسۇن ئەپەندى ئوتتۇرغا چىقىپ كىرەمنى مۇرىسىگە ئولتۇرغۇزىۋىلىپ:«خالايىق، بۈگۈندىن ئىتىبارەن كىرەمنىڭ ئىتى كىرەم توپچى بولسۇن!» دىگەندى، ھەممە ئادەم چاۋاك چىلىپ ئالقىشلاپ كەتتى. ئانىسى شۇنىڭدىن كىيىن كىرەمنى توسمايدىغان، تىخى ئۆزىگە ئوخشاش ئانىلىرى بىلەن توپنىڭ، مۇسابىقىنىڭ پارىڭىنى سىلىشىدىغان، ئوغلىدىن پەخىرلىنىدىغان بولدى. كىرەم بىر كۈنى ئۇنىڭغا:«ئانا، ئاڭلىسام پەرەڭلەرنىڭ توپى بىزنىڭكىدىن قاتتىق ئىكەن. مەن ھەرقانداق قاتتىق توپنىمۇ تىپەلەيدىغان بولسام دەيمەن. سەن ماڭا زىغىر پاخلىنىڭ ئارىسىغا شىغىل ئارلاشتۇرۇپ بىر توپ تىكىپ بەرگىنە» دىگەندە نەچچە كۈن باش قاتۇرۇپ ئوغلى دىگەندەك توپتىن بىرنى تىكىپ بەردى. بۇ توپنى تەپكەن دەسلەپكى كۈنلەردە كىرەمنىڭ يالاڭئاياغ پۇتلىرى قىزىرىپ،قاناپمۇ كەتتى. بىراق بىر مەزگىل دىن كىيىن قانىماس بولدى، ئانىنىڭ كۆڭلىمۇ جايىغا چۈشتى. كىرەم ئەنە شۇنداق توپ تىپىپ يۈرۈپ چوڭ بولدى.مەكتەپ پۈتتۈرۈپ تىخى شۇ مەكتەپكە ئەپەندى بولدى. توپ تىپىپ يۈرۈپ مۇشۇ

يۇرۇتتىكى ئەڭ چىرايلىق قىزنىڭ مۇھەببىتىگىمۇ ئىرىشتى.

بىر كۈنى كىرەم ئاغىنىلىرى بىلەن كونا تۇماقنى ئۆزگەرتىپ ياسىۋالغان توپنى تېپىپ ئويناۋاتاتتى. كىمدۇر بىرىنىڭ كۈچەپ تېپىشى بىلەن توپ يول بويىدىكى ئەنجان تاملىق چوڭ باغنىڭ ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. باغنىڭ تاملىرى ئېگىز ئىدى. تام بويلاپ ئاسمان-پەلەك قەد كۆتۈرگەن قويۇق سەگۈ تېرەكلەر باغنى قاراڭغۇلاشتۇرۇپ تۇراتتى. كىرەم توپنى ئېلىۋېلىش ئۈچۈن باغنىڭ شورىسىدىن ئۆمىلەپ كىردى. باغدا ئۇ باينىڭ قىزى مەرىگۈلنى كۆردى.ئۇ قىزنىڭ قولىدىكى توپنى ئىلىۋالماقچى بولۇپ ئۇنىڭ ئالدىغا باردى.

--- كىرەم كىچىك، سىنى قەشقەرگە بىرىپ ئوقۇيدىكەندەيدىغۇ،راستىمۇ؟- دەپ سورىدى مەرىگۈل بۇلاقتەك كۆزلىرىنى ئۇنىڭغا تىكىپ.

--- ئەپەندىم مىنى قەشقەردە ئوقۇتماقچى بولغان، لىكىن ئانامنى يالغۇز قالىدۇ دەپ بارمايدىغان بولدۇم. ئەپەندىم ئۇنداق بولسا سىنى ئۆزۈم تەربىيلەيمەن،دىدى.- دىدى كىرەم مەغرۇرلۇق بىلەن.

--- قەشقەرگە ئاناڭنىمۇ بىللە ئېلىپ كەتسەڭ بولىدىغۇ؟

--- ئانام ئۇنىمايدىكەن. سەھرادا ئازادە ياشاپ ئۆگىنىپ قالغان ئادەم شەھەرگە كۆنەلمەيمەن، دەيدۇ. مەن توغۇلمىغان ۋاقتىمدا دادام بىلەن قەشقەرگە بىرىپ، شەھەرنىڭ دەرۋازىسىغا ئىسىلغان ئادەملەرنى كۆرۈپ قورقۇپ كىتىپتىكەن، قەشقەرنىڭ گىپى چىقسا ھازىرمۇ تىترەپ كىتىدۇ.

--- ئۇغۇ راست، مەنمۇ قەشقەرگە كۆنەلمەيمەن.- مەرىگۈل شۇنداق دەۋىتىپ ناھايىتى چىرايلىق ھەم چەبدەس ھەرىكەت بىلەن توپنى باغ سىرتىغا قارتىپ تەپتى. توپ ئېگىز ئەنجان تىمنىڭ ئۈستىدىن ھالقىپ، كۆكۈش پارقىراپ تۇرغان سەگۈ تىرەكلەر ئارىسىدىن غۇيۇلداپ ئۆتۈپ كەتتى.

--- نىمە،سەن....سەن؟

--- قانداق مەندىن باشقا ئادەم توپ ئوينىيالمايدۇ،دەپ قالغانمىدىڭ.- دىدى مەرىگۈل

لەۋلىرىنى دومسايتىپ ۋە بىردىنلا ئىچىلىپ كۈلدى. مىنىڭمۇ بىر توپۇم بار، ئاۋۇ بۇلۇڭدا بىر ۋاراتارمۇ بار تېخى.

ئوغۇل بالا بولۇپ قالساڭمۇ بوپتىكەن. شۇنداق دەپ كىرەممۇ كۈلىۋەتتى.

كىرەم باغ ئىشىكى تەرەپكە كېتىۋېتىپ، بىردىنلا توختاپ مەرىگۈلدىن سورىدى:

--- راست، سەن ھېلىقى مىنى قەشقەرگە بارىدىكەن دىگەن گەپنى نەدىن ئاڭلىدىڭ؟ مەن ھېچكىمگە دىمىگەنتىم .

--- كالۋا. مەرىگۈل سەدەپتەك چىشلىرىنى كۆرسىتىپ يەنە كۈلدى. ھەممە ئادەمنىڭ ئاغزىدا سىنىڭلا گىپىڭ، تېخى سېنى ئەنجانلىق بىر ئەپەندى بىلەن ئەنجانغا كېتىدىكەن دىگەن گەپمۇ بار!

....

كىرەملەر شۇنىڭدىن كىيىن دائىم مۇشۇ باغنىڭ تۇۋىدە توپ تېپىدىغان بوپ قالدى. كىرەم ھەر قېتىمدا بىر- ئىككى نۆۋەت توپ ئىلىپ چىققىلى باغقا كىرىپ تۇردى. كىرەم ھەر قېتىم باغقا كىرىپ كەتسە نىمىشقا پات چىقمايدىغانلىقىغا ئەجەبلەنگەن ئاغىنىلىرى باغنىڭ شورىسىدىن ئۆملەپ كىرىپ كىرەمنىڭ مەرىگۈل بىلەن ئېرىق بويىدا يانمۇ-يان ئولتۇرۇپ مۇڭدىشىۋاتقانلىقىنى كۆردى. شۇنىڭدىن كىيىن ئىكساقتىكى ياش باللارنىڭ ئارىسىدا بىر ناخشا تارىلىپ كەتتى. ناخشىنىڭ نامى«گۈلمەرەم»ئىدى. بۇ ناخشا شۇنچىلىك مۇڭلۇق، گۈزەل ئىدىكى، ئاڭلىغانلار كىشىنىڭ يۈرەك تارىنى چىكىپ، ئۆزاققىچە ئىسىدىن چىقمايتتى.

بىر كۈنلەردە مەرىگۈلنىڭ دادىسى ھەمراباي قىزى بىلەن كىرەم تۇپچى توغرىسىكى گەپلەرنى ئاڭلاپ نۇمۇس ۋە غەزەپتىن يىرىلىپ كەتكىدەك بولدى.«نى-نى بەگزادىلەرنى قىزىمغا لايىق كۆرمەي يۈرسەك، قىزىمىز بىر يالاڭتۆش يېتىم ئوغلاق بىلەن تېپىشىپتىمۇ. ۋاي ئىسىت، قىزبالا دىگەنىمۇ باقامدىغان!»دەپ نالە-پەرياد چىكىپ، خوتۇنىغا يەتكۈچە كايىپ ئاخىرى خوتۇنى بىلەن قىزىنى قورۇقچىلارنىڭ ھەمراھلىقىدا قەشقەردىكى پىنھان قورۇ-جايغا يولغا سالدى.

كىرەمنىڭ پۈتلىرى ئالدىدا قەشقەرنىڭ يولى قانچىلىك يول ئىدى! ئۇھەپتە، ئون كۈندە بىر قەشقەرگە بىرىپ نو بىشى تەرەپتىكى كوچىلارنى ئارلايتتى. مەرىگۈلمۇ بەزىدەيالغۇز، بەزىدە بىر قىرى خوتۇننىڭ ھەمراھلىقىدا كوچا تەرەپكە چىقىپ قالاتتى. ئۇ، پەرەنجىگە يۆگەلگەن قىزنىڭ بۇرۇلۇپ لەپپىدە بىر قارىشىدىن، نازۇك بەدىنىنىڭ ئالاھىدە بىر قىياپەتلىرىدىن ئۆزىنى كۆرگىنىنى سىزەتتى ۋە ئۆزىچە قىزىرىپ، ھاياجانلىنىپ، شىرىن خىياللار ئىلكىدە ئارقىسىدىن ئۇزاق قاراپ قالاتتى. قىزنى يىراقتىن بولسىمۇ بىر كۆرەلىگەن چاغلىرىدا ئۇنىڭغا يولنىڭ يىراقلىقى، ھارغىنلىق ۋە ئاچلىق، ۋىسال ئارزۇسىنىڭ بىقارارلىقى بىلىنمەي قالاتتى.

ئاق تاغ خۇددى ئاسماندىن توككىدە چۈشۈپ قالغاندەك ياكى يەر تىگىدىن ئۈسۈپ چىققاندەك ئىكساقنىڭ جەنۇبىدىكى قۇم تاشلىق چۆلدە سىرلىق قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. قاراڭغۇ كىچىلەردە، تاڭ سەھەردە ۋە گۇگۇم پەيتىدە ئۇ سۈكۈت ئىچىدە زىمىنغا نەزەر سىلىپ تۇرغان مويسىپىتقا ئوخشىسا، ئايدىڭ كىچىلەردە ياكى ئاپتاپ قايىنغان ياز كۈلىرىدە كىرىستالدەك يالتىراپ نۇر چاچىدۇ. تىخىمۇ يىراقتىن نەزەر تاشلىغاندا ئۇ خۇددى ئىكساقتىن ئىبارەت بۇ قەدىمى يۇرۇتنىڭ بىشىدىكى ئوتىغاتتەك كۆرۈنىدۇ. تارىختىن بۇيان بۇ شىخىل تاشتا بۇ يۇرۇتتا، بۇ يۇرۇت ئەتىراپىدىكى كىچىك-كىچىك بوستانلىقلاردا ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزگىچە خاراكتىرگە ئىگە بىر قوۋمى ياشىغان. بۇ يۇرۇت خەلقىنىڭ ئەڭ گەۋدىلىك ئالاھىدىلىكى جاھان كىزىش بولسا كىرەك.

يەرنىڭ ئۇنۇمسىز، قۇرغاقلىقى ۋە قىستاڭچىلىق ئۇلارنى باشقىلاردىن تىرىشچان، چىداملىق قىلىپ يىتىلدۈرۈپلا قالماي، جاھان كىزىپ باشقىچە تىرىكچىلىك يولى تىپىشقا مەجبۇر قىلغان. نەتىجىدە ئۇلار ئەۋلادمۇ-ئەۋلاد تاغ-داۋانلاردىن ئىشىپ، چۆل-باياۋان،دىڭىز-ئوكيانلاردىن ھالقىپ دۇنيانىڭ ھەممىلا يىرىدە ئاياغ ئىزلىرىنى قالدۇرغان. بارغانلا يىرىدە روناق تىپىپ، ئۆز يۇرۇتىدىن كۆپ ياخشى ياشىغان. ئەمما ئۇلار ئاشۇ كىچىككىنە نامرات، تاشلىق زىمىنىنى زادى ئۇنتۇپ قالمىغان. شۇڭا ئۇ يەر ئۇيغۇرلار يۇرۇتىدىكى تاشقى دۇنيا بىلەن ئالاقىسى ئەڭ زىچ، دۇنيادىكى يىڭىلىقلار ئەڭ ئاسان ئۆزلىشىدىغان كۆزنەك بولۇپ، پۈتكۈل ئۇيغۇرلارنىڭ

تـارىخى ۋە تەقـدىرگە تەسـر كۆرسـتىپ كەلـگەن. تارىختـا شـۇنداق بولغـان، بۇگـۈنمـۇ شـۇنداق بولـۋاتـىدۇ.19-ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىن تارتىپ مۇسا بايلار. ئاچقان «هۇسەينىيە»،«ھەبىبزادە دارىلمۇئەللىمىن» مەكتەپلىرى، مەرىپەتپەرۋەر بايلار ئاچقان ۋە ئىچىۋاتقان تىخمۇ كۆپلىگەن مەكتەپ خۇددى قاراڭغۇلۇق قوينىدا لاۋۇلداپ يانغان مەشئەلدەك كىشىلەرنى ئويغۇتىۋاتىدۇ، ئۇمىدلەندۇرۋاتىدۇ، تىخىمۇ گۈزەل مەنزىرىگە ئىنتىلدۇرىۋاتىدۇ.....لېكىن ، دۇنيادا ياخشى، گۈزەل ئىشنىڭ ۋۇجۇتقا چىقمىقى نەقەدەر مۇشكۇل، ئۇنىڭ رەقىبلىرى نەقەدەر كۆپ ۋە رەزىل ھە......

يۇرۇت بىگىنىڭ ئۆيىدىن ئاتلىق چىقىپ كەلگەن تۇرسۇن ئەپەندى چۇڭقۇر خىياللارغا پاتقاندى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن چىرايى غەزەپتىن قىيسىيىپ، ساقاللىرى تىترەپ تۇرغان يۇنۇس بەگ ۋە بەگنىڭ مېهمانخانىسىدا تۆكۈرۈكلىرىنى چاچرىتىپ سۆزلەپ«هۇسەينىيەنىڭ» ئوقۇتۇشقا، تەنتەربىيە ئىشلىرىغا، بولۇپمۇ چوڭ-كىچىك ھەممە ئادەمنىڭ پۇتبول ئوينىشىغا تىل-ئاھانەت ياغدۇرۋاتقان قازى-قۇززات، ئىشان مەزىنلەر بىر-بىرلەپ ئۆتمەكتى ئىدى.

- كونىچە مەدرىسلىرىمىزنىڭ نىمىسى يامان؟ باللىرىمىزنى قوينىڭ قوزىسىدەك يۇۋاش-يۇمشاق، تەقۋادار مۇسۇلمان قىلىپ تەربىيلەپ كىلىۋاتقىنى، ئاشۇ مەدرىسە ئەمەسمۇ!

پەننى دەرس دەپ دىنىمىزغا، «قۇرئان-كەرىم»، ھەدس مۇبارەككە خىلاپ پەتىۋالارنى تارقىتىپ يۇرسە جاهاننىڭ ئىشلىرى ئىزدىن چىقىپ كەتمەمدۇ! يەر دىگەننى خۇدانىڭ ئىرادىسى بىلەن بىر كالا مۈڭگۈزىدە كۆتىرۈپ تۇرىدۇ، ئۇنىڭ نىرىسىدىكى ئىشلارنى بىر خۇدايىمنىڭ ئۆزى بىلىدۇ. جەدىت ئەپەندىلەر يەر يۇمىلاق توپقا ئوخشايدۇ، توختىماي چۆرگىلەپ تۇرىدۇ، دەپ دەرىس ئۆتكىدەك. ئەگەر ئۇلار دىگەندەك بولسا ماۋۇ پىيالىدىكى چاي نىمىشقا مىدىرلىمايدۇ، تۇرسۇن ئەپەندى قانداقچە يۇمىلاپ كەتمەي بىزنىڭ يىنىمىزدا بەخۇدۇك ئولتۇرالايدۇ، ھا.....ھا.....

بىر ئوبدان باللىرىمىزنى تاغمۇ-تاغ، باغمۇ-باغ چاپتۇرۇپ يۇرۇپ ياۋايىلاشتۇرۋەتتى بۇ ئەپەندىلەر. ھىلىقى پەرەڭلەرنىڭ شەيتان توپى ھەممە يەرنى قاپلاپ كەتتى. نەگە قارىسا شۇ،كىمنىڭ ئاغزىغا قارىسا شۇنىڭ گىپى. ھەتتا خاتۇن خەقلەرمۇ چەتتە قالمىدى.باللا خەلىپەتلەرنىڭ

گىپىنىلا ئەمەس، ئاتا-ئانىلىرىنىڭ گىپىنىمۇ ئاڭلىمايدىغان بولۇپ كەتتى.

ئاۋۇ ئەمرۇللا بەگنى خىلى ئوڭلۇق ئادەم دەپ يۈرسەك، ئۇششاق بالىلارنى باشلاپ تاش مەسچىتنىڭ يېنىدىكى قۇملۇقتا مىلتىق دورىسى كۆمۈپ پارتىلىتىپ، «يانار تاغ» مۇشۇنداق پارتلايدۇ، دەپ يۈرۈپتۇ. جاھاننىڭ ئىشلىرى خۇدانىڭ ئىرادىسى بىلەن بولامدۇ يا ئەرۇللا ئەپەندىنىڭ ئىرادىسى بويىچە بولامدۇ! سىلى دەپ باقسىلا تۇرسۇن ئەپەندى، سىلى چوڭ يەرلەردە ئوقۇغان، چوڭ ئىشلارنى كۆرگەن ئادەم. بىزنىڭ يۇرۇتتىكى بۇ ئىشلار قالايمىقانچىلىق، دەھرىيلىك بولماي نىمە؟! بۇ ئىشلارنى دوتەي ئالىيلىرى ئاڭلاپ قالىدىغان بولسىغۇ، كۆرگىلىكى بار بۇ ئەپەندىلەرنىڭ.

ئىگىز پاپاخ، ئاق كۆينەك ئۈستىگە بەدىنىگە چىپپىدە كىلىدىغان خورما رەڭ تون كىيگەن تۇرسۇن ئەپەندى يوغان سەللىك، پار-پۇر تونلۇق، يوغان قورساق قازى-قۇزاتلارنىڭ ئارىسىدا چاققان، خۇشپىچىم كۆرۈنەتتى. ئۇ بىر قىشنى سەل ئىگىز كۆتۈرۈپ، نىپىز لەۋلىرىنىڭ بۇرجىكىدە سۇسقىنە كۈلۈمسىرىگەن پېتى ئۆلارنىڭ قايناشلىرىنى ئاڭلاپ ئولتۇردى. ئۇ ئۆلارغا بۇنىڭدىن 430يىللار ئىلگىرى پەرەڭلەرنىڭ ئىتالىيە دىگەن يىرىدە دىنى ئۆلىمالار بىلەن بىر ئالىم ئوتتۇرسىدا دەل مۇشۇنداق مۇنازىرىلەرنىڭ بولغانلىقىنى، كوپىرنىك ئىسىملىك بۇ ئالىم يەر شارى قۇياشنى مەركەز قىلىپ ئايلىنىدىغان ئادەتتىكى بىر پىلانىت دىگەن قارىشىدا چىڭ تۇرغانلىقى ئۇچۇن ئۇمۇرۋايەت نەزەربەنىت ئىچىدە ياشاپ ئۆلۈپ كەتكەنلىكى، ئۇنىڭدىن كىيىن ئۆتكەن ئالىم گالىلىنىڭمۇ كوپىرنىك تىلىماتىنى ياقلىغانلىقى تۈپەيلى كوپىرنىڭ بىلەن ئوخشاش قىسمەتكە دۇچار بولغانلىقى، 1600-يىلى گىئوردانو برونۇ ئىسىملىك بىر ئالىمنىڭ كوپىرنىك تەلىماتىنى تەشۋىق قىلغانلىقى تۈپەيلى رىم مەيدانىدا ئوتتا كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرۈلگەنلىكى....لىكىن، بۇ نەزەربەنىت ۋە كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرۈشلەر بىلەن بۇ ئىلمى يەكۇن يوقالمايلا قالماستىن، بۇلۇتلارنى يىرىپ چىققان قۇياشتەك چاقناپ، ئىنسانلارنىڭ دۇنيانى بىلىشنى ۋە ئىنسانىيەت مەدىنىيتىنى زور بىر قەدەم ئالغا ئىلگىرلەتكىنى.....دەپ بەرگۈسى كەلدى. ئەمما ئۇ ئۆلارنىڭ چىرايىغا بىر-بىرلەپ نەزەر سىلىپ بۇ نىيىتىدىن ياندى. ئاچكۆزلۈك، تەمە ۋە نادانلارچە مەنمەنلىك قاپلىغان بۇ چىرايلا ئۇنىڭ رايىنى

قايتۇرغان ئىدى ئۇلا سۆزلەپ ھارغاندا ئالدىرماي گەپ باشلىدى:

ھەر قايسىلىرى بۇ يۇرۇتنىڭ مۆتىۋەرلىرى، كاتتىلىرى. ھەرقايسىلىرى كېچە-كۈندۈز يۇرۇتىمىزنىڭ غېمىنى يېيىشتىلا.ھەر قايسىلىرىنىڭ تەلىم-تەربىيەلىرىگە ئەمەل قىلماي ھەددىمىز ئەمەس، چوقۇم ئەمەل قىلىمىز، لېكىن بىزمۇ ھەرقايسىلىرىنىڭ ئىككى ئېغىز گېپىمىزنى ئاڭلاپ قويۇشلىرىنى ئۆتۈنىمىز. ھەر قايسىلىرى ئاق تاغقا چىقىپ باققان بولۇشلىرى مۇمكىن. تاغدىن پەسكە قارىساق بىزنىڭ بۇ ئىكساق ئالقانچىلىكلا كۆرۈنىدۇ. ئۇنىڭغا ئەتراپىدىكى قايراق، بەيساق، تاقۇت، يولچىلارنى قوشقاندىمۇ ئۇ يەنىل ئالقانچىلىك يۇرۇت. دۇنيادا تاغنىڭ نېرىسىدا تاغ، يۇرۇتنىڭ نېرىسىدا يۇرۇت، دەريانىڭ نېرىسىدا دەريا، ھەتتا قاتمۇ-قات دېڭىز- ئوكيانلار بار. ئاشۇ تاغلارنىڭ، دېڭىز-ئوكيانلارنىڭ نېرىسىدا نۇرغۇن ئادەملەر بار. ئاشۇ تاغلارنىڭ، تاغلارنىڭ، دېڭىز-ئوكيانلارنىڭ نېرىسىدا ھېساپسىز نۇرغۇن ئادەملەر بار. ئاشۇ ئادەملەر نى-نى ئىشلارنى قىلىۋاتىدۇ، ئاجايىپ يوغان دۇربۇن، تېلېسكوپلارنى ياساپ يۇلتۇزلارنىڭ سىرىنى ئېچىۋاتىدۇ، يەر ئاستىدىن خىلمۇ-خىل بايلىقلارنى قېزىۋاتىدۇ.ماشىنا، ئايرۇپىلان، پاراخۇت، پويىزلارنى كەشىپ قىلىپ ئالتە ئايلىق يولنى بىر كۈندە بېسىۋاتىدۇ. ئۇلار بۇنى ئىلىم-پەنگە، مائارىپقا تايىنىپ قىلىۋاتىدۇ. ئۇلار ياراتقان ئىلىم-پەن نەتىجىلىرىگە كۆز يۇمغىلى، شەك كەلتۈرگىلى بولماس. بىز مۇشۇ يۇرۇتتىن چىقماي ئولتۇرۋېلىپ ئاكاڭ قارىغاي ھەممىدىن كاتتا، دەپ جاھاندىكى ھەممە ئىش،ھەممە يەر بىر قېلىپتا دەپ قارىساق بولماس. مەرھۇم ئابدۇقادىر داموللام بۇخارايى شەرىفنىڭ ئۆلىمالىرىدىن«ئۇسۇلى جەدىت ۋاجىپ» دېگەن پەتىۋانى ئېلىپ كەلمىدىمۇ؟! يۇرۇتىمىزدىن چىققان مۇسا ھاجىم ۋە ئۇنىڭ ئوغۇللىرى چەتئەللەرنى كۆرۈپ، يۇرۇتىنى ئويلاپ، خەلقىمىزنىڭ كۆزى ئېچىلسۇن جاھالەتتە قالمىسۇن، دەپ«ھۇسەينىيە»نى بەرپا قىلمىدىمۇ؟! ئەمدى تەنتەربىيەگە كەلسەك، ئۇسۇلى جەدىت ئەقلى تەربىيە بىلەن بەدەن تەربىيىسىگە تەڭ ئېتىبار بېرىدۇ. بەدەن چېنىقتۇرغاندا روھى ۋە جىسمانى ئىللەتلەردىن خالى بولغىلى بولىدۇ. جۇشقۇن روھ ۋە ساغلام بەدەنسىز ھېچقانداق ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقارغىلى بولماس. ھەر قايسىلىرىمۇ باللىرىمىزنىڭ،

دېھقانلىرىمىزنىڭ روھىدىكى جۇشقۇنلۇقنى كۆرۋاتىدىغانلا. پىقىرنىڭ قارشىچە بۇ يامان ئىش ئەمەس. بىز خەلقنى سۇغا ئوخشاتساق، توختام سۇ چىرىندە بىلەن تولغان ئۆلۈك سۇدۇر. ئېقىپ تۇرغان جۇشقۇن سۇلار ساپ، تازا ۋە تىرىك سۇ ھېسابلىنىدۇ. بۇ ۋاجىدى ئالغاندا بەدەن چىنىقتۇرغانىنىڭ نىمىسى يامان؟ ئۇ نىمە سەۋەپتىن ھەرقايسى زاتى مۇبارەكلىرىمىزنىڭ كۆزىگە سىغماي قالىدىكىن؟

يۇرۇت چوڭلىرى بىر پەس بىر- بىرىگە قارىشىپ جىم بولۇشۇپ كەتتى. كېيىن ئۆز-ئارا كۇسۇرلىشىپ ، دىمىقىنى قىقىپ، گاللىرىنى قىرىپ تۇشمۇ-تۇشتىن سۆز باشلاشتى:

--- تۇرسۇن ئەپەندىم، سىلىنىڭ دىگەنلىرىنى بىزمۇ بىلىمىز. ئۇيەرلەرگە بارمىساقمۇ بارغانلاردىن ئاڭلاپ تۇرىۋاتىمىز. لىكىن ئۇلار كىم؟ بىز كىم؟ بىزنىڭ دىنىمىزمۇ، ئۆرپ ئادىتىمىزمۇ، تۇتقان يولىمىزمۇ ئۇلارنىڭكىگە ئوخشىمايدۇ. شۇنچە يىلدىن بۇيان بىز ئۇلارسىزمۇ ياشاپ، يولنى ئوڭ مىڭىپ كەلدۇق ئەمدى بۇگۇنگە كەلگەندە خەقنى دورايمەن دەپ ئوڭدا چۇشمەيلى يەنە! بۇ ئالەمنىڭ ئىشلىرىغىمۇ بەك كايىپ كەتكۇچىلىكىمۇ يوق. خۇدايىم بىزگە بۇ دۇنيالىقنى بەرمىگەندىكىن بىز خەق نامىزىمىزنى ئوقۇپ، شەرئەت يولىنى تۇتۇپ، سىڭگەن ناننىنى يەپ، تىنىچ ئۆتسەك بولارمىكىن.

ئۇدۇنيا، ئۇ دۇنيا دەپلا مۇشۇ كۇنگە قالغان خەق بىز. ئۇنداق بولسا خۇدايىم بىزنى بۇ دۇنياغا- مۇشۇنداق گۇزەل، باي-باياشات بىر زىمىن ئۇستىگە نىمە دەپ ياراتتى؟ يارتقۇچى مەن، يارالغۇچى ئۆزۈڭ دىمىدىمۇ! بىزمۇ ئادەمغۇ! بولدى، بۇ گەپلەرنى مۇشۇ يەردە قويۇپ ھەر قايسىلىرىغا مۇھىم بىر خەۋەرنى يەتكۇزەي. باھاۋۇدۇن ھاجىم چەتئەللەردىكى زىيارىتىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ پات ئارىدا يۇرۇتقا يىتىپ كەلگۇدەك. ھاجىم كەلسىغۇ قاراپ تۇرماس. لىكىن بىز ھازىر تازا ئۇزۇكچىلىك ئىچىدە تۇرۋاتىمىز. باللىرىمىز قىينىلىپ قالمىسا بولاتتى. ھەر قايسىلىرىغا ئايان بولغىنىدەك، يىقىندىن بۇيان مەكتىپىمىزدە ئوقۇيدىغانلار ھەسسىلەپ كۆپەيدى، خىراجەت بولسا يەنە بۇرۇنقىدەك. شۇڭا ھەرقايسىلىرىنى جامائەت ئىسكىلاتىدىن بىرىلىدىغان ياردەمنى مۇۋاپىق كۆپەيتىپ بەرسە

دىگەن ئۈمىدە بىز. بولسا، جاۋابىنى ھازىر ئېلىپ كەتسەم.

يۇرۇت چوڭلىرى يەنە بىر نۆۋەت جىم بوپ كىتىشتى. بۇ جىمجىتلىق خىلى ئۇزاق سوزۇلدى. ئۇلارنىڭ رايىچە بولسا خىراجەتنى كۆپەيتىش ئەمەس، بەلكى پەقەتلا بەرگۈسى يوق ئىدى. ئەمما باھاۋۇدۇن ھاجىم راستىنلا كىلىپ قالسا ئۇ كىشىگە يۈز كەلگىلى بولمايدۇ-دە. ئۇ دىگەن ئۇندىاق-مۇنداق ئاددەم ئەمەس، دۇنيانىڭ يىرىمى تونۇيدىغان كاتتا باي. ھىلىغۇ قەشقەردىكى چوڭلارئىكەن ئۆلكىدىكىلەرمۇ ئۇنىڭغا ھۆرت-پۆرت دىيەلمەيدۇ، ئاشۇنداق بىر ئادەمگە ھاجىتىم چۈشمەيدۇ دەپ ھىچكىم ئىيتىيالمايدۇ....

باھاۋۇدۇن ھاجىمنىڭ نامى تىلغا ئىلىنىشى بىلەنلا ھەممە نارازىلىقلا قايناپ تۇرغان قازانغا سۇ قۇيۇلغاندەك بىسقىپلا قالماي، خىراجەت ئىشىمۇ ھەل بولدى. تۇرسۇن ئەپەندى دەيدىغانلىرىنى دەپ، مەقسىدى ھەل بولغاندىن كيىن ئۇلارنى ئوڭچە قالدۇرۇپ، ئۆزرە سوراپ قايتىپ چىقتى...

تۇنۇگۇن ئاتچىلار ئەۋەتكەن كىشىدىن باھاۋۇدۇن باينىڭ يۇرۇتقا كىلىدىغانلىق خەۋرىنى ئاڭلىغاندىن تارتىپ تۇرسۇن ئەپەندىنىڭ كۆڭلىدە ئىللىق بىر سىزىم، بىر خۇشلۇق پەيدا بولدى. ئەينى يىللىرى باھاۋۇدۇن باي مۇشۇ يۇرۇتلۇق ئون نەچچە بالىنى تۈركىيىگە ئوقۇشقا يولغا سالدىغان چاغدا ئۇنىڭ بىشىنى سىلاپ، پىشانىسىدىن سۆيگەندىمۇ ئۇنىڭ كۆڭلىدە ئاشۇنداق ئىللىق سىزىم، خۇشلۇق پەيدا بولغان ئىدى. ئۇ چاغلاردا باھاۋۇدۇن باي ياش، قاۋۇل ئىدى. مەخمەلدەك قويۇق، قاپقارا قاشلىرىنىڭ قۇيرۇقى بىشىدىكى ئىگىز پاپاخنىڭ ئىچىگە قەدەر سوزۇلغان بولۇپ، ئوتتەك چاقناپ تۇرىدىغان كۆزلىرىدىن، كىشىگە سەممىمي، ئىللىق بېقىشلىرىدىن، گەپ سۆزلىرىدىن بىر خىل ئاق كۆڭۈللۈك، مىھرىبانلىق چىقىپ تۇراتتى.ئۇ:

باللىرىم تىرشىپ ئوقۇپ، يۇرۇتىمىز خەلقىمىزگە كىرەكلىك ھەممە نەرسىنى ئۆگىنىۋىلىڭلار، بىز سىلەرنى تۆت كۆزىمىز بىلەن كۈتىمىز، ئاتۇش خەلق سىلەرنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتىدۇ...دىگەن ئىدى.

ئۇ بىر كەتكىنىچە تۈركىيىدە ئون يىلچە تۇرۇپ قالدى. دەسلەپتە قىسقا كۇرۇسلاردا، كيىن

ئالى بىلىم يۇرۇتى«سۇلتانەم»دە ئوقۇدى. بۇ جەرياندا باھاۋۇدۇن باي تاپىلىغاندەك، ئۆزى يۇرۇتىمىزغا كىرەكلىك دەپ قارىغان ھەممە نەرسىنى-ھىساب، تىل-ئەدەبىيات، تارىخ،جۇغراپىيە، رەسىم، مۇزىكا، ئاستىرونومىيە، ھىسابات باشقۇرۇشنى، تۈركچىنىلا ئەمەس،ئىنگلىز، فىرانسۇز تىللىرىنىمۇ ئۆگەندى. تەنتەربىيە، توپ تۇرلىرىنىڭ ھەممىسىگە ماھىر بولۇپ يېتىشتى. ئاخىر ۋاقتى سائىتى كىلىپ ۋەتەنگە قايتىدىغان چاغدا تۈركىيىدە تونۇشقان، ئارلاشقان دوستلىرى، خىزمەتداشلىرى ئۇنىڭغا چىدىماي قىلىشتى. ئىست، ئاشۇ چەت قالاق يەرگە سەندەك ئادەم بىكار كىتىسەن، دەپ ئەپسۇسلىنىشتى.ئۇنى كاتتا خىزمەتلەرگە تونۇشتۇرۇشتى.ئەمما ئۇ ئاشۇ بىلىم ماھارەتلىرىنى يۇرۇتى، خەلىق ئۇچۇن ئۆگەنگەندى. ئۇ ئۆگەنگەنلىرىنىڭ بىرنى قالدۇرماي يۇرۇتى ۋە خەلقىگە تەقدىم قىلىشى كىرەك ئىدى. شۇنچە يىلدىن بىرى ئۇ ئەقىدىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۇچۇن كۆيۈپ پىشتى،ھەريان چاپتى، كىچىنى كۇندۇزگە ئۇلاپ ئىشلىدى. ئۇۋالچىلىق، ھاقارەت، زىيانكەشلىكلەرگە ئۇچىرىغاندىمۇ، ھاياتى خەۋپ ئاستىدا قالغاندىمۇ ئۆز يولىدىن تەۋرىنىپ قالمىدى. ئۇ، مائارىپنىڭ مەنىلىك ئۇلۇغ ئىش ئىكەنلىكىگە چىن دىلىدىن ئىشىنەتتى. مائارىپ بىلەن ئۆز يۇرۇتىنىمۇ ئۆزگەرتەلەيدىغانلىقىغا كۆز يىتەتتى.شۇڭا ئۆز تەقدىرىنى، بارلىق ئارزۇ ئارمىنىنى، بەخىت ۋە ئازابىنى «ھۇسەيىنىيە»نىڭ ئىشلىرى بىلەن بىرلەشتۇرۋەتكەندى.

« ھۇسەيىنىيە» ھەقىقەتەنمۇ بىر مەشئەلگە ئوخشايتتى. ئۇ جاھالەت، نادانلىق قاپلىغان بۇ زېمىندا نەچچە ئەۋلاد مەرىپەت تارقاتقۇچىلارنىڭ جانىنى- جانغا ئۇلاپ قولدىن-قولغا يەتكۇزىشى بىلەن 40يىل ياندى. ھەرقىتىم ئاسماننى قارا بۇلۇت قاپلاپ، دەھشەتلىك بوران-چاپقۇن كۆتۈرۈلگەندە ئۇ سۇسلاپ ئۆچۈپ قىلىش گىردابىغا بىرىپ قالسىمۇ، بوران توختاپ، سۈزۈك ئاسمان يۈز ئاچقاندا تېخىمۇ يالقۇنجىدى، لاۋۇلداپ ئۇلغايدى.

تۇرسۇن ئەپەندى بىشىنى كۆتۈرۈپ يىراقلارغا، ئىگىز سەگۈ تىرەكلەرنىڭ نىرىسىدىكى شىغىل تاشلىق چۆللەرگە، ھەيۋەتلىك ئاق تاغقا قارىدى.ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ئاق تاغ چوققىسىدا راستىنلا بىر مەشئەل لاۋۇلداپ يىنىۋاتقاندەك، مەشئەلنىڭ ئارقىسىدا نۇرغۇن دىھقان بالىسى

تىقما-تىقما بولۇپ ئالغا ئىنتىلىپ تۇرغاندەك كۆرۈندى. ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ بىر قولىدا قەلەم، بىر قولىدا توپ بار ئىدى. قەلەم ئۇلارنى ئىلىم ئۆگىنىشكە ئۈندىسە، توپ ئۇلاردا غورۇر ۋە ئىشەنچىنى، ھەر بىر كىشى كۆپچىلىك ئۈچۈن، كۆپچىلىك ھەربىر كىشى ئۈچۈن دەيدىغان جەڭگىۋار بىرلىكنى يېتىلدۈرگەنىدى.

تۇرسۇن ئەپەندى ئارقا تەرىپىدىن چىقىپ كىلىۋاتقان ئاتىنىڭ تۇياق تىۋشىنى ئاڭلاپ سەگەكلەشتى. بىر قىتىم كۈپكۈندۈزدە ئاشۇنداق بىر ئاتلىق ئارقا تەرەپىدىن كىلىپ ئۇنى چوماق بىلەن ئۇرۇپ يىقىتماقچى بولغان، ئەنەشۇنىڭدىن كىيىن ئۇ يالغۇز ۋاقىتلىرىدا ئەتراپىدىكى شەپىلەردىن ھوشيار تۇرىدىغان بوپقالدى.ئۇ، يولنىڭ چىتىگىرەك چىقىپ، كىلىۋاتقان ئاتلىققا يول بەردى. ئاتلىق تىز كىلىۋاتاتتى. ئۇ يىقىنلاپ كىلىپ: «تىنىچ-ئامانلىقمۇ موللا ئاكا. مەن سەندىن ئەنسىرەپ بەگنىڭ ئۆيىگە بارسام، سىنى كەتتى دييىشتى. كەينىڭدىن ئالدىراپ يىتىپ كىلىشىم...»دىگەندىلا تۇرسۇن ئەپەندى كەينىگە قاراپ كۈلۈمسىردى. ئۇ مۇشۇ كەنتلىك مۇسا پالۋان دىگەن يىگىت ئىدى. ئۇلار تۇرسۇن ئەپەندىنى بىر تۇغقان قىرىنداشىدەك كۆرۈپ، ئۇنىڭغا كۆز قۇلاق بولۇشاتتى.

- تىنچلىق، رەھمەت ساڭا مۇسا، كەلمىسەڭمۇ بولاتتى. ھە، توپخانىدا مۇسابىقە باشلىنىپ كەتكەندۇ ؟

سىنى ساقلاپ قىلىشتى، ئەپەندىم ئۆزى باش بولۇپ بەرسە دييىشىۋاتىدۇ.تىزرەك ماڭايلى ئەمسە،- ئۇلار ئاتنى قامچىلاپ ئىتتىك يۈرۈپ كەتتى.

ئاپرىل كىرىشى بىلەن چىنباغ ئاجايىپ گۈزەللىشىپ كەتتى. باغ ئەتراپىدىكى تىرەكلەر پوتلا تاشلاپ، نازۇك يېشىل يوپۇرماقلارنى چىقاردى.

يول بويىغا تىكىلگەن تۇخۇمەك دەرەخلىرى، قارىياغاچ،سىدە، ئەرمۇدۇن دەرەخلىرى تۈگۈچلىرنى يىشىپ، خىلمۇ-خىل شەكىللىك يېشىل يوپۇرماقلىرىنى يىيىشتى. يول بويلىرىدىكى بوش يەرلەرگە ياتقۇزۇلغان چىملار يېشىل مەخمەلدەك تاۋلىناتتى. باش باھاردىكى بۇ

يېشىللىق كۆزگە ۋاللىدە كۆرۈنۈپ، كۆڭۈللەرنى يايرىتىدىغان بىر خىل پاك، يۇمران يېشىللىق ئىدى.

گىللىئان خانىم كۈنگەي تەرەپتىكى بىر تۈپ ئۆرۈكنىڭ چېچەكلىگىنىنى كۆرۈپ، كۆڭلىدىكى خۇشاللىقىدىن ھۇزۇرلىنىشقا تېخى ئۈلگۈرەلمىگەنىدى. ئەتىسىلا قورۇدىكى ۋە باغدىكى ئالما، ئۆرۈكلەر غۇچچىدە چېچەكلەپ كېتىشتى.

پاكار،ۋىجىك، مېسىرەڭ چىرايى قات-قات قورۇقلار بىلەن تولغان باغۋەن گۈللۈكتە ئىشلەپ يۈرەتتى. ئۇ ئېڭىشىپ تۇپراقتىن ئەمدىلا بىخ يېرىپ چىققان يۇمران مايسىلار بىلەن گەپلىشىۋاتقاندەك بىر نىمىلەرنى دەيتتى. گىللىئان خانىم تەرجىماندىن سوراپ يۈرۈپ، ئۇنىڭ گۈللەرگە:«تىنىچ-ئامان ئۈنۈپ چىقىۋالدىڭلارمۇ بالىلىرىم؟ قورۇقماڭلار ياخشى كۈنلەر ئەمدى كېلىدۇ، ئاپتاپتا ئىتتىك-ئىتتىك ئۆسۈڭلار...»دېگەنلىكىنى بىلىپ نەچچە كۈنگىچە كۈلۈپ يۈردى. باغۋەن كونسۇلخانىدىكى چەت ئەللىكلەرگە ئۆزىچە ئۇيغۇرچە ئىسىملارنى قويىۋالاتتى ۋە شۇنداق چاقىراتتى،بۇ ئىسىملار بارا-بارا ئومۇملىشىپمۇ قالاتتى. ئۇ گىللىئان خانىمنىڭ مارگارېتا دېگەن ئەسمىنى ئېغىزغا كەلمەيدىكەن، دەپ ياراتماي،«مەريەمخان دەپ چاقىراتتى. گىللىئان ئەپەندىنى جىلىلىئاخۇن، كونسۇلخانىغا تولا كېلىدىغان ئىسمى بەكمۇ مۇرەككەپ قىرى مىسسىئونېرنى «گىلدىڭباش ئەپەندى» دەيتتى. گىللىئان خانىم ئۇنىڭ بۇنداق گەپلىرىگە ئامراق ئىدى.

گىللىئان خانىم باھار مەنزىرىسىدىن ئىلھاملىنىپ بۈگۈنگە چاقىرىپ قويغان مېھمانلارنى باغدا كۈتمەكچى بولدى. خىزمەتكارلار ئۇنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن سېپىل تەرەپتىكى چوڭ بىر تۈپ ئۆرۈكنىڭ ئاستىغا ئۈستەل-ئورۇندۇقلارنى تىزدى. ئۈستەلگە پاكىز ئاق داستىخان سېلىپ، سالفېتكا، تەخسە،ۋىلكا-قوشۇق، رۇمكىلارنى تىزىپ تەييار قىلدى. لوندوندىكى داڭلىق ئۇستىنىڭ قولىدىن چىققان سۇس كۆلرەڭ شىم-كاستومنى كىيىپ، گالستۇك تاقىغان كونسۇل گىللىئان ئەپەندى بىلەن ياقا ۋە مەيدىسىگە تور تۇتقان، ئۆرە ياقىلىق ئاق كوپتا، ئۇزۇن قاتلاق يوپكا كىيگەن،مۇ.رىسىگە نېپىز تورنى يېپىنچا تاشلاپ، سېرىق چىنگىلەك چاچلىرىنى ئارقىسىغا

تۇرىۋالغان گېلىلئان خانىم مېھمانلارنى قىزغىن كۈتىۋلىپ، ئىنگلىز پاسونىدىكى ئېگىز يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقلارغا باشلىدى. بۈگۈنكى مېھمانلار ياردەمچى كونسول شىرىف ئەپەندىدىن باشقا كونسولخانىنىڭ دائىملىق مېھمىنى بولغان شىۋىتسىيىلىك دىن تارقاتقۇچىلار ئۆمىكى دوختۇرخانىسىنىڭ باشلىقى يوھان. ئاندىسىن ئەپەندى، شېۋىتسىيىلىك مىسسىئونېر، داڭلىق ئۇيغۇرشۇناس راكويتىس ئەپەندى،ئەنگلىيىلىك ئاقسۆڭەك ئائىلىسىدىن كىلىپ چىققان 1-دۇنيا ئۇرۇشى جەڭ مەيدانىدىكى قانداقتۇر كەچۈرمىشلىرى تۈپەيلى ھەربىي ئىشلار ۋە سىياسىيدىن قول ئۈزۈپ، تەقۋادار خىرىستىئانغا ئايلانغان، ئەنگلىيىدىكى راھەت-پاراغەتلىك تۇرمۇشنى تاشلاپ قەشقەرگە كىلىپ شىۋېتسىيە دىن تارقاتقۇچىلىرى ئۆمىكىدە دىن تارقاتقۇچى بولغان مان ئەپەندى، يەنە شۇ شىۋېتسىيىلىكلەر بىلەن بىللە ئىشلەۋاتقان ئەنگلىيىلىك رېچىر خانىم، ئەنگلىيىلىك ساياھەتچى ۋە مۇخبىر مېچىل ئەپەندى، پامىر ئېگىزلىكى ۋە تەڭرىتاغلىرىكى ئۆسۈملۈكلەرنى تەكشۈرۈپ تۇرگە ئايرىش خىزمىتى بىلەن كەلگەن ئۆسۈملۈكشۇناس فىرانك. لودىلو، ھىندىستان ئارقىلىق قەشقەرگە ساياھەتكە كەلگەن ئەنگلىيە قۇرۇقلۇق ئارمىيە لېيتىنانتى گىرگىسېن ۋە ئۇنىڭ خانىمى، ئۇلار بىلەن بىللە كەلگەن جۇغراپيىلىك تەكشۈرۈش ئۆمىكىدىن ئۈچ كىشىمۇ بار ئىدى .

مېھمانلار جايلىشىپ، ئۆزئارا تونۇشۇۋالغاندىن كىيىن، تېزلا قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كىتىشتى.پامىر، قاراقۇرۇم تاغلىردىكى مۇشەقەتلىك يوللارئارقىلىق توشۇپ كىلىنگەن شوتلاندىيە ۋىسكىسى، مەدىنىيەتلىك جەمىيەتنىڭ قاتمۇ-قات قائىدە يۇسۇنلىرى، تىرىكچىلىك غىمى،رىقابەتلىرىدىن يىراق،رىۋايەت تۈسى قويۇق بۇ قەدىمى شەھەر، ئەتراپتىكى ئۆزگىچە باھار مەنزىرسى، ھەممە يەرنى ئارلاپ ئۈچۈپ يۈرۈشكەن ھەرە-كېپىنەكلەر....مىھمانلار ۋە ساھىپخانىنىڭ كەيپىنى بىراقلا كۆتۈرۈۋەتكەندى.

ئۆزلىرىگە مەلۇم بولغان لوندۇن ۋە نىيۇ-يۇرك توغرىسىدكى ئەڭ يىڭى خەۋەرلەردىن كىيىن ئۇلارنىڭ پاراڭ تىمىسى تەبئى ھالدا كونسۇلخانا مەنزىرسى ۋە ئۇنىڭ قۇرۇلىشىغا، شىۋىتسىيىلىك

مىسسىئونېر، ۋىراچ ھەم ئارختېكتور خاۋگىرىگنىڭ لايىھىلىشى، قەشقەرلىك تامچىلارنىڭ تىرىشچانلىقىدا سېلىنغان كۆركەم ۋە ئەپلىك كونسۇلخانا ئىمارەتلىرى، بۇ ئىشلارغا يېتەكچىلىك قىلغان قەشقەردىكى تۇنجى كونسۇل ماكارتنىنى ئەپەندى ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىگە، ئۇلارنىڭ يېقىن دوستى- نىمىشقىدۇر قەشقەردە ئۇزاق يىللاپ ئۆزى يالغۇز ياشاپ، ئاخىرى يەككە-يېگانە ھالدا ئۆلۈپ كەتكەن ھوللاندىيىلىك مىسسىئونېر ھېندرىكىسقا يۆتكەلدى. كۆپ يىلدىن بۇيان بۇ كونسۇلخانىغا كېلىپ كەتكەن خىلمۇ-خىل ئادەملەر، بۇ يەردە يۈز بەرگەن ئاجايىپ ۋەقەلەر ئەسلەندى. ئولتۇرغانلار ئىچىدە راكويتىس ئەپەندى قەشقەرگە ھەممىدىن كونا ھېسابلىناتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ يەردە ئاۋرېل.ستەيىن،سۋېن ھېدىن،گېرمانىيىلىك فون.لېكوك، ئامېرىكىلىق لاتىمۇر قاتارلىق مەشھۇر شەخسلەر بىلەن كۆرۈشكەن چاغلىرىنى، ئۇلارنىڭ ئۆزىدە قالدۇرغان تەسىراتىنى قىزىقارلىق سۆزلەپ كۆپچىلىكنى جەلىپ قىلىۋالدى. بولۇپمۇ 19- ئەسىرنىڭ ئاخىرى، 20-ئەسىرنىڭ باشلىرىدا دۇنيا مىقياسىدا شىنجاڭنىڭ قەدىمكى زامان مەدەنىيىتى ۋە ئاسار ئەتىقىلىرىگە كۈچلۈك قىزىقىش قوزغىلىپ، ھەر قايسى ئەللەردىن كەلگەن ئارخېئولوگ، ئېكىسپېدىتسىيىچىلەرنىڭ قەدىمى خارابىلىقلاردىن قازغان ۋە يەرلىك كىشىلەردىن سېتىۋالغان ھەددى-ھېسابسىز مەدەنىيەت مىراسىنى ساندۇق-ساندۇقلاپ ئۆز دۆلەتلىرىگە ئېلىپ كېتىۋاتقان شارائىتتا خوتەنلىك كىتابپۇرۇش ئىسلام ئاخۇننىڭ چەتئەللىكلەرنى قانداق كولدۇرلاتقانلىقى توغرىسىدىكى ھېكايە ھەممەيلەنگە قاتتىق تەسىر قىلدى .

ئاشۇ يىللاردا ئەنگلىيىنىڭ قەشقەردىكى كونسۇلى ماكارتنىنى، روسىيە كونسۇلى پېتروۋسكىي ۋە دۇنيانىڭ نۇرغۇن جايىدىن كەلگەن ئارخېئولوگلار ئىسلامئاخۇننىڭ قولىدىن نامەلۇم قەدىمكى يېزىقتا يېزىلغان، سارغىيىپ، چىرىپ كەتكەن ھۆججەت، كىتابلارنى سېتىۋالدۇ. بۇ كىتابلار كالكۇتتا، سان-پېتېربۇرگ، لوندون، پارىژنىڭ كىتابخانا ۋە كۇتۇپخانىلىرىدا پەيدا بولىدۇ. دۇنيادىكى كۆپلىگەن ئالىم بۇ« قەدىمكى يېزىق» نىڭ مەنىسىنى يېشىش يولىدا تىرىشچانلىق كۆرسىتىدۇ. ئەنگلىيىلىك مەشھۇر ئوتتۇرا ئاسىيا تەتقىقاتچىسى سىر رودولف. خوئېنلى بۇ

«قەدىمكى يىپەك» ئۇچۇن قىممەتلىك بەش يىل ۋاقتىنى سەرىپ قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى بۇ كىتابلارنىڭ ئىجادچىسىنىڭ ئىلىپىنىڭ سۇنۇقىنىمۇ بىلمەيدىغان بىر ئۇششاق تىجارەتچى ئىكەنلىكىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمەيدۇ. سىتەيىن يەنە بىر قېتىم شىنجاڭغا كەلگەندە خوتەن ئامبىلى فەن دارىننىڭ يادىمىدە ئىسلام ئاخۇن بىلەن كۆرىشىدۇ ۋە ئۇنىڭدىن ئۇستىلىق بىلەن ئەيىنى يىللاردا ئۆزىگە سېتىپ بەرگەن كىتابلارنىڭ كېلىش مەنبەسى توغرىسىدا گەپ ئالىدۇ. ئەسلىدە ئىسلامئاخۇن ۋە ئۇنىڭ شېرىكلىرى خوتەن قەغىزىنى توغراق يېلىمىنىڭ سۇيىگە چىلاپ سارغايتقاندىن كېيىن قەغەزنى كونا كىتاپقا ئوخشاش كېسىپ، تۇپلەپ، خەتكە ئوخشاش بىر نىملەرنى سىزىپ قويىدىكەن-دە،سىۋەتكەسىلىپ ئوچاقنىڭ مورىسىغا بىر-ئىككى ئايغىچە ئېسىپ قويىدىكەن....دۇنيادىكى نى-نى ئالىم، ئارخىئولوگنى نەچچە يىللاپ قايمۇقتۇرغان بۇ« قەدىمكى يىزىقتا يېزىلغان كىتابلار »نىڭ بارلىق كېلىش جەريانى ئەنە شۇنداق ئاددى مۇكەممەل ئىكەن.

بۇ ۋەقەگە قارىتا سورۇندىكىلەرنىڭ ئىنكاسى ھەرخىل بولدى. شۈبھىسىزكى، ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى، بولۇپمۇ دىن تارقاتقۇچىلا بۇ يەردىكى ئاھالىنى چۈشكۈن، خۇراپى دىنى ئاسارەت ئىلكىدە گۇناھقا پېتىپ ياشاۋاتقان دوزىخىلار، دەپ بىلگەنلىكتىن ئىسلام ئاخۇننىڭ قىلمىشىنى كەچۈرگۈسىز ئالدامچىلىق دەپ ئەيىبلەشتى. لىتنات، مۇغبىر ۋە جۇغراپىيشۇناسلار :ئۇ ھەقىقەتەن تالانتىلىق سودىگەر ئىكەن، دىدى. راكويىتس ئەپەندى ئۆزى يىغىپ توپلىغان بىر نەچچە كوپلىت ئۇيغۇرچە قوشاق ۋە ماقال تەمسىلنى تەرجىمە قىلىپ بەرگەندە بولسا ھەممەيلەن ئىختىيارسىز ئاپىرىن ئوقۇشتى. گىللئان خانىم ھەممىدىن ھاياجانلىنىپ :

بىز ئۇلارنىڭ ھېسياتىنى ھېچقانچە چۈشەنمەيمىز. مىنىڭچە، ئۇلار بىز ئويلىغاندەك نادان ئەمەس. يەنە بىرى، سىلەرمۇ دىققەت قىلدىڭلارمىكىن، ئۇلاردا تۇغما ئىسىل سۈپەتلىك بار. ئۇلارنىڭ ئەرلىرى، بوۋايلىرى ئىمىدىگەن سالاپەتلىك ھەم مەردانە، ئاياللىرى ئىمىدىگەن سۇلكەتلىك. ئۇلاردا گۈزەللەر بەك كۆپ. ئۇلارنىڭ ناخشا-مۇزىكىللىرى ،ئۇسسۇللىرىمۇ بەك گۈزەل... ئۇ سەل

ئويلىنىۋېلىش ئۈچۈن بېشىنى كۆتۈرۈپ، نېرىدىكى گۈللۈكتە ئىشلەپ يۈرگەن باغۋەننى كۆردى-دە سۆزىنى داۋام قىلدى:- ئاۋۇ قېرى ئادەم دائىم گۈللەر بىلەن، ھايۋانلار بىلەن گەپلىشىدۇ. يېڭى ئۈنۈپ چىققان مايسىلارغا قاراپ:« تىنىچ-ئامان ئۈنۈپ چىقالىدىڭلارمۇ؟ ئەمدى قورۇقماڭلار،مەن بار» دەيدۇ. ماڭا بۇگەپلەردە چوڭقۇر شېئىرى مەنا باردەك تۇيۇلىدۇ....

ياش ھەم جۇشقۇن ياردەمچى كونسۇل ئۇنىڭ سۆزىگە قوشۇلدى :

ئىنچىكە كۈزەتسەك، بۇ ئادەملەردە ھەقىقەتەن بىر خىل سۈپەت بار. ئۇلار ھەم بەك ئەقىللىق، ئەمما ئۇلارنى چۈشەپ تۇرغان نەرسىلەر بەك كۆپ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ قەدىر-قىممىتىنى ھەم ۋۇجۇدىدىكى يوشۇرۇن كۈچنى بايقىيالمىغان ھەم ئۇنداق شارائىتمۇ يوق.

ئەلۋەتتە، ئەلۋەتتە. بىر قەدىمى مىللەت سۈپىتىدە ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدا مەلۇم ئالاھىدە تەرەپلەر مەۋجۇت،- دەپ سۆزىنى قاتتىق ئاندىسىن ئەپەندى،- لېكىن نېمىشقىدۇر ئۇلاردا ۋەتەن، مىللەت ئېڭى يوق، بۇلار ناماز ئوقۇش بىلەن قورسىقىدىن باشقا نەرسىنى ئويلىمايدۇ. مىللىتىنىڭ نېمە دېسە، مەن مۇسۇلمان ياكى قەشقەرلىك، دەپ جاۋاپ بېرىدۇ. ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى ياۋاش، ئىتائەتمەن كېلىدۇ. بۇ ئالاھىدىلىكى بىلەن ئۇلار باشقا مىللەتلەر تەرپىدىن باشقۇرۇلۇشقىلا مۇۋاپىق كېلىدۇ .

مەن قەدىمى قەشقەرلىكلەر بىلەن شىۋىتسىيىلىكلەر ئوتتۇرسىدا قانداقتۇر باغلىنىش بارلىقى توغرىسىدا بەزى رىۋايەتلەرنى ئاڭلىغان،- دېدى مۇخبىر ھەم ساتاھەتچى مېچىل ئەپەندى كۈلۈمسىرەپ، - شىۋىتسىيىلىك مىسسىئونېرلارنىڭ مۇشۇنداق جاپالىق جايدا، يەرلىك كىشىلەرنىڭ دۈشمەنلىك بىلەن قارشى ئالستىدا شۇنچە كۆپ ئىشنى قىلىشى ئەنە شۇ قەدىمى رىشتىنىڭ سەۋەبىدىنمۇ، قانداق؟

-- بۇ رىۋايەت ئەمەس،- دېدى راكويتىس ئەپەندى،- دۆلىتىمىزنىڭ قەدىمكى يىل نامىلىرىدە ئەجداتلىرىمىزنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى كاسكارىت دېگەن شەھەردىن كۆچۈپ كەلگەنلىكى توغرىسىدا خاتىرىلەر بولغان، بەزى ئالىملىرىمىز بۇ ھەقتە چوڭقۇر ئىزدىنىپ مەخسۇس ئەسەرلەرنى يازغان.ئەمما بۇ ھېچ نەرسىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەيدۇ. تەكلىماكان قۇملىقى بىلەن شىمالى قۇتۇپ

ئوتتۇرسىدا پەرق قانچە زور بولسا، بۇگۈنكى ئۇيغۇرلار بىلەن شىۋىتسىيەلىكلەر ئوتتۇرسىدىكى پەرقمۇ شۇنچە زور.

ھىندىستانلىق ئاشپەز ئوخشىتىپ ئەتكەن پۇدىڭنىڭ داستىخانغا كىلىشى بىلەن پاراڭنىڭ تىمىسى ئۆزگەردى. ئۇلار گىللىئان خانىمنىڭ مول داستىخىنى ۋە مىھمان دوستلىقىنى مەدىھىلىشىپ تاماققا تۇتۇش قىلىشتى. شۇنىڭدىن كىيىن خىلىغچە پاراڭ تازا قولاشمىدى. تاماق يىيىلىپ بولغاندا بۇگۈنكى بۇ سورۇندا ناھايىتى ئاز سۆزلەپ،تارتىنىپ ئولتۇرغان سىرىق چاچ، ياشقىنە جۇغراپىيىشۇناس:

--- مەن بۇ قىتىمقى سەپىرىمدىن ناھايىتى مەمنۇنمەن،- دەپ سۆز باشلاپ قالدى،- شىنجاڭنىڭ تاغلىرى كارامەت ھەيۋەتلىك، كۆركەم ئىكەن، ئادەمدە ئىختىيارسىز ھۆرمەت قوزغايدىكەن. تەكلىماكان قۇملۇقى ماڭا مەۋج ئۇرۇپ تۇرغان ھالەتتە دىڭىزنى ئەسلەتتى. بەلكىم ئۇ تىخىمۇ سەلتەنەتلىك، سىرلىق يەنە بىر خىل دىڭىزدۇر. مەن بۇشۇنداق بىر زىمىندىن يارىماس جەلىقنىڭ چىقىشىنى تەسەۋۋۇر قىلالمايمەن. مىنىڭچە، ئۇلار ھامان بىر كۈنى ئويغىنىدۇ، ئۆزلىرىنىڭ قەدىر-قىممىتىنى تونۇپ يىتىدۇ .

كۆپچىلىك مۇرەككەپ خىياللار ئىلكىدە بىدەم جىم ئولتۇرۇشۇپ قالدى ئاردىن كىمدىن بىرى:

--- مۇمكىن ئەمەس، بۇ خەلق مەڭگۇ مۇشۇنداق ئۆتۈپ كىتىدۇ. ئۇلارنى ئويغىنىدۇ دىگەندىمۇ، بۇنىڭغا يەنە ئاز دىگەندە مىڭ يىل بار،- دىدى.

--- كەچۈرۈڭلار، بۇ گەپلەرنى قىلىشمايلى،كۆز ئالدىمىزدىكى گۈزەل باھار مەنزىرىسىدىن ھوزۇرلىنايلى، مۇزىكا ئاڭلايلى، تانسا ئوينايلى....

گىللىئان خانىم چەتتىكى ئۈستەلگە قويۇلغان پاتىفۇننىڭ ئالدىغا بىرىپ، ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان«باھار ساداسى» دىگەن ۋالىس مۇزىكىسىنى قويىدى. تونۇش-گۈزەل مىلودىيە، يەر-جاھاننى قاپلىغان ئاپئاق چىچەكلەر، زەڭگەر ئاسماندا ئىرىنچەكلىك بىلەن ئۈزۈپ يۈرگەن يۇپقا

بۇلۇتلار مېھمانلارغا ئۆزلىرىنى خۇددى ۋىنا شەھىرىنىڭ يېنىدىكى ئورمانلىقلاردا سەيلە قىلىۋاتقاندەك خىيالى بىر تۇيغۇ بەخش ئەتتى. گۈللىئان ئەپەندى بىلەن خانىمى ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن لىيتىنانت بىلەن ئۇنىڭ ياش، چىرايلىق خانىمى ئوتتۇرىغا چۈشۈپ ۋالىس ئاھاڭىغا كەلتۈرۈپ يەڭگىل ئايلىنىشقا باشلىدى. شېرىف ئەپەندى بىلەن رىچىر خانىمۇ ئولتۇرالماي ئوتتۇرىغا چۈشمەكچى بولۇشتى...دەل شۇ پەيتتە، سېپىلنىڭ ئارقىسىدىنلا بىر ئۇيغۇر ئەركىشىنىڭ ياڭراق ناخشا ئاۋازى ئاڭلىنىپ پاتىفۇن ئاۋازىنى بېسىپ كەتتى. ئۇ قوپال، سەل غاز-غۇز، ئەمما جەلىپكار ئاۋاز خۇددى ئۆز مەۋجۇتلىقىنى ئىسپاتلىماقچى بولغاندەك يوچۇن، ساددا، ئەمما خىللا يېقىملىق بىر ئاھاڭغا جىنىنىڭ بارىچە تۇۋلايتتى....

تانسا ئويناۋاتقانلارمۇ، ئوينىماقچى بولىۋاتقانلارمۇ توختاپ قالدى. ھەممەيلەن ئىختىيارسىز باشلىرىنى بۇراپ ئاشۇ ناخشىغا قۇلاق سالدى. سېپىل كەينىدىكى يولدىن ئىشەك مىنىپ كېتىۋاتقان يولۇچى ياكى كەتمەننى مۈرىسىگە سېلىپ بىرەر دېھقان ئېيتقان بۇ ناخشا ئۇلارغا ئۆزلىرىنىڭ قەشقەردە تۇرىۋاتقانلىقىنى ئەسلىتىپ، ئۇلارنى رېئاللىق قوينىغا قايتۇرۇپ كەلگەن ئىدى.

باھاۋۇدۇن ئەپەندى ئىكساققا كەلدى.ئۇ كىلىدىغان كۈنى يۈرۈت مۆتىۋەرلىرى ، ئىكساق خەلقى، «ھۆسەينىيە»نىڭ ئوقۇتقۇچى-ئوقۇغۇچىلىرىدىن يۈزدەك كىشى قايراقنىڭ يۇقۇرسىغىچە بېرىپ ئۇنى كۈتىۋالدى. كۈتىۋېلىشقا ماڭغان خەلق توپىنىڭ ئالدىدا فورما كىيگەن پۇتپۇل كوماندا ئەزالىرى مارشقا دەسسەپ كېتىۋاتاتتى. ئۇلارنى باشلاپ ماڭغىنى توپ سىلىنغان خالتىنى بويىنغا ئاسقان كېرەم توپچى ئىدى. شۇ تاپتا پۈتكۈل يۈرۈت خەلقىگە باش بولۇپ ماڭغىنىدىن ئىپتىخارلىنىپ، ئۇنىڭ ئاپتاپتا كۆيگەن چىرايى ئاناردەك قىزىرىپ كەتكەن ئىدى. ئۆز ئانىسىلا ئەمەس، مەھەللىدىكى ھەممىلا ئادەم دىگىدەك نامىزىدا نامىنى ئاتاپ دۇئا قىلىدىغان، بۇ يۈرۈتىكى كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشىغا چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتكەن بۇ ئۇلۇغ ئادەمنى كۆرۈش ئارزۇسىدا يۈرىكى تىپچەكلەپ قىنىدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك سوقاتتى. ئۇ ئەقلىگە كەلگەندىن بېرى باھاۋۇدۇن

باينى كۆرۈپ باقمىغان بولسىمۇ، بۇ يۇرۇتتىكى ھەر بىر كىشىگە ئوخشاش باھاۋۇدۇن باينىڭ نامى ئۇنىڭ قەلبىنىڭ چوڭقۇر قىتىغا سىڭىپ كەتكەن ئىدى، كەنتتە، كەنتتىكى ھەربىر ئۆيدە، «ھۇسەيىنىيە» دە باھاۋۇدۇن باي بىلەن باغلىنىشلىق بولغان نۇرغۇن ئىش بار ئىدى.

ئىلگىرى ئىكساق تەۋەسىدىكى كىشىلەر سۇ ماجىراسى تۈپەيلى جەڭگى-جېدەل، ئاداۋەت ئىچىدە ياشايدىكەن،ئۆلۈم-يىتىم ئىشلىرىمۇ دائىم يۈز بېرىپ تۇرىدىكەن. ئۇزاق يىللار ئىلگىرى باھاۋۇدۇن باي ئوتتۇرىغا چىقىپ:بىر يۇرۇتلۇق، قان-قېرىنداش تۇرۇپ، خۇدا بەرگەن سۇنى نىمە ئۇچۇن باي-كەمبەغەل دەپ ئايرىماي،سىنىڭ-مىنىڭ دىمەي تەڭ ئىشلەتمەيمىز؟-دەپ كەنتتىكى يەر ۋە ئائىلىلەرنى رەتكە تىزىپ، سۇنى نۆۋەت بىلەن ئىشلىتىشنى تۈزۈملەشتۈرۈپتۇ. ئەڭ ئادىل، ئەڭ قاتتىق قول كىشىلەرنى مىرابلىققا تاللاپتۇ.ئەنە شۇنىڭدىن تارتىپ بۇ تۈزۈم بۇزۇلماپتۇ، ئىكساقتا سۇ ماجىراسىمۇ يۇ بەرمەيدىغان بوپتۇ.

ئىلگىرى بۇ يۇرۇتتا يىتىم-يىسىر، يوقسۇل كىشىلەر پۇلغا مۇھتاج بولغاندا جازانىخورلاردىن يۇقىرى ئۆسۈملۈك قەرىز ئىلىشقا مەجبۇر ئىكەن. شۇ تۈپەيلى نۇرغۇن ئادەم ۋەيران بولۇپ كەتكەنىكەن. باھاۋۇدۇن باي بىلەن ھۇسەيىن باي چەتئەللەرنى كۆرۈپ كەلگەندىن كىيىن ئىكساقتا«ۋارادات»ۋە«جامائەت ئىسكىلاتى»نى قۇرۇپتۇ. خەلقنىڭ ئۆلۈم -يىتىم ئىشلىرىدىكى ئىسقاتىنىڭ يىرىمى، سودا شىرىنكانىسىنىڭ يىرىمى ھەشەمەتلىك توي قىلغانلارنىڭ«ياغلىق پۇلى»، جەمىيەت تەرتىۋىنى بۇزغانلاردىن ئىلىنىدىغان جەرىمانىلار« ۋارادات» قا يىغىلىدىكەن. خەلقنىڭ ئۆچرە-كەپسەنلىرى بولسا جامائەت ئىسكىلاتىغا تۆكۈلىدىكەن. شۇنىڭدىن كىيىن«ۋارادات» ھاجەتمەنلەرگە ئۆسۈمسىز قەرىز بىرىپ تۇرىدىغان، قەرىزنى تۆلىيەلمىسە، ئاجىز يوقسۇللارنىڭ قەرىزنى كۆتىرىۋىتىدىغان، ھەتتا قىيىنچىلىقتا قالغانلارنى يۆلەيدىغان بوپتۇ. جامائەت ئىسكىلاتىغا يىغىلغان ئۆشرە كەپسەنلەر بولسا مەكتەپلەرگە ئىشلىتىلىپتۇ. باھاۋۇدۇن باي جۇمە نامىزىدا ۋە ھەرخىل سورۇندا تەرەققى تاپقان ئەللەردىكى كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش ئادەتلىرى ۋە تىجارەت يوللىرى تونۇشتۇرۇپ، كىشىلەرنى تىجەشلىك ئىقتىسادچىل ياشاشقا، پاكىزلىققا، توي-

تۆكۈن، نەزىر -چىراقلارنى ھەشەمەتلىك قىلماسلىقتا، بالىلارنى بىلىملىك، ھۈنەرلىك، ئەدەپ-ئەخلاقلىق قىلىپ تەربىيلەش، قىز-ئاياللارنى ئاسراش، ئىلىم ئىگىللىرى ۋە سەنئەتكارلارنى قەدىرلەش، ھۆرمەتلەشكە ئۈندەيدىكەن.ھۈسەيىن باي، باھاۋۇدۇن بايدەك چەتئەللەردە نى-نى زاۋۇتلىرى بار كىشىلەرگە قانچىلىك ھەشەمەتچىلىك قىلسا ياراشقان بولاتتى-ھە. ئەمما ئۇلار پەرزەنتلىرگە مۇۋاپىق لايىق چىقىسىلا بىر قازان ئاشنى ئىتىپ، تۆت ئادەمنى چاقىرىپلا نىكاھ ئوقۇتۇپ قويىدىكەن. مال-دۇنياسىنى كۆز-كۆز قىلىشنى زادى راۋا كۆرمەيدىكەن، نىمىشقا ئۇدۇنيادىكى بايلارنىڭ ھەممىسى شۇلاردەك بولمايدىغاندۇ-ھە....

كىرەم توپچى بارغانسىرى يىراقلاپ كىتىۋاتقان خىياللىرنى يىغىپ،«گۇس-گۇس» دەسسەپ كىتىۋاتقان ھەمراھلىرىغا بويۇنداپ قاراپ قويىدى. ھەممىسىنىڭ چىرايىدا ۋىلىلداپ تۇرغان بىر ھاياجان-خۇشلۇقنى كۆرۈپ،مەيدىسىدىكى توپنى ئىختىيارسىز چىڭ باستى. يىقىنقى كۈنلەردىن بىرى يۇرۇت بىگى، ئىمان-ئىشانلار «يىڭى مەكتەپنىڭ بالىلىرى پەننى دەرسلەرنى ئوقۇسا ئوقۇسۇن، ئەمما ھىلىقى شەيتان توپنى ئويناپ، ئادەم يىغىپ يۇرۇتنى پاراكەندە قىلمىسۇن» دىيىشىپ مەكتەپكە بىسىم ئىشلەتكەنلىكنى، ھەتتا، بەزىلەرنىڭ قەشقەردىكى ئۆمەر باي، دوتەيلەرگىچە ئەرىز قىلغىننى، مەكتەپكە قۇراللىق شىرىكلەرنىڭ ھەمراھلىقىدا ئۇزۇن قارا تاۋار چاپان كىيگەن ئەلپازى بۇزۇق ئەمەلدارلارنىڭ كەلگەنلىكىنى ....كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ھىلىلا خوشلۇق ئىچىدە تىپچەكلەپ تۇرغان كۆڭلىگە بىر غەشلىك سايە تاشلىدى.«توپتا نىمە گۇناھ؟ توپ ئوينىغانىنىڭ گۇناھى نىمە؟ بولۇڭ-پۇشقاقلاردا ھوشۇق ئويناپ، نىشە چىكىپ يۈرسەك بولامتى ئەمسە«!

كىرەم توپچى ئىختىيارسىز بۇرۇلۇپ ھەمراھلىرىغا يەنەبىر قارىدى. ۋۇجۇدىدىن جۇشقۇنلۇق، چىرايلىرىدىن نۇر تېمىپ تۇرغان بۇ بالىلار مەدرىسەلەردىكى بالىلاردىن ئاسمان-زىمىن پەرىقلىنەتتى. يول ماڭسا قەددىنى تىك تۇتۇپ روھلۇق ماڭاتتى.مۇئامىلىدە دادىل، ئوچۇق-يورۇق، سۆزلىرى چاقماقتەك ئىدى. بىر قىتىم بۇ يېزىغا كەلگەن بىر چەتئەللىك ئۇلارنىڭ مەشىق،

مۇسابىقىلەرنى كۆرۈپ:«ئەنگلىيىدە بارلىققا كەلگىنىگە ئانچە ئۇزاق بولمىغان پۇتبول ھەركىتىنىڭ ئاسىيانىڭ ئىچكىرىدىكى بۇ چەت يېزىدا بۇنچىۋالا ئومۇملىشىپ كېتىشىنى زادىلا تەسەۋۋۇر قىلمىغان ئىكەنمەن. پۇتبول بۇ يەردىكى كىشىلەرگە ئاجايىپ بىر جۇشقۇنلۇق ئەكەپتۇ» دەپ ھەيرانلىق ۋە قايىللىقىنى ئىپادىلىگەن ئىدى.تۇرسۇن ئەپەندى ئەجەپ توغرا ئېيتتى: توپتا گۇناھ يوق، توپ ئويناشتا گۇناھ يوق! گۇناھ ئاشۇلاردا ، يېڭىلىقنى ، تەرەققىياتنى كۆرەلمەيدىغان، ئاللىقانداق رەزىل مەقسەتلىرى ئۈچۈن خەلقنى مەڭگۈ ئىتائەتمەن، نادان ھالەتتە قالدۇرۇشتا ئويلايدىغانلاردا. توپنى ئوينىغىنىمىز ئوينىغان. پۇتبولنى ئىكىساقتا ھاشىم بالخان بىلەن باھاۋۇدۇن ھاجىم ئەكىرگەن. باھاۋۇدۇن ھاجىم ئىكىساقنىڭ پۇتبول ھەرىكىتىگە باشتىن ئاياغ كۆڭۈل بۆلگەن ، يانتاياق بولغان. بۇقېتىم بىز ئۇزاتقان ئاشۇ ئەجىرنىڭ بىكارغا كەتمىگىنىنى بىلدۇرۇپ قويايلى. روھلۇق-جۇشقۇن ھالىتىمىز، ئەڭ يۇقىرى ماھارىتىمىز بىلەن ئۇنى خۇشال قىلايلى ،ئۇنىڭ كۆڭلىگە تەسەللىي بېرەيلى.......

توپ ئىچىدە بىردىنلا كۆتۈرۈلگەن غۇلغۇلا كېرەم توپچىنىڭ خىيالىنى بۆلدى. ئۇ، كىشىلەر‹‹كەلدى، كەلدى!››دېيىشىپ كۆرسىتىۋاتقان تەرەپكە قاراپ، بىر نەچچە ئاتلىق كىشىنىڭ ۋە ئۈچ ئاتلىق بىر مەپىنىڭ دوقمۇشتىن قايرىلىپ چوڭ يولغا چۈشكەنلىكىنى كۆردى.

خەلق توپى داۋالغۇپ كەتتى. تۇرسۇن ئەپەندى بىلەن يۇرۇت چوڭلىرىدىن بىر نەچچىسى ئىتتىگىرەك مېڭىپ ئىلگىرلەپ كېتىشتى. بىر قىسىم ياشلار بىلەن ئۇششاق باللار ئۇلارنىڭ كەينىدىن يۈگۈردى. ئالدىغا ماڭغانلارنى كۆرۈپ مەپە توختىدى. باھاۋۇدۇن ھاجىم باشقىلارنىڭ توسقىنىغا قارىماي مەپىدىن چۈشۈپ جامائەت بىلەن سالاملاشتى. گاھلىرى بىلەن قول سىقىش ياكى قۇچاقلىشىپ، مۇرە قىقىشىپ كۆرۈشتى. كېيىن قارشى ئالغۇچىلار بىلەن بىللە ئاستا خەلق توپى تەرەپكە قاراپ كەلدى.

كېرەم توپچى كوماندا ئەزالىرىغا سەپنى بۇزماسلىقنى جېكىلەپ، مەكتەپ ناخشىسىنى باشلىدى. كۆپچىلىك ئۇنىڭغا تېزلا ئەگىشىپ كەتتى. توپچىلارنىڭ بىر خىلدىكى قەدەم ئاۋازى بىلەن

ياڭراق ناخشا ساداسى باھار تۇسىنى ئالغان دالىنى لەرزىگە كەلتۈردى.

چەكە چاچلىرى ۋە ساقاللىرى ئاقارغان، جۈدەپ، ئاجىزلاپ قالغان بولسىمۇ كۆزلىرىدى پاراسەت، مېھرىبانلىق نۇرى چېچىلىپ تۇرغان، كىيىنىشى ئاددى، ئەمما يەنىلا شۇنداق سۆلەتلىك، مېھرى ئىسسىق باھاۋۇدۇن باي خەلق توپى ئالدىغا كىلىپ:

- ئەسسالام خەلقىم !-دەپ چوڭقۇر باش چۆكۈرۈپ تەزىم قىلدى. باينىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر نەچچە قىرى ئايال ھۇ تارتىپ،قوشاق قىتىپ يىغلىشىپ كەتتى. ئاق ساقاللىق ئىككى مويسىپىت ئىتتىك بىرىپ ئۇنى يۆلەپ تۇرغۇزغاندا كىرەم توپچى باينىڭ قارا كۆزلىرىگە ياش تولغانلىقىنى كۆردى. كىرەم توپچىنىڭ باشلامچىلىقىدا پۇتبولچىلار بايغا ياڭراق ئاۋازدا سالام بەردى. قاتار تىزىلىپ تۇرغانبىر-بىردىن چىرايلىق، چاققان چەبدەس باللارنى كۆرۈپ باينىڭ لەۋلىرى تىترەپ، كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلدى. ئۇ، پۇتبۇل كوماندىسىدىكى ھەر-بىر بالىنى بىر-بىرلەپ باغرىغا بىسىپ:«كىمنىڭ ئوغلىسەن بالام؟» دەپ سوراپ، پىشانىلىرىگە سۆيدى. جامائەتنىڭ توسقىنىغا قارىماي توپچىلار قاتاردا خىلى يەرگىچە پىيادە مىڭىپ، بۇ قىتىمقى سەپىرىدە ھىندىستان، تۈركىيە، گىرمانىيە قاتارلىق دۆلەتلەردىكى بىر مۇنچەچوڭ شەھەرگە بارغانلىقىنى، بارغان يىرىدىكى مەكتەپلەردە كۆرگەنلىرىنى، گىرمانىيە، تۈركىيىنىڭ چوڭ شەھەرلىرىدە ئۆزى كۆرگەن پۇتبول مۇسابىقىلىرىنىڭ ئەھۋالىنى ئىنتايىن قىزقارلىق قىلىپ سۆزلەپ بەردى. ئۇنىڭ بىلەن بىرگە ماڭغان باللار ئۇنىڭ ھەربىر ئىغىز سۆزىنى زەن قويۇپ ئاڭلاپ، ئىسىدە مەھكەم تۇتىۋىلىشقا تىرىشتى. دەرۋەقە، باھارنىڭ ئاشۇ چىرايلىق، ئىللىق بىر كۈنى شۇ مەيداندىكى باللارنىڭ خاتىرىسىدە ئۆمۈرۋايەت ساقلىنىپ قالدى .

باھاۋۇدۇن باي شۇ كۈنى ھىرىپ چارچىغىنىغا قارىماي ئوقۇتقۇچى ئوقۇغۇچىلار بىلەن بىرگە «ھۇسەينىيە»گە بىرىپ، ھەزىرتى ھەبىپ ئەجەم مازىرى يىنىدىكى دادىسىنىڭ تۇپرىقىنى يوقلىدى، مەسچىتتە بىر رەكەت ناماز ئوقۇپ بولۇپ، دىھقانلار كوماندىسى بىلەن «ھۇسەينىيە» كوماندىسىنىڭ مۇسابىقىسىنى كۆردى. بۇ، 1927-يىلىنىڭ ئاپرىل ئىيى بولۇپ، باھاۋۇدۇن باي شۇ

يىلى 77ياشتا ئىدى.

ئېكساق تېپتىنىچ كىچىككىنە كەنت ئىدى. ئۇ يەر-بۇيەردىكى قويۇق ئورۇكلۇك، شاپتۇل، ئۈزۈملۈك باغ ئىچىگە سىڭىنغان كېسەك تاملىق ئاددى ئۆيلەردە كىشىلەر خاتىرجەم ياشايتتى. كەنت مەركىزىدىكى مەسچىتتىن ئاڭلىنىپ تۇرىدىغان ئىمىن مەزىنىنىڭ مۇڭلۇق ئەزان ئاۋازى بىلەن «ھۇسەيىنىيەدىكى بالىلارنىڭ كىتاب ئوقۇۋاتقان جاراڭلىق ئاۋازىلا كەنتنىڭ جىمجىتلىقىنى ئاندا-ساندا بۇزۇپ تۇراتتى. بەزى-بەزىدە ئۆيلەرنىڭ ئارقىسىدىكى ياپيېشىل قوناقلىقتىن ئاڭلىنىپ قالىدىغان ھەسرەتلىك ناخشا ئاۋازى يورەكلەرنى لەرزىگە سىلىپ ئۆتەتتى-دە، جىمجىتلىق يەنە ئەسلىگە كېلەتتى.كۈنلەر بىر خىلدا تىنىچ ئۆتەتتى.

باھاۋۇدۇن باينىڭ كېلىشى بىلەن ئېكساقنىڭ زېرىككەكلىك، جىمجىتلىق بۇزۇلدى. ئېكساقتىن قەشقەرگە، ئاستىن ئاتۇشقا، ئۇلۇغچات تاغلىرىغا تۇتاشقان يوللاردا ياسىداق مەپىلەر، ئېسىل ئاتلارنىڭ قوڭغۇرقى توختىماي جىرىڭلاشقا باشلىدى.باھاۋۇدۇنباينىڭ ئىغىل ،ھويلىلىرى، ئىشىك ئالدى مەپىلەر، نەسىللىك ئاتلار بىلەن تولۇپ تۇراتتى. مېھمانلىرىنىڭ ئىچىدە مۇسا بايلارنىڭ قەشقەردىكى، يېقىن-يىراق ناھىيەلەردىكى ۋە چېگرا بويلىرىدىكى سودا ۋاكالەتخانىلىرىنىڭ خادىملىرى، ئۇرۇق-تۇغقان، ئەل-ئاغىنىلىرى، ئەتراپتىكى يۇرۇتلارنىڭ ۋە قەشقەرنىڭ يۇرۇت چوڭلىرى، ئىلىم ئەھلى، ئۆلىمالار، داڭلىق تېۋىپلار بار ئىدى. كەلگۈچىلەر ئۇزاق ھايال بولمايتتى. بايمۇ ئۇلارنى ئارتۇقچە تۇتۇپ كەتمەيتتى، ساقلىقى يوقلىقى تۈپەيلى ئۇلارنى ئۇزىتىپمۇ چىقمايتتى. پەقەت بىرلاقېتىم باھاۋۇدۇن باي بىر مېھماننى ساق بىر كۈن تۇتۇپ قالدى. ساھىبخان بىلەن مېھمان ئىنتايىن بېرىلىپ قانداقتۇر ئىشلارنى مۇھاكىمە قىلىشتى، سىردىشىپ مۇڭدىشىشتى. ئاخىردا مېھماننىڭ توسقىنىغا قارىماي ئۇنى كوچا بېشىغىچە ئۇزىتىپ چىقتى. مېھمانمۇ ئۇنىڭ بىلەن بىللە كۆزلىرىگە ياش ئالغان ھالدا خوشلاشتى. بۇغداي ئۆڭلۈك، كۆزلىرى ئوتتەك يېنىپ تۇرىدىغان بۇ ئادەم مەشھۇر پېداگوك، ژورنالىست ھەم يالقۇنلۇق شائىر قۇتلۇق شەۋقى ئىدى.

باھاۋۇدۇن باي مەكتەپنى بىر كۈنمۇ ئېسىدىن چىقارمايتتى. ساقلىقى ياخشى بوپقالغان كۈنلىرى ئەتىگەنلىك گىمناستىكا ۋاقتىدا، بەزىدە دەرس ئۆتۈلۋاتقان چاغلاردا ھاسىغا تايىنىپ مەكتەپتە پەيدا بولاتتى. بىردەم- يېرىمدەم ئولتۇرۇپ مۇئەللىملەرنىڭ دەرسىنى ئاڭلايتتى. ئوقۇغۇچىلارنى خەت يازدۇرۇپ، خەتنى چىرايلىق، توغرا يازغان باللارنى كۆرسە بەك خۇشال بولۇپ ماختاپ كېتەتتى. يېتىم-يېسىر، نامرات باللارنى كۆرگەندە ئىچ ئاغرىتىپ كۆزلىرىگە ياش ئالاتتى. بەزىللىرىگە ئۆزى يېنىدىن چىقىرىپ پۇل،كىيىم-كېچەك تارقىتىپ بەرسە، بەزىلىرىگە جامائەت ئىسكىلاتى، «ۋارادات»ئارقىلىق ياردەم قىلاتتى. تۇرسۇن ئەپەندى بىلەن ھارۋۇدا ئولتۇرۇپ مەھەللىلەرنى ئېتىز-ئېرىقلارنى ئارلاپ، چوڭلاردىن كىملەرنىڭ ۋاپات بولغىنىنى، كىشلەرنىڭ ئېرىقچىلىق ئەھۋالىنى، ئېرىكچىلىك يوللىرىنى سۈرۈشتۈرەتتى. كىم بىلەن كىمنىڭ قۇدا باج بولۇشقىنىنى، كىملەرنىڭ كۆكلەپ كىملەرنىڭ خاراپ بولغانلىقىنى چۇڭقۇر خىيال ئىچىدە كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلايتتى. تۇمىقىنى قولغا ئېلىپ، ئاق تاغقا ئوخشاش بېشىنى سىلاپ، كۆزنى يىراقلارغا تىكىپ سۆزلەيتتى:

ئۆمۈرۈمنىڭ كۆپ قىسمى ياقا يۇرۇتتا ئۆتۈپتۇ، كۆپ ئەلنى كېزىپتىمەن، بايۋەتچە، باي، ھاجى ئاتىلىپ راھەت-پاراغەتتە، ئىززەت-ھۆرمەت ئىچىدە ياشاپتىمەن. لېكىن كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن مۇشۇ ئالقانچىلىك يەرنى ھېچ يەرگە ئوخشاتمىدىم. ئانىلىرىمىز سامان قالاپ ئەتكەن ھەمەك نان، زاغرىلارنى،ئايالLIرىمىز ئەتكەن قۇيماقلارنى دۇنيانىڭ ھېچقانداق يېرىدىن تاپالمىدىم. ئاشۇ يۇرۇتلاردا يۈرۈپ ئاتۇشلۇقمەن، ئىكساقلىقمەن دېگەن ئادەم كۆزۈمگە دادامدەك كۆرۈندى. چۈش كۆرسەم دائىم ئاق تاغنى چۈشىدىم، دائىم يۇرۇتىمغا ھېچ ئىش قىلىپ بېرەلمىدىم، دەپ پۇچۇلىنىپ يۈردۈم. ئەمدى ئويلاپ باقسام «ھۇسەيىنىيە» نىڭ ۋەزنى ئۆمۈرۋايەت تاپقان مال-دۇنيايىمىزنىڭ ۋەزنىدىن ئېغىر ئىكەن. ئاتا-بوۋىلىرىمىزنىڭ يۈزى«ھۇسەيىنىيە» بىلەن يورۇق بولىدىكەن . دادام رەھمەتلىكنىڭ بىر تەرىپىگە ھەزرىتى ھەبىب ئەجەمنى، بىر تەرىپىگە«ھۇسەيىنىيە»نى ئېلىپ يېتىشمۇ بىكار ئەمەسكەن....

كۆڭلۇم تۇيۇپ تۇردۇ، مۇشۇ قىتىم كەتسەم ئاتۇشقا يەنە بىر كېلىش يوق ماڭا. شۇڭا ساڭا قىلدىغان ۋەسىيتىم شۇ بالام:«ھۇسەيىنىيە» خاراپ بولمىسۇن...

تۇرسۇن ئەپەندى باينىڭ سۆزلىرىنى ئۈن-تىنسىز ئاڭلايتتى. ئۇ ۋەدە بەرمىگەن، چىرايلىق گەپلەرنى قىلمىغان بولسىمۇ يۈز سۆڭەكلىرى قوپال، قارامتۇل كەلگەن بۇ ئەزمەتنىڭ چىرايىدا ئەكس ئەتكەن ئىپادىلەردىن باھاۋۇدۇن باي غايەت زور ئىشەنچ ۋە تەسەللى تاپاتتى .

بىر كۈنى باھاۋۇدۇن باي بىغدىكى ئۈرۈك چېچەكلىرى ئاستىغا قويۇلغان نەقىشلىك كات ئۈستىدە قوش-قوش دۇخاۋا تەكىيلەرگە يۆلىنىپ ئارام ئېلىپ ياتاتتى. ئىنىسىنىڭ كەنجى قىزى ئابىدەم ئۇنىڭغا كۆمۈ پەتمۇستا چاي ئېلىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئاياغ تەرىپىگە كېلىپ ئولتۇرۇپ خىيال سۈرۈپ چاي ئوتلاۋاتقان بايدىن:

- تاغا، نىمە ئويلاۋاتىسەن؟ ئەتىدىن كەچكىچە قوشۇماڭنى تۈرۈپ خىيال قىلىدىكەنسەن، ئويلىغانلىرىڭنى بىزگىمۇ دەپ بەرسەڭ بولمامدۇ؟- دىدى.

13-14» ياشلارغا كىرگەن، ئۆڭى قولىدىكى كۆمۈشتەك سۈزۈك، قاش-كۆزلىرى سىزىپ قويغاندەك چىرايلىق جىيەن قىزىغا قاراپ باھاۋۇدۇن باي ئامراقلىق بىلەن كۈلدى:

- نىمىنى ئويلايتتىم، مىنىڭ ئابىدەم قىزىم نىمانچە چىرايلىقتۇر، خۇدايىم نىمىشقا بەزى ئادەملەرنى چىرايلىق، بەزى ئادەملەرنى سەت يارىتىدىغاندۇ دەپ ئويلاۋاتىمەن.

- يالغانچى، تاغام دىگەن يالغانچى!- قىز نىپىز لەۋلىرىنى پۈرۈپ دومسايغاندەك قىلىپ ئورنىدىن تۇردى.

توختىغىنا قىزىم ئاۋۇ باغۋەن تاغاڭنى چاقىرۋەتە بۇ يەرگە،- دىدى باي. قىز بىر قولىدا بىشىدىكى دوپپىسىنى تۇتۇپ ئۇششاق چاچ ئۆرۈملىرىنى سىلكىتىپ ھويلا تەرەپكە يۈگۈردى. ھايال ئۆتمەيلا ساقاللىرى ئۇچتەك ئاقارغان، ئىككى مەڭزىدىن قان تېمىپ تۇرىدىغان باغۋەن كېلىپ باينىڭ ئاياغ تەرىپىدە قول باغلاپ تۇردى. باي سەل كۆتۈرۈلۈپ ئولتۇردى:

--- تۇردىكا، باغ بەك قۇرۇپ كېتىپتۇ،بىر سۇغۇرۋەتسەڭ قانداق؟

--- مەنمۇ شۇنى ئويلاپ تۇراتتىم ھاجىم، شۇغىنىسى بىزنىڭ نۆۋەتىمىز تېخى كەلمىدى ئەمەسمۇ.بىرىپ سۇنى ئىچىۋەرگىن، بىر نىمە دىسە، باھاۋۇدۇن ھاجىم شۇنداق دىدى، دە.

باغۋەن ئىگىشىپ تەزىم قىلىپ چىقىپ كەتتى.كۆپ ئۆتمەي باغدىكى ئىرىققا شىلدىرلاپ سۇ كەلدى.ئەمما دەرەخلەرنىڭ ئارىسىغا يىتىپ بارماي تۇرۇپلا توختاپ قالدى.ئارقىدىنلا قىرى باغۋەنمۇ ھاسىراپ-ھۆمىدەپ يىتىپ كەلدى.

مەن دىمىدىممۇ ھاجىم، ئاۋۇت مىراپ دىگەن زادى يۈزسىز نېمە، تاپقان دادىسىغىمۇ يۈز-خاتىرە قىلمايدۇ ئۇ. سۇنى ئىچىپ بولۇشىمغا يۇقىرى تەرەتتىن قارا-يامغۇر بولۇپ يۈگۈرۈپ كەلدى«ئىچىقنى ئەت!ئەت دېدىم ئەت!»دەپ كەتمەننى تەڭلەپ تۇرىدۇ ئۇ مۇناپىق. باھاۋۇدۇنباي ئاچ دېگەن، دېسەم، بۇ سېنىڭ بېيىگىنىڭ سۈيى ئەمەس،خەلىقنىڭ سۈيى، باش كىتىدىغان ئىش بولسىمۇ نۆۋەتنى بۇزغىلى بولمايدۇ، دەپ ھەيۋە قىلۋاتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن...

ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان باينىڭ چىرايى ئاستا-ئاستا ئىچىلدى. باغۋەننىڭ ئارقىسىدا ئۇلارنىڭ سۆزىگە قۇلاق سىلىپ تۇرغان ئابدەم تاغىسىنىڭ ئەتىگەندىن بىرى تۇرۇكلۇك تۇرغان قوشۇمىسىنىڭ ئىچىلىپ كەتكىنىنى كۆرۈپ ھىچ نەرسىنى چۈشىنەلمەي بىشىنى چايقىدى، شۇنچە كاتتا باي تۇرۇپ، بىر سوكال مىرابقا سۆزىنى ئۆتكۈزەلمەي خاپا بولۇشىنىڭ ئورنىغا، كۈلۋاتىدۇ تىخى،دەپ ئەجەپلەندى.

ئەتىسى جۈمە نامىزىدىن كيىن باۋۇدۇنباي جامائەت ئالدىدا بۇ ئىشنى تىلغا ئىلىپ ئاۋۇت مىرابنى تەرىپلىدى. ئۇنىڭدى رازى بولغانلىقىن ئيتىپ:«سۇ يۇرۇتنىڭ، خەلىقنىڭ سۈيى. مەيلى باي ياكى كەمبەغەل بولسۇن، ئۇنىڭدا ھەممە ئادەمنىڭ ھەققى بار، ئەمما ئۇنى ھەركىم قائىدە بويىچە، ئۆز نۆۋىتىدە ئىلىشى شەرت. قائىدە- يوسۇن بۇزۇلسا كىشىلەر كۆڭلى پاراكەندىچىلىكتە قالىدۇ، ئەلدىن ئىنساپ كۆتۈرۈلىدۇ. ئىنساپ كۆتۈرۈلگەن ئەلدىن بەخىت- سائادەت قاچىدۇ» دىدى . شۇ سورۇندا ئۆز قولى بىلەن ئاۋۇت مىرابقا تون كيگۈزدى. بۇ ئىش ،بۇ سۆز ھەممە ئادەمنىڭ كۆڭلىگە يىقىپ ، ئىغىزدىن- ئىغىزغا ، ئەۋلادتىن- ئەۋلادقا تارالدى. ئاۋۇت مىرابمۇ ئىكىساقتىكى مەشھۇر

ئادەم بوپ قالدى. قەشقەردىن ۋەلىخانباي كەلدى. ئۇ، باھاۋۇدۇنباينىڭ قەشقەردىكى سودا كارخانىلىرىنىڭ باشقۇرغۇچىسى ئىدى. بۇ كارخانىلارنىڭ ھىندىستان ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا شەھەرلىرى بىلەن بولغان ئالاقە ئىشلىرىنىمۇ ئاشۇ ۋەلىخانباي باشقۇراتتى.ئۇ بۇقېتىم خۇش خەۋەر ئېلىپ كەلمىگەنىدى. ھىندىستاننىڭ شىنجاڭدىكى سودىگەر ، جازانىخورلىرى قەشقەردە تۇرۇشلۇق ئەنگلىيە كونسۇلخانىسىنىڭ ھىمايىسى ئاستىدا ئەزەلدىن جۇڭگو تەرەپكە باج-سېلىق تاپشۇرمايتتى. پەقەت يېقىنقى يىللاردىلا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ پەرمانى بىلەن شەكىل ئۈچۈن ئاز-تولا رەسمىيەت بىجى تۆلەيدىغان بولغانىدى. ھىندىستان ھۆكۈمىتى بولسا ھىندىستاندىكى شىنجاڭلىق سودىگەرلەردىن ھەسسىلەپ باج ئېلىپلا قالماي، قەدەمدە بىر ئىشلىرىغا قېيىنچىلىق تۇرغۇزۇپ، ئۇلارنى قاقتى-سوقتى قىلاتتى. يېقىندا يەنە باجنى ئۆستۈردى. ئۇنىڭ ئۈستىگە يوشۇرۇن يوللار بىلەن شىنجاڭنىڭ خام ئەشيالىرىنى ھىندىستانغا ئاپىرىپ تۆكمە قىلىپ سېتىپ، مۇسا بايلارنىڭ ۋە باشقا شىنجاڭلىق سودىگەرلەرنىڭ ماللىرىنى كاساتلاشتۇرىۋەتكەنىدى. ۋەلىخانباي بىلەن باھاۋۇدۇنباي بۇ ئىشلاردا ئەزەلدىن دوستانە ئۆتۈپ كېلىۋاتقان ئەنگلىيە كونسۇلخانىسىنىڭ ياردىمىنى قولغا كەلتۈرۈش مەسلىھىتىگە كېلىشتى. ئاپرېلنىڭ ئاخىردا ۋەلىخانباي تۇرسۇن ئەپەندىنى قەشقەرگە ئېلىپ باردى. چىن باغدا كونسۇل گىللىئان ئەپەندى ئۇلارنى دەبدەبىلىك ئەمما قۇرۇق تەكەللۇپ سۆزلەر، ھىندىستاننىڭ خۇش-پۇراقلىق چېيى بىلەن كۈتىۋالغان ئىدى. سورۇندا كونسۇلخانىدا ھىندىستانلىق مۇسۇلمان ئەمەلدارمۇ بار ئىدى. تۇردۇن ئەپەندى راۋان ئىنگلىز تىلىدا ئۆزىنىڭ مۇسا بايلار ئىگىلىكىنىڭ ۋاستىسى-باۋۇدۇن مۇسا باينىڭ ئالى ئىھتىرامىنى ۋە ھاۋالىسىنى ئېلىپ كەلگەنلىكىنى ئېيتقاندا،كونسۇل جاناپلىرى بىلەن ھىندىستان ئەمەلدارلىرى ئاغزىنى ئىچىپلا قالغانىدى. ئۇلار ئاددى-ساددا، سىپايە كۆرۈنىدىغان بۇ سەھرالىق ئۇيغۇرنىڭ ئىنگلىزچە سۆزلىشىنى ئەسلا كۈتمىگەن ئىدى. شۇنىڭ بىلەن تونۇشۇش ۋە چۈشىنىش بىر قەدەم چوڭقۇرلىشىپ، سۆھبەت دوستانە تۈس ئالدى. ۋەلىخانباينىڭ پاكلىق، قائىدىلىك سۆزلىرى ئالدىدا كونسۇل جاناپلىرى ئارتۇقچە بويۇن تولغاشنى راۋا كۆرمىدى.چۈنكى مۇسابايلار بىلەن بولغان كۆپ

تەرەپلىمە ھەمكارلىقنىڭ زىيىنغا ئۇچرىشىنى ئەنگىلىيە ھۆكۈمىتىمۇ،ھىندىستانلىقلارمۇ خالىمايتتى. گىللىئان ئەپەندى يۇقىرىدا قويۇلغان ئىشلارنى ئەستايىدىل ئىنىقلاش ۋە تۈزىتىشكە كۈچ چىقارغانلىقىنى بىلدۈردى. ھىندىستانلىق مۇسۇلمان خىزمەتكار ئۇلارغا بىر پەتمۇستا قەن-گىزەك ۋە قەھۋە ئېلىپ چىقتى. ئۇلارنىڭ قەھۋە ئىچكەن راۋاقتىن كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان گۈزەل مەنزىرىگە كۆز تاشلىدى. راۋاقنىڭ تۆۋىنى يول بولۇپ يولدىن ئات مىنگەن ئادەملەر، ھارۋا-مەپىلەر توختىماي ئۆتۈپ تۇراتتى، يولنىڭ نېرىسى كەڭ كەتكەن ياپيېشىل ئېتىزلىقلار، ئۇنىڭ نېرىسى قىزىل دەريا لۆمشۈپ ئاقاتتى.دەريا بويىدا بىرمۇنچە ئاتلار، بەزىلىرى سۇ ئىچىدە،بەزىلىرى قىرغاقتا تۇرۇپ سۇ ئىچىۋاتاتتى. قىپيالىڭاچ ئوغۇل بالىلار بۇ ئاتلارغا مىنىۋالغان بولۇپ ياۋداق ئاتلار ئۈستىدە شۇنداق ئەركىن ئولتۇراتتى. ئاتلارنىڭ باش تەرىپىدە سۇ ئېلىنغان تۇلۇم، سۇغلار ئارتىلغان ئېشەكلەر، چىلەككە سۇ ئېلىۋاتقان ئوغۇل بالىلار ۋە چوڭ ئادەملەر بار ئىدى. ئۇلار بۇ سۇنى شەھەرگە ئەكىرىپ ساتاتتى. دەريانىڭ قارشى تەرىپى بوياقچىلار مەھەللىسى بولسا كېرەك، ئۆگزىلەرگە يېيىلغان رەختىلەر بەكمۇ چىرايلىق كۆرۈنەتتى راۋاق ئاستىدىن تۈگمەنچىلەرنىڭ بۇرغا ئاۋازى، ئادەملەرنىڭ ۋاراڭ-چۇرۇڭى ئېنىق ئاڭلىنىپ تۇراتتى....بۇ تەرەپتە-كونسۇلخانا ئىچىدەئاپئاق ئاقارتىلغان رەت-رەت ئۆيلەر، گۈللۈكلەر، ھۆپپىدەئېچىلىپ كەتكەن چېچەكلەر، توپ مەيدانى خۇددى كەڭ يېيىلغان سۇرەتتەك كۆرۈنەتتى. مەيدانداپۇتپۇل ئويناۋاتقان ئاق تەنلىك ۋە قوڭۇرتەنلىك كىشىلەر تۇرسۇن ئەپەندىنىڭ دىققىتىنى تارتتى. ئۇئۇلارنىڭ ھەربىر ھەركىتىگە زەن قويۇپ قارىدى ئۇلارھەممىسى دىگىدەك ئىگىزبوي، قاۋۇل يىگىتلەرئىدى،ماھارىتىمۇخېلى ئۈستۈندەك قىلاتتى.

گىللىيان ئەپەندى تۇرسۇن ئەپەندىگەقاراپ كۈلۈمسىرىدى:

--- بۇئويۇنغا قىزىقىۋاتىسىزغۇ دەيمەن،ئەپەندى ؟

ۋەلىخنباي ئۇنىڭ ئورنىداجاۋاپ بەردى:

--- كونسۇل جاناپلىرى، بۇلارنىڭ يۇرۇتىدىمۇياخشى تەربىيىلەنگەن پۇتپۇل كوماندىسى بار.مۇشۇئەپەندىم ئۇلارنىڭ يىتەكچىسى. مىنىڭچەئۇ سىزنىڭ ئادەملىرىڭىزبىلەن مۇسابىقىلىشىنى

ئويلاۋاتـدىغۇ دەيمەن.

كونــسول قىزىقىــپ قالــدى .ئىلگىــرى ســوۋېت ئىتتىپــاقى كونــسۇلىنىڭ بــۇيەردىكى قانــداقتۇردېھقان پۇتپۇلچىلارتوغرىــسىدا.ئىيتقــانلىرنى ئىــسگەئىلىپ، بــۇنى بۇيــۈك بىرىتــانىيە مەدەنىيتىنىڭ ئوتتۇرائاسيادىكى بىر غەلبىسىنى نامايەن قىلىشىنىڭ ياخشى پۇرستى، دەپ ئويلىدى .

--- راستمۇ؟ ناھايىتى ياخشى، بۇقالتىس ياخشى گەپ بولدى. مەن سىلەرنىڭ كوماندائىلار توغرىسدائىلگىرى ئاڭلىغان. بىزمۇسابىقەئويناپلى. ئەمىلىيەتتە قەشقەردە ياۋرۇپالىقلارنىڭ ئىككى كوماندىسى بار. بىرى ئەنگلىيىنىڭ، يەنەبىرى شىۋتسيىلىكلەرنىڭ. مىنچەئۇلارمۇ بۇ پۇرسەتنى قولدىن بىرىپ قويۇشنى خالىمايدۇ..

شۇ قىتىمقى سۆھبەتتىن كىيىن ئەنگلىيىنىڭ قەشقەردەتۇرۇشلۇق ياردەمچى كونسولى شىرىف ئەپەندى بىلەن شىۋتسيەدىن تارقىتىش ئۆمىكى دوختۇرخانىسىنىڭ باشلىقى ئاندىسىن ئەپەندى ئىكساقا كەلدى. ئۇلارئىكساقلىقلارنىڭ يەرلىك توپلىرنى، يالاڭئاياغ پۇتلىرداتوپ تىپىپ ئويىنغان مۇسابىقلىرنى قىزىقىپ كۆردى .ئىككى تەرەپنىڭ مەسلھەتلىشىپ بىكىتىشى بىلەن مۇسابىقە 20-،21-مايدائۆتكۆزۈلدىغان بولدى.

بۇ خەۋەرچاقماق تىزلىكىدە قەشقەر، ئاتۇش دائىرسگەتارالدى. كۆپ قىسىم كىشلەرئۈچۈن بۇ بىر كۈتىلمگەن خەۋەر بولدى.

--- ئىنگىلىزلار دىگەن كىم؟بىز كىم؟ بىزنىڭ دىھقانلىرىمىز ئۇلارنىڭ بىر پەشۋاسىغىمۇ يارىماس.....

--- ئىنگىلىز-شۋېتلار بىلەن پۇتبولدا مۇسابىقلىشىمەن،دىيىش ئۆزىنى بىلمەي شىلتىڭ ئاتقانلىق بولماي نىمە!

--- ئىكساق پۇتبۇلچىلىرىمۇ بوش ئەمەس، ئۇلارنىڭ قانداق ئوينىغىنىنى مانا مەن كۆرگەن! كىشلەر شۇنداق دىيىشىپ تالاش-تارتىش قىلىشاتتى، ھەتتا ئۇرۇشۇپ-تىللىشىپ، كاللا-

قاپاق يىرىشقانلارمۇ بولدى .

قەشقەردىكى ئۆمەر باي قاتارلىقلار باھاۋۇدۇن بايغا دۇئايى سالام يوللاپ «دېھقانلارنىڭ ئىگىلىز-شۋېتلار بىلەن مۇسابىقىلەشمەكچى بولغىنى ئەخمىقانە ئىش ئەمەسمۇ، ئۇلارنى يېڭىشقۇ مۇمكىن ئەمەس، يېڭىۋالغان تەقدىردىمۇ ئۇلارنىڭ چىشىغا تېگىپ قويساق، ئىككى ئوتتۇردىكى مۇناسىۋەتكە دەز كەتمەمدۇ، ئالدى بىلەن جانابلىرىنىڭ سودا ئىشىغا دەخلى-تەرۇز يەتمەمدۇ. جانابلىرىنىڭ دەرھال بۇ ئىشنى توسۇشلىرىنى ئۈمىد قىلىمىز»دېيىشتى. قەشقەر دوتيى ماشاۋۇرمۇ باھاۋۇدۇن بايغا ئادەم ئەۋەتىپ:« ئەل كۆڭلىگە پاراكەندىچىلىك سالىدىغان، چەتئەل دائىرلىرى بىلەن بولغان ئىناق مۇناسىۋەتكە دەخلىيەتكۈزىدىغان» بۇنداق«مۇسابىقە»دىن خاتىرجەمسىزلىنىۋاتقانلىقىنى، باھاۋۇدۇن باينىڭ بۇ ئىشنى ئاقىلانىلىك بىلەن توسۇشنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. باھاۋۇدۇن باي بولسا:

» بۇ ئاددى، دوستانە بۇسابىقە، ئۇنىڭدا باشقىچە مەقسەت، مۇددىئا يوق، يەنە كېلىپ كونسۇل جانابلىرى ئۆزى خالىغان، ئىككى تەرەپ مەسلىھەتلىشىپ بېكىتىپ بولغان ئىش. ئۇنى ئۆز ئالدىمىزغا قالدۇرساق مۇۋاپىق بولماس. پىقىر ھەر قايسىلىرىنىڭ قارشى تەرەپ بىلەنمۇ مەسلىھەتلىشىپ كۆرۈپ، قايتا يولىيۇرۇق بېرىشلىرىنى كۈتىمەن»دەپ جاۋاپ قايتۇردى.

بىر كۈنى شەھەر كاتتىلىرى ھەم چەتئەل كونسۇللىرى داخىل بولغان بىر سورۇندا، ئۆمەر بايلار گەپ ئىچىشقا پۇرسەت كۈتۈپ ئولتۇرۇشقاندا، گىللىپئان ئەپەندى كونسۇلخانىدىكىلەر بىلەن شۋېتسىيىلىكلەرنىڭ ئىكساقلىق دېھقانلار بىلەن پۇتبول مۇسابىقىسى ئۆتكۈزمەكچى بولغانلىقىنى جاكارلاپ قالدى. بۇنى سوۋېت ئىتىپاقى كونسۇلى دومپىس ئەپەندى دەرھال قوللىدى ۋە دوتەي جانابلىرى بىلەن شەھەر چوڭلىرىنىڭمۇ بۇ ئىشنى قوللىشىنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. دوتەي ماشاۋۇ شۇ يەردىلا:

ياخشى، بۇ بىر رەسمىي مۇسابىقە بولسۇن، بىزنىڭ دېھقانلار كوماندىسىنى «جۇڭگو كوماندىسى» لا دەيلى، لېكىن ئۇلار يېڭىلىپ قالسىمۇ كىرەك يوق، كىم ئۇلارنى يېرىنى تىرىماي

توپ ئوينىسۇن دەپتۇ!-دېۋىدى، ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن كاتتىلار بۇ«خەلقئارالىق پۇتبول مۇسابىقىسى»نى قانداق قىلىپ ياخشى ئۆتكۈزۈشنىڭ مەسلىھىتىگە چۈشتى. شۇ سورۇندا ئولتۇرغان ھوشۇر ھاجى سەمەن يولىدىكى بىدىلىكىنى توپ مەيدانى قىلىشقا بەردى. يەنە بىر باي ۋاراتار ياسىتىپ بەرمەكچى بولدى. مۇسابىقە توغرىسىدا ئېلانلار چاپلىنىپ، كوچىغا جاكارچىلار چىقىرىلىدىغان بولدى. مۇشۇ سورۇندا ئولتۇرغانلار باشلامچىلىق بىلەن مۇسابىقىنى كۆرۈشكە دەۋەت قىلىندى.

شۇنداق قىلىپ مۇسابىقە توغرىسىدىكى تالاش-تارتىشلار پەسكويغا چۈشۈپ، ھەممە ئادەم مۇسابىقە بولىدىغان كۈنلەرگە ئىنتىزار بولۇشتى، پەقەت ھەمرا بايلا شەھەردىكى ئۆيىدە ئەتىدىن كەچكىچە كوتۇلداپ يۈرەتتى. يۈرۈتىدىكى «توپا توزىتىپ يۈرگەن تۆت-بەش قەلەندەر»نى تىللىغىنى تىللىغانىدى. بىر كۈنى مەرىگۈل چىداپ تۇرالماي ئېغىز ئاچتى:

--- دادا يۈرۈتتىكىلەر ئىنگلىزلار بىلەن شىۋېتلارنى يېڭىۋالسا سەن خۇشال بولمامسەن؟ يېڭەلمەيتىكى، يېڭەلمەيدۇ ئۇ خەق!

--- ناۋادا يېڭىۋالسىچۇ...؟

--- دېدىمغۇ يېڭەلمەيدۇ دەپ.

--- راستىنلا يېڭىۋالسا قانداق قىلىسەن؟

قىزنىڭ جاھىللىقىغا قاراپ ھەمراباي ئىچىدە«قىز بالا بولسىمۇ مىنى دورىغان دە، ئىسىت، ئوغۇل بالا بولۇپ قالسىچۇ» دېگەنلەرنى ئويلىدى. قىزنىڭ بېشىنى سەل سىلىغايان قىلىپ، قاپقارا قاشلىرىنى ھىمىرىپ تۇرغان تۇرقىغا مەستلىكى كىلىپ پىخىلداپ كۈلىۋەتتى:

--- ناھايىتتى كەلسە ناغرا سۇناي چالدۇرۇپ بىرەرمەن شۇ.

--- ئاران شۇنچىلىكما؟-دېدى قىز ياراتمىغاندەك لەۋلىرىنى ئۈمچەيتىپ.

--- ھە بولاپتۇ، ئاۋۇ ئىغىلدىكى ئىرىكنى سويۇپ مېھمان قىلارمەن ئەمىسە.- شۇنداق دەۋىتىپ بىردىنلا قىز بالىغا بەك بالدۇر ۋەدە قىلىپ قويغىنىنى سىزىپ دەرھال قاپقىنى تۈرىۋالدى.- قىنى

ۋاقتى كەلسۇن ، ھازىر كىمنىڭ ئۇتۇشىنى بىر ئاللا بىلىدۇ...

مۇشۇ زىمىن،مۇشۇ تاغلار يارالغاندىن تارتىپ ئىقىپ كىلىۋاتقان تۇمەن دەرياسى نىمە ئىشلارنى كۆرمىگەن-ھە!ئۇ ئۆز ۋادىسىدا ياشىغان كىشىلەرنىڭ ھەممە خۇشاللىق ۋە غەم-قايغۇللىرنى، سىغىز توپىلىق يارلىق ئۇستىدىكى بىر-بىرىگە ئۇلىشىپ، گىرەلىشىپ كەتكەن تۇپرەڭ ئۆيلەرنىڭ قايسى بىرى قاچان سىلىنغىنىنى، قىپيالىڭاچ بولىۋىلىپ ئۆز باغرىدا پىلتىڭلاپ ئۇزۇپ ئوينايدىغان ئوغۇل باللارنىڭ قاچان چوڭ بولۇپ ئۆيلىنىپ، قىرىپ تۇپراق ئاستىغا كۆمۈلگىنىنى؛ نى-نى ھەشەمەتلىك ئوردا-قەسىرلەرنىڭ قاچان بىنا بولۇپ، قاچانلاردا كۇلگە ئايلانغىنىنى بىلىدۇ. ئۇ يەنە شەھەرنى ئەجدىھاردەك ئوراپ تۇرغان ئىگىز قىلىن سىپىلنىڭ قانچە قىتىم ۋەيران بولۇپ قانچە قىتىم سوقۇلغىنىنى، سىپىلغا تىرىك كۆمۈلگەن ئادەملەرنى كۆرگەن. ئەجدىھارنىڭ ئىغىزىدەك سۇرلۇك دەرۋازىلارغا قاتار ئىسىلغان ئادەم باشلىرىنى كۆرگەن. سىپىل دەرۋازىلىرىدىن توختىماي كىرىپ-چىقىپ تۇرىدىغان بايلار ۋە نامراتلارنى، دىھقانلار، ئىشلەمچىلەرنى، سودىگەر، بەگزادىلەرنى، كىيىملىرىگە يىراق يۇرۇتلارنىڭ توپىسى سىڭگەن سەيياھ-جاھانكەزدىلەرنى ھەم كۆپ كۆرگەن، ئەمما ئۇ بۇگۇنكىدەك ھەممە ئادەمنىڭ شەھەر سىرتىغا قاراپ سۇدەك ئاققىنىنى كۆرمىگەن.

راستىنلا قەشقەرلىكلەرگە بۇگۇن نىمە بولدى-ھە؟ ئەتىگەندىن تارتىپلا قەشقەر تەۋرەپ كەتكەندى. ھەممە ئادەمنىڭ ئاغزىدا توپنىڭ، مۇسابىقىنىڭ گىپى. ئاشخانا-ناۋايخانىلار، دۇكانلار تاقالدى. ئادەم بىلەن تولۇپ تۇرىدىغان كوچىلار چۆلدەرەپ قالدى. شەھەر ئەتراپىدىكى ئۇچما راۋان يارباغ دەرۋازىغىچە، ناچۇق ئۆستەڭ بويلىرىدىن قۇمدەرۋازىغىچە بولغان يوللاردا ئات-ئىشەكلىك، ھارۋىلىق پىيادە ئادەملەر مۇسابىقە بولىدىغان سەمەن يولغا قاراپ ئاقماقتا.

مۇسابىقە بولغان بىدىلىكتە كىشىلەر ئاھاڭ چىچىپ بەلگە قىلىنغان «مەيدانىنى چكرىدەپ يىغلىشقانىدى. مەيداننىڭ باش تەرىپىدە ھەمرا باي ئەكەلدۇرگەن ناغرا-سۇنايچىلار ئەتىگەندىن تارتىپلا توختىماي شوخ ئاھاڭلارنى چىلىپ، كىشىلەرنى جەلىپ قىلماقتا، ھاياجانلاندۇرماقتا.

مەيداننىڭ «تۆر» تەرىپىگە دوتەي، شەھەر چوڭلىرى، چەتئەل كونسۇللىرىنىڭ ئولتۇرۇشى ئۈچۈن ۋاقىتلىق ياغاچ ئورۇندۇقلار ياسالغان، ئاددى پۇقرالار- سەللىك، دوپپىلىق ،تۇماقلىق كىشىلەر، ئۇششاق باللار ئاللىقاچان ئالدىنقى ئورۇنلارنى ئىگىلەپ، چاپان-چارا، كىگىزلەرنى سېلىپ بەداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇپ بولۇشقانىدى. مەيداننىڭ سەل نېرىسىغا ئۇششاق يايمىچىلار، دوغاپچىلار، غالتەكچىلەر، سامسىپەز-مانتىپەز،ئۆپكە ھىسابچىلار، گازىر-پۇرچاقچى، لەڭپۇڭچىلار جايلىشىپ ئاۋات بازار شەكىللەندۈرگەنىدى. ئۇششاق باللار بىلەن چوڭراق باللار بازار بىلەن مەيدان ئوتتۇرىسىدا توختىماي چېپىشىپ، ئۇنى-بۇنى سېتىۋېلىپ يېيىشەتتى ياكى قوغلىشىپ ھەرخىل شوخلۇقلارنى قىلاتتى. ئۇلار بۈگۈن خۇددى ھېيت بولغاندەك خۇشال ئىدى.

مەيداننىڭ بىر چېتىدە تۈنۈگۈن ئاتۇشتىن پىيادە مېڭىپ كەلگەن ئىكساقلىق توپچىلار ۋە ئۇلارغا ئەگىشىپ كەلگەن بىرەر يۈزدەك ئادەم دائىرە بولۇپ ئولتۇرۇشاتتى. مۇسابىقىگە چۈشىدىغانلارنى باھاۋۇدۇن باي بىلەن تۇرسۇن ئەپەندى مەكتەپتىكىلەر ۋە دېھقانلار ئارىسىدىن ئىنچىكىلەپ تاللىدى. بۇ جەرياندا قايسىسىنى تاللاپ، قايسىسىنى قويۇشنى بىلمەي خىجالەتچىلىكتىمۇ قالدى. بىز دېگەن ھاشىم بالىخاننىڭ شاگىرتلىرى تۇرساق، مۇنداق مۇسابىقىگە بىز چۈشمەي كىم چۈشىدۇ، دەپ تۇرىۋالغان ئاپئاق ساقاللىق ئىككى بوۋاينى ئامالسىز زاپاس توپچىلار قاتارىغا قوشۇپمۇ قويۇشتى. ئالدىنقى كۈنى توپچىلار يولغا چىقىدىغان چاغدا ناھاۋۇدۇن باي باشچىلىقىدا يۇرۇت خەلق قومۇرلۇپ چىقىپ ئۇلارنى ئۇزاتتى. پۈتبول دېسە جېنىنى بېرىدىغان بىر توپ ئادەم يولنىڭ يىراقلىقىغا قارىماي ئۇلارغا ئەگىشىپ قەشقەرگىچە كەلدى. توپچىلار بىر كېچە قونغان خانلىق مەدرىسىدە بۇ سەپ تېخىمۇ زورايدى. شۇ تاپتا مۇشۇ مەيداندا ئولتۇرغان شۇنچىۋالا جامائەتمۇ توپچىلارغا چەكسىز ھۆرمەت ۋە ئۈمىد ئىچىدە تەلپۈنۈۋاتىدۇ. ئاشپەز-ناۋايلار ئوخشىتىپ ئەتكەن تاماقلىرى، كۆڭۈل قويۇپ ياققان نانلىرى بىلەن ئۇلارنى بېقىۋاتىدۇ. دوغاپچىلار:«يۈرىكىڭلارنى سەگىتىپ، جىنىڭلارنى ياشارتىدىغان دوغاپ بۇ» دېيىشىپ، يوغان چىنىلەردە دوغاپ ئەكىلىپ بېرىشىۋاتىدۇ. ئۇلار نېمىشقا مۇشۇنداق قىلىدۇ؟ تۇرسۇن ئەپەندى

ئويلىغانچە ئۆزىنى بىر تاغ يۇدىۋالغاندەك سىزەتتى. بەزىدە ئەندىشىگىمۇ چۈشۈپ قالاتتى. لېكىن تىگى-تەكتىدىن ئالغاندائۇنىڭ يۈرىكى توق، ئىشەنچىسى كۈچلۈك ئىدى. ئۇ ئەتراپىدا ئولتۇرغان ئاشۇ بىر-بىردىن قاۋۇل، چەبدەس يىگىتلەرگە ئىشىنەتتى، ئۇ ئۇلارنىڭ خىلى كۆپىگە قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ خەتنى توغرا ھەم چىرايلىق يېزىشنى ئۆگەتكەن. پۈتبول دىگەننىڭ جۇرئىتى بار ئوغۇل بالا ئويناىدىغان نەرسە ئىكەنلىكنى بىلدۈرگەن. ئۇ ئۇلارنىڭ ھەر-بىرىنى ئاۋۇ چاقماقتەك چەبدەس كىرەم كىچىكنى، قاراقاش، قاراكۆز، قاڭشارلىق، ئىگىز بوي ئەنۋەرنى، بەستىلىك چىرايى قىزىل، سىرىق ساقال ئىبراھىمنى، يوغان-يورپا، قاۋۇل، ئەمما كىچىك بالىدەك ساددا غوپۇرنى، ياۋاش ئەمما پەملىك بىشراخۇننى، مۇسا پالۋاننىڭ ئىنىللىرى پالۋان قامەت تۇرسۇن قارىي بىلەن ئەمەت قارىيلارنى.... بەك چۇڭقۇر چۈشىنەتتى. ھەر-بىرىنىڭ مىجەزىنى، توپنى قانداق تېپىدىغانلىقنى، ئارتۇق-كەم تەرەپلىرىنى بەش قولدەك بىلەتتى. قارىماققا ياۋاش، جىمغۇر كۆرۈنىدىغان بىر بالىنىڭ كۈتمىگەندە كارامەت ئىشلارنى قىلىۋىتەلەيدىغانلىقنى بىلەتتى. بىر ئايدىن بۇيانقى جاپالىق مەشىق جەريانىدا ئۇلارنىڭ ھەربىرى خىللا ئورۇقلاپ، چىرايلىرى قارداپ قالغان بولسىمۇ، روھى كۆتۈرەڭگۇ ئىدى. ۋۇجۇدىدىن پۈتمەس-تۈگمەس كۈچ ئۇرغۇپ تۇرغاندەك كۆرۈنەتتى. مانا ئۇلار شۇ تاپتىمۇ:

ئاقاداشلار توپلىنايلى، جەھلىن ئوينى بۇزغىلى،
ئەل كۆزىدىن ئالغان قاراڭغۇ پەردىنى يىرتقىلى.
ئىنقىرازدىن خەلقىمىزنى قۇتقازغۇچى ئىلىمدۇر،
بىزلەرنىمۇ دەل بۈگۈن ھەم بىلىم ئىگزى قۇتقۇزۇر.

دىگەندەك ناخشىلارنى كەينى-كەينىدىن ئۇلاپ ئوقۇپ، مەيداننى لەرزىگە سالماقتا ئىدى.

ئۇلارنىڭ قارشى تەرپىدە-مەيداننىڭ سىرتىدا ئاق رەڭلىك تەنتەربىيە كىيىمى، پۈتبول ئايىغى كىيگەن ئىگىز بوي، سىرىق چاچ، كۆك كۆز كەلگەن ئىنگىلىزلار ۋە ھىندىستانلىقلاردىن تەركىپ تاپقان «ئەنگىلىيە كوماندىسى» دىكىلەر توپلىشىپ تۇرۇشاتتى. ئۇلارنىمۇ بىرەر يۈز ئادەم-كونسۇلخانا خىزمەتچىلىرى، شىۋېت دىن تارقاتقۇچىلىرى ھەم دوختۇرخانا خادىملىرى ۋە تاماشا

كۆرگۈچىلەر ئورنىۋالغاندى .

كەينە-كەينىدىن كەلگەن ھەشەمەتلىك مەپىلەردە دوتەي ۋە شەھەر بەگلىرى، قازىكالان، ئۆلىمالار ۋە كاتتا، زەردار بايلا يىتىپ كىلىشتى. ئۇلارنىڭ كەينىدىلا رۇسچە ۋە ئىنگلىزچە پەيتۇندا ئەنگلىيە ۋە سوۋىت ئىتىپاقى كونسۇللىرى، خانىملىرى بىلەن يىتىپ كەلدى. بۇ چاغدا مەيدان ئەتراپى سانجاق-سانجاق ئادەملەر بىلەن تولۇپ يىڭنە سىغقۇدەك يەر قالمىغان، ئەتراپتىكى ئۆيلەرنىڭ ئۆگزىسى، دەرەخ شاخلىرىغىمۇ ئادەملەر چىقىۋالغاندى. ئىككى كونسۇل خانىملىرى بىلەن دوتەينىڭ ئىككى تەرىپىگە ئورۇنلاشتى. دوتەي ئىككى تەرەپدىكىلەر بىلەن بىر نەچچە ئىغىز سۆزلىشىپ باش لىڭشىتتى. ئارقىدىن ئورنىدىن تۇرۇپ، ئىگىز بوي، ئاۋاق تىلماچ بىلەن مەيداننىڭ ئوتتۇرغىراق كىلىپ سۆزىنى باشلىدى. بۇگۈنكى قەشقەر تارىخىدا مىسلى كۆرۈلمىگەن كاتتا خەلقئارالىق مۇسابىقىنىڭ جۇڭگو- ئەنگلىيە خەلقلىرىنىڭ دوستلۇقىنى كۈچەيتىشتىكى مۇھىم بەلگە تىشى بوپقىلىشىنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى ۋە ئىككى تەرەپ توپچىلىرىغا ئامەت تىلىدى. ئارقىدىنلا كونسۇل گىپللئان ئەپەندى سۆز ئىلىپ ئالاھىدە بىر خىل ئۈستۈنلۈك تۈيغۇسى ئىچىدە، بۈگۈنكى مۇشۇنچە كۆپ، مۇشۇنچە قىزغىن تاماشىبىننى كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ پۈتبول يۇرۇتى بولغان ئەنگلىيىلىك ئىكەنلىكىدىن پەخىرلىنىۋاتقانلىقىنى، بۈگۈنكى مۇسابىقىدە «ئەنگلىيە كوماندىسى»نىڭ ماھارىتى ھەم جاسارىتىگە، كۆڭۈلدىكىدەك نەتىجە يارتالايدىغانلىقىغا تولۇق ئىشىنىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. «جۇڭگو كوماندىسى»توغرىسىدىمۇ نۇرغۇن تەسىرلىك تەرىپىنى ئاڭلىغانلىقىنى ئىيتىپ ئۇلارغىمۇ ئامەت تىلىدى.ئاخىردا يۇمۇرلۇق تەلەپپۇزدا: ئەگەر جۇڭگو تەرەپ ئۇتىۋالسا، بىز ئۇلارغا كۆمۈش ئىگەر جاپدۇقلۇق بىر جۈپ ئارغىماق بىرىشكە ۋەدە قىلىمىز. بىز ئۇتىۋالساق جۇڭگوتەرەپ بىزگە نىمە بىرىدىكىن؟ دەپ ئەتراپىدىكىلەرگە قارىدى. چەتئەللىكلەر قاقاقلاپ كۈلۈشتى. تۇرسۇن ئەپەندى تىلماچىنىڭ تەرجىمە قىلىشىنى ساقلىمايلا، يۇقىرى ئاۋازدا:

بىر بىرگە ئىككىنى بىرىشكە تەييار!-جاۋاپ بەردى. تىلماچ كونسۇلنىڭ سۆزىنى تەرجىمە

قىلىپ بولغاندا تاماشىبىنلا بارىكاللا ئېيتىشىپ چاۋاك چېلىشىپ كېتىشتى .

بۇسابىقە باشلاندى، ئىككى كوماندا ناغرا-سۇناي، ئالقىش ساداسى ئىچىدە مەيدانغا كىرىپ كەلدى. بۇ بىر بىرگە تۈپتىن ئوخشىمايدىغان ئىككى كوماندا ئىدى. ئاق كىيىملىك«ئەنگلىيە كوماندىسى» ياردەمچى كونسۇل شېرىف ئەپەندى، كونسۇلخانا دوختۇرى، ئۇزاقتىن بىرى كونسۇلخانىدا تۇرۇۋاتقان مۇخبىر ھەم ساياھەتچى، شاپ بۇرۇت مېچىل ئەپەندى، ئەنگلىيە قۇرۇقلۇق ئارمىيىسىنىڭ لېيتېنانتى گىرگىسىن، ئىككى نەپەر ياش جۇغراپىيە شۇناس ۋە ھىندىستانلىق ئۈچ خادىمدىن تەركىب تاپقان بولۇپ ھەممىسىنىڭ چىرايىدىن غالىپلىق ھەتتا مەسخىرە ئالامەتلىرى چىقىپ تۇراتتى.دىمىسىمۇ مەدەنىيەتلىك دۇنيادىن يىراق جاھاننىڭ بىر چېتىدىكى سەھرالىقلارنىڭ ئۇلار بىلەن مۇسابىقىگە چۈشمەكچى بولغىنى كۈلكىلىك بىر ئىش ئەمەسمۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ياخشى چېنىققان تەنتەربىيە ھەۋەسكارى شېرىف ئەپەندى، بىر مەزگىل لوندوندىكى پۇتبول كۇلۇبلىرىدا توپ تەپكەن، پۇتبولغا ئائىت ئوبزورلارنى يازغان مېچىل ئەپەندى تاغقا چىقىش ماھىرى گىرگىسىنلار تۇرسا. خەيرىيەت، بۇ مۇسابىقە ئۇلار ئۈچۈن بىر قېتىملىق يەڭگىل كۆڭۈل ئېچىش مۇسابىقىسى بوپ قالغۇسى. ماۋۇ يىرىم ياۋايى ئادەملەر ئۈچۈن بولسا ھەققىي مۇسابىقىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالىدىغان بىر پۇرسەت، پۇرسەت بولغاندىمۇ، ھاياتىدا يەنە بىرقېتىم ئېرىشەلمەيدىغان تېپىلغۇسىز بىر پۇرسەت ئىكساق كوماندىسىدىكىلەر. بېشىغا ئاق دوپپا، ئۇچىسىغا ئاق ماتا كۆينەك كىيگەن، بەللىرىگە بالۋاغ باغلىغان، پۇتلىرىدىكى مەسە كالاچلىرىنى چۈشۈپ قالماسلىقى ئۈچۈن خىلمۇ-خىل شوينىدا باغلىۋېلىشقان ئىدى. ئەمما دىققەت بىلەن كۆزەتكەن كىشىلەر ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئەستايىدىللىقنى، مەقسىدىگە يەتمىگۈچە توختىمايدىغان«ياۋايى كۈچ»ۋە يۈرەكنى جىغىلداتقىدەك قەيسەرلىكنى ھېس قىلالايتتى.

سوۋېت ئىتتىپاقلىق رېپېرنىڭ پۈشتەك چېلىپ بەلگە بېرىپ بېرىشى بىلەنلا، ساقاللىق ئىنگلىز دوختۇر توپنى قارشى تەرەپنىڭ مەيدانىغا قارىتىپ تەپتى. شۇنداق قىلىپ دۇنيانىڭ مەدەنىيەت مەركىزىدىن كەلگەنلەر بىلەن«يىرىم ياۋايى»لار ئارىسىدىكى ئىس -تۈتەكسىز كۆرەش

باشلىنىپ كەتتى .

مۇسابىقىنىڭ دەسلەپكى پەيتلىرىدە ئىككى تەرەپ كوماندا ئەزالىرىنىڭ روھى دۇنياسى ئاسمان-زېمىن پەرقلىنەتتى .

ئەنگلىيە كوماندىسىدىكىلەرنىڭ چىراي ئىپادىسى ۋە مەيداندىكى ھەركەتلىرى ئۇلارنىڭ ئۆزىگە شەكسىز ئىشىنىدىغانلىقىنى ئىپادىلەپ تۇراتتى، ئىكساقلىقلار بولسا ھەدىگەندىلا تەمتىرەپ تۇراتتى. ناتونۇش، كۈچلۈك رەقىب، تۇمەنلىگەن تاماشىبىنىنىڭ دىگىز شاۋقۇنىدەك چۇقان-سۈرەنلىرى ئۆمرىدە بۇنداق كاتتا سورۇننى كۆرۈپ باقمىغان بۇ ساددا كىشىلەرنىڭ

دىققىتىنى مەركەزلەشتۈرشىگە كاشىلا قىلماقتا ئىدى. ئۇلارنىڭ تەمتىرەپ قىلىۋاتقانلىقىنى سەزگەن ئەنگلىيىكلەر چەبدەسلىك بىلەن ھۇجۇمغا ئۆتتى. ئۇلارنىڭ ھۇجۇمى ھە دىگەندىلا ئۈگۈشلۈق بولۇۋاتاتتى. بۇ ھالەت يەنە بىر پەس داۋاملىشىدىغان بولسا، ئۇلارنىڭ غەلبە ئاساسىنى قۇرىۋىلىشىدا گەپ يوق ئىدى .

دەل شۇ چاغدا مەيداننىڭ بىر چىتىدىن بوراندەك غەزەپلىك ئاۋاز ياڭرىدى. ھەممە ئادەم ئاۋاز چىققان تەرەپكە بۇرۇلۇپ قاراشتى. ئىكساقنىڭ زاپاس كوماندا ئەزالىرى ئارىسىدا ئولتۇرغان ئاپئاق ساقاللىق تەمبەل بىر بوۋاي ساقاللىرىنى تىترىتىپ:«...ئوينىيالمىساڭ چۈشە مەيداندىن! ھەرقايسىڭ توپنى تالاشماي ساماغا چۈشتىڭمۇ مەيدانغا؟!» دەپ ۋارقىراۋاتاتتى. ئۇ، ئىكساقنىڭ ئەڭ دەسلەپكى توپچىلىرىدىن بىرى بولغان نامان ئاكا ئىدى. نامان ئاكىنىڭ قەھىرلىك ئاۋازى ۋە ئاپئاق ساقىلى ئىكساقلىقلارنى سەگىتتى. كىرەم كىچىك ئىچىدە ئىختىيارسىز بوۋايغا ئاپىرىن ئوقۇدى. ئۇ بىردىنلا پۇت قولىنىڭ كۈچكە تولغانلىقىنى ھىس قىلدى. ئۇ ئەنگلىيىلىكلەر چەبدەسلىك بىلەن پاسلىشىپ ئىلىپ كىتىۋاتقان توپنى بۇركۇتتەك ئىتلىپ بىرىپ ئۈزۈپ ئالدى....

--- باركاللا! ئوغۇل بالا دىگەن مۇشۇنداق بولىدۇ مانا .

--- ئاتاڭغا رەھمەت!- دەپ توۋلىشاتتى ئەتراپتىكىلەر.كىرەم توپنى توختىتىپ مەيدانغا بىر نەزەر سالغاندىن كىيىن، ھۇجۇمچى ئورنىدا تۇرغان ئەنۋەرنى كۆردى-دە، «ئالە ئەنۋەر» دىگىنىچەتوپنى

كۈچەپ تەپتى. ئاللىقاچان توپنى كۈتۈپ تۇرغان ئەنۋەر توپنى مەيدىسىگە شۇنداق چىرايلىق ئېلىپ توختاتتىكى، ئەنگلىيىلىكلەرنىڭ چىرايىدىمۇ ھەيرانلىق ئەكس ئەتتى. مەيدان سىرتىدىكىلەر ھاياجاندىن ئورنىدىن تۇرۇشۇپ، گۈلدۈرلىشىپ كەتتى.

ئەنۋەر بۇرۇلۇپ ئەنگلىيە تەرەپنىڭ ۋارتاسىغا قاراپ شامالدەك تېز يۈگۈردى. ئەتراپتىكىلەرنى كەينىگە تاشلاپ، ئالدىغا كەلگەن بىر ئىنگلىز بىلەن ھىندىستانلىقنى ماھىرلىق بىلەن ئالداپ ئۆتۈپ، توپنى ۋارتاغا قارىتىپ كۈچەپ تەپتى. پۈختا تەييارلىق كۆرۈپ تۇرغان ئەنگلىيە ۋاراتارى توپنى سالماقلىق بىلەن تۇتىۋالدى. ئەمما بۇ بىر توپ ئىكساق كوماندىسىدىكىلەر ئۈچۈن ئىلھام بەخش ھۇجۇم سىگنالى بولۇپ قالدى. مۇسابىقە بارغانسىرى كەسكىنلەشتى، ئەنگلىيە كوماندىسىنىڭ بىر نەچچە قېتىملىق قاملاشقان ھۇجۇممۇ كىشىلەرنى ساراسىمىگە سېلىپ چۇقان كۆتۈرگۈزىۋەتتى. ئىككى تەرەپنىڭ جان پىدالىق بىلەن ئېلىشىشى پۇتكول مەيدانىنى مىسلىسىز جىددىيلىك ئىچىگە ئېلىپ كىردى. مەيدانىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىدىن قارىغاندا، ئىكساق كوماندىسىنىڭ ئىپادىسى بارغانسىرى ياخشىلىنىۋاتقان بولۇپ، ئۇلار ئۆزلىرىدىكى جىددىيچىلىك ۋە يۈرەكسىزلىكنى يوقىتىپ، بارا-بارا مۇسابىقىگە كىرىشىپ كېتىۋاتاتتى. ئەنگلىيە كوماندىسىدىكىلەرمۇ ئۆزلىرىنىڭ بۇ «يىرىم ياۋايى» لارنى بوش چاغلاپ قالغانلىقلىرىنى سېزىپ، ئەسلىدىكى ھاكاۋۇرلىقىنى تاشلاپ، توپنى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئويناشقا باشلىغانىدى.

ئىكساقلىقلار كەينى-كەينىدىن ھۇجۇمغا ئۆتۈپ ئەنگلىيىلىكلەرنى خېلىلا تەمتىرىتىپ قويدى. بولۇپمۇ كىرەم توپچى بىلەن تۇرسۇن ئەپەندى ئۇلارنىڭ يۈرىكىگە قادالغان خەنجەردەك توختىماي زەربە بېرەتتى، مۇسابىقىنىڭ ئىكساقلىقلارغا پايدىلىق تەرەپكە يۈزلىنىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن تاماشىبىنلار بولسا خۇددى بۇ ئالەمدىكى ئاجايىپ كارامەتلىك مۆجىزىنىڭ شاھىتىدەك ئۆزلىرىنى ئۇنۇتقان ھالدا چۇقان سۈرەن سېلىشاتتى.

بۇ ھال ئەنگلىيە كوماندىسىنىڭ ئاساسلىق ھۇجۇمچىسى بولغان لېيتېنانت گىرگىسنىنى

قاتتىق تىرىكتۈردى. «نىمە ئىش بۇ، ماۋۇ يالىڭاياغلار خۇددى خۇداسىدىن مەدەت ئالغاندەك كۈچىيىپ كىتىپ بارىدىغۇ. مەيلى، ئۇلارغا كىمنىڭ مەدەت بىرىشىدىن قەتئىنەزەر، ئۇلارنى يىڭىشىمىز كىرەك. بۇ ياۋايىلارنىڭ بۈيۈك برىتانىيە ئىمپىرىيىسىنىڭ تەڭداشسىز ئوبرازىغا نوقسان كەلتۈرىشىگە يول قويۇشقا بولمايدۇ. ئەگەر بۇلار يىرىتقۇچ يولۋاس بولغان تەقدىردىمۇ، قامچا بىلەن باش ئەگدۈرۈش كىرەك!»دەپ ئويلىدى.

ئۇ ئويلىغانسىرى غەزەبلىنىشكە، ئەسەبىيلىششكە باشلىدى.

دەل شۇ چاغدا ئەنگلىيە تەرەپنىڭ چەكلەنگەن رايۇنغا قاراپ توپنى ماھىرلىق بىلەن ئىلىپ كىتىپ بارغان بىشراخۇنغا قاراپ ئىتىلغان قوڭۇر تەنلىك بىر بىكتوپقا قاراپمۇ قويماي، بىشراخۇننىڭ ھوشۇقىغا كىلىشتۈرۈپ بىرنى تەپتى. ئۇنداق يولسىز ھۇجۇمغا تەييارلىقسىز تۇرغان بىشراخۇن ئاغرىقتا چىدىماي يەردە يۇمىلاپ كەتتى .

--- ياخشى! دەپ ۋارقىردى لىپىتنانىت.- ئۇلارنى مۇشۇنداق قوپالماس قىلىپ قويۇش كىرك .

--- نىمە قىلىق بۇ، شۇنداقمۇ نامەرتلىك قىلغان بارمۇ؟!

--- چىدىغانغا چىقارغان! چىدىماسلار ئوينىمىسۇن!

نارازىلىق سادالىرى مەيداننى بىر ئالدى. سوۋىت ئىتىپاقى كونسۇلخانىسىدىن تەكلىپ قىلىنغان رىپىر دەرھال پۈشتەك چىلىپ مۇسابىقىنى توختاتتى ۋە بىنگاللىق بىكىنى ئاغزاكى ئاگاھلاندۇردى توپنى ئىكساق كوماندىسىغا ئىختىيارى باشلاتقۇزدى .

شۇنىڭدىن كىيىن ئىكساقلىقلار كەينى-كەينىدىن يىقىلغىلى تۇردى. تۇرسۇن ئەپەندى ئەھۋالنىڭ خەتەرلىكلىكىنى سىزىپ، ئەزالىرىنى ھوشيار بولۇشقا چاقىرىدى. ئىكساقلىقلارنىڭ كۆزلىرىدىنمۇ غەزەپ ئۇچقۇنى چاچىرماقتا ئىدى.

ئەنگلىيە كوماندىسى ھۇجۇم قىلىپ، توپنى ئىكساق تەرەپنىڭ چەكلەنگەن رايونى ئەتراپىغا ئىلىپ كەلدى. ئەڭ ئالدىدا يۈگۈرۈپ كەلگەن مىچىل ئەپەندى توپنى ئىلىشقا،

ئەنگلىيىلىكلەرنىڭ«ئىلتىپاتى»دىن تولا بەھرىمان بولۇپ، ئىچى قايناپ تۇرغان ئەمەت قارى يۇگۇرۇپ بېرىپ مىچىل ئەپەندىنى دولىسى بىلەن كىلىشتۇرۇپ ئۇستى .

ئىگىز بويي مىچىل ئەپەندى دەرەختەك ئۆرۈلۈپ، يەردە نەچچە يۇمىلاپ كەتتى. رىپىر دەرھال پۇشتەك چېلىپ ئەنگلىيە كوماندىسىنى ئىختىيارى توپ باشلاتقۇزدى. ئىكساقلىقلار بۇنىڭغا نارازى بولدى، تۇشمۇ-تۇشتىن رىپىرنىڭ ئالدىغا يۇگۇرۇپ بېرىپ، بۇنى قائىدىگە خىلاپ ھەركەت ئەمەس، دەپ تالىشىشتى.

ئەنگلىيىلىكلەر بولسا توپنى تېز سۇرئەتتە باشلاپ، قارشى تەرەپنىڭ تەييارلىقسىز تۇرغان پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ ۋاراتاغا قارىتىپ توپنى تەپتى. پۈتۈن دىققىتىنى مەيداننىڭ يەنە بىر تەرىپىدىكى تالاش-تارتىشقا قارىتىپ تۇرغان ۋاراتار مۇھەممەت توپنى توسۇشقا ئۈلگۈرەلمىدى. مەيداندىكى تاماشىبىنلار بۇ تۇيۇقسىز ئەھۋالدىن ھودۇقۇپ، ئۈن چىقارماي ھاڭۋېقىپ قىلىشتى. رىپىر بولسا ئىككىلەنمەي، كىرگەن توپنىڭ ئىناۋەتلىك ئىكەنلىكىنى ئېلان قىلىپ، ئوتتۇرا مەيداندىن توپ باشلاشنى ئۇقتۇردى.

گىلبىئان ئەپەندى بىلەن خانىمى باشچىلىقىدىكى كونسۇلخانا خادىملىرى، شىۋېتسىيىلىكلەر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ چاۋاك چېلىپ تەنتەنە قىلىشتى. تاماشىبىنلار بوراندەك گۇركىرەپ ۋارقىراشتى:

--- ناھەق بولدى، ناھەق!

--- ھۇ نامەردلەر، خوتۇن كىشىدىن ئۇششۇق نىمىلەريكەن بۇ!

--- يالغانلىقىمىز چىنىپ قالمىسۇن، دەپ قويىۋالغان ساقاللىرىغا قاراڭلار، خالايىق! بۇنچە كۆپ كىشى ئەزەلدىن بۇگۈنكىدەك بىر نىيەت-بىرمەقسەت ئۈچۈن جىنىنىڭ بارىچە ۋارقىرىشىپ چۇقان سېلىپ باقمىغان، مۇشتۇملىرىنى چىڭ تۇگۇپ سەكرەشمىگەنىدى. شۇتاپتا مەيدان ئىچى بىلەن سىرتى بىرلىشىپ كەتكەنىدى. تاماشىبىنلارنىڭ يۈرىكى ئۆز توپچىلىرىنىڭ يۈرىكى بىلەن تەڭ سوقاتتى. ھېس تۇيغۇلىرى ئۇلار بىلەن تەڭ ئۆركەشلەپ، دېڭىزدەك داۋالغۇيتتى.

سوۋېت ئىتتىپاقلىق رىپىر سائەتكە قارىدى-دە، ئىكساق كوماندىسىدىكىلەر ئوتتۇرا مەيداندىن توپنى باشلىشى بىلەنلا پۈشتەك چېلىپ يېرىم مەيدان مۇسابىقىنىڭ ئاخىرلاشقانلىقىنى ئۇقتۇردى. تىزلىكتە بىرىپ توپنى قولىغا ئېلىپ، تۇرسۇن ئەپەندىگە ئەتراپتىكى چوقان-سۈرەن سېلىپ تۇرغان تاماشىبىنلارنى ۋە غەزەپلىك چىرايلارنى كۆرسىتىپ بىر نىمىلەرنى دەپ مەيداندىن چىقىپ كەتتى.

ئەنگىلىيىلىكلەر مەيدان سىرتىغا سايىۋەن بىكىتىپ ئالاھىدە راسلانغان ئورۇنلارغا بىرىپ ئارام ئېلىشتى. شىۋېت دوختۇرلىرى ئۇلارنىڭ ئەتراپىدا پايپېتەك بولۇشاتتى، كونسۇلخانا خىزمەتچىلىرى ئۇلارنىڭ بەدەنلىرىنى ئۇۋۇلاپ، ئىچىملىك ئەكىلىپ بىرىپ، ھارغىنلىقىنى تۈگىتىشكە تىرىشاتتى.

ئىكساقلىقلار بولسا تۇرسۇن ئەپەندىنىڭ باشچىلىقىدا مەيدان ئوتتۇرسىدا يۇمىلاق بولۇپ ئولتۇرىشتى.

--- ھەممىمىز ماۋۇ خەلقنى كۆرۈپ ئولتۇرۇپتىمىز، - دېدى تۇرسۇن ئەپەندى،- ئۇلار بىزنىڭ ئارقا تىرىكىمىز، كۈچ-قۇۋۋىتىمىزنىڭ مەنبەسى. ئاشۇ ئەزىز خەلقىمىزنىڭ ئالدىدا مەغلۇپ بولۇش بىز ئۈچۈن ئۆلۈم بىلەن باراۋەر. ئەگەر بۈگۈن بىزگە ئەجەل كەلگەن تەقدىردىمۇ، مۇشۇ مەيداندا رەقىبلىرىمىزنى يېڭىپ، يۇرۇت خەلقىنىڭ تەنتەنىسى ئىچىدە ئۆلىمىز. قورقۇنچاقلىق قىلىشقا، چېكىنىشكە قەتئىي يول يوق. رەقىبىمىزنىڭ قانچىلىك كۈچلۈك بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، بىز ئۇلاردىنمۇ كۈچلۈك بولىشىمىز كىرەك.

دەل شۇ چاغدا ئالىمان ئىچىدە ئادەم توپىنى يېرىپ كوماندا ئەزالىرىنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇ، مۇسابىقىنىڭ دەسلەپىدە ۋارقىراپ ئىكساقلىق توپچىلارنىڭ دىققىتىنى يىغقان، ئاپئاق ساقاللىرى مەيدىسىگە چۈشۈپ تۇرىدىغان نامان توپچى ئىدى. ئۇ، تۇرسۇن ئەپەندىنىڭ قوللىرىغا ئېسىلىپ تۇرۇپ:

--- بالىلىرىم، پالۋانلىرىم، مەن سىلەردىن رازى بولدۇم، خەلقىمىز سىلەردىن رازى بولدى.

سىلەر جىنىڭلارنى تىكىپ قويۇپ ئوينىدىڭلار، ئاۋۇ ھاكاۋۇر پەرەڭلەرنى ئەندىشىگە سېلىپ قويدۇڭلار، ئۇلۇغ ئاللا پۇت قولۇڭلارغا يەنىمۇكۈچ-قۇۋۋەت بەرگەي، سىلەرگە يېڭىلمەس نۇسرەت ئاتا قىلغاي، خەلقىنىڭ ئالقىش رەھمىتىدىن كۆكلەپ كەتكەيسىلەر ئىلاھىم، ئامىن!-دەپ دۇئا قىلدى. ھاياجان ياشلىرى بوۋاينىڭ ئۇزۇن، ئاق ساقاللىرىغا ئېقىپ چۈشتى.

بۇ چاغدا كوماندا ئەزالىرىنىڭ كۆزلىرىمۇ ئوتتەك يېنىپ، تومۇرلىرىدىكى قانلار ئۆركەشلەپ ئاقماقتا ئىدى. ئۇلار ئەتراپقا قاراپ، بىدىلىككە يىغىلغان تۈمەنلىگەن خەلقىنىڭ ئۆزلىرىگە تىككەن ئۈمىدلىك كۆزلىرىنى كۆردى. بۇ كۆزلەر ئىچىدە يەتتە ياشلىق بالىلارنىڭ غۇبارسىز كۆزلىرىمۇ، 70 ياشلىق بوۋايلارنىڭ نۇرى قاچقان كۆزلىرىمۇ بار ئىدى. بۇ كۆزلەردىكى ئۈمىد ئۇچقۇنىنى ئۆچۈرۈۋېتىشكە بولمايتتى، ئۇلارنىڭ ئارزۇ ئۈمىدلىرىنى جان تىكىپ ئاقلىماي بولمايتتى.

رېپىر مەيدانغا كىرىپ پۈشتەك چالدى. ھەل قىلغۇچ جەڭ باشلاندى.

ئىكساقلقلار خۇددى باشقىچىلا ئادەملەرگە ئۆزگىرەپ قالغاندەك ئىدى. ئۇلار ھېچنىمىدىن قورۇقمايتتى، نىشانغا قاراپ شىردەك ئېتىلاتتى. ھەركەتلىرى شۇ قەدەر چاققان، چىرايلىق ئىدى. ئۇلار ئەنگلىيە تەرەپ ۋاراتاسىغا توختىماي ھۇجۇم قىلاتتى. ھۇجۇملار خۇددى دېڭىز دولقۇنلىرىدەك بىر-بىرىدىن شىددەتلىك، بىر-بىرىگە ئۇلىشىپ كېلەتتى. ئەمدى ئەنگلىيە كوماندىسىدىكىلەر تەمتىرەپ قېلىشقان بولۇپ، ئۇلار ئۆز مەيدانىدا توپلىشىپ مۇداپىيەدىلا تۇراتتى، تېپەتتى، پۇتلايتتى، ئالدىغا ئۆتكەننى تارتىپ يېقىتاتتى. ئەمما ئىكساقلقلار يېقىلسا دەرھال قوپاتتى-دە، ھېچ ئىش بولمىغاندەك ئالغا يۈگرەيتتى، ئېتىلاتتى، يەنە يېقىلسا يەنە تۇراتتى، يەنە يۈگرەيتتى، يېقىلغان يەردىن قۇۋۋەت ئالغاندەك تېخىمۇ قەيسەر بولۇپ تۇراتتى. ئەنگلىيىلىكلەرنىڭ چىرايىدا كۆرەڭلىكتىن ئەسەر قالمىدى. ئۇنىڭ ئورنىنى ھەيرانلىق، قورقۇش ھەتتا ئاز-تولا قايىللىق ئىگىلىدى .

تۇرسۇن ئەپەندى پەخىردىن بەرگەن پاسنى ئالدى دە، تېز سۈرئەت بىلەن قارشى تەرەپ كوماندىسىنىڭ چەكلەنگەن رايونىغا ئېلىپ كىردى. ھىندىستانلىق ۋاراتار تۇرسۇن ئەپەندىنى

نىشان قىلىپ شىددەت بىلەن ئېتىلىپ چىقتى. قارشى تەرەپنىڭ مەقسىدىنى پەملىگەن تۇرسۇن ئەپەندى ئۆزنى يانغا ئېلىپ، ئۇنىڭ يېنىدىن شامالدەك ئۆتۈپ كەتتى. ۋاراتار ئۆزىنى تۇتالماي، ئۆزىگە ئوخشاش مەقسەت بىلەن تۇرسۇن ئەپەندىگە قاراپ ئېتىلىپ كەلگەن سەپدىشى بىلەن قاتتىق سوقۇلۇشتى ۋە ئىككىلىسى ھۆركىرەشكىنىچە يەردە يۇمىلاپ كېتىشتى. بۇنى كۆرگەن تۇرسۇن ئەپەندى پۇتىدىكى توپنى ۋاراتارغا تەپمەستىن، يان سىزىقتىن تېپىپ چىقىرىۋەتتى-دە، دەرھال بېرىپ ۋاراتارنى يۆلىدى. بۇ ئالىيجاناپ ھەرىكەت پۈتكۈل مەيداننى لەرزىگە سېلىۋەتتى. ھەتتا كونسۇل گىللىئان ئەپەندى بىلەن خانىمىمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ تۇرسۇن ئەپەندىگە قاراپ كۈچەپ چاۋاك چالدى. ئۇلارغا ئەگىشىپ كونسۇلخانا خادىملىرى ۋە ئەنگلىيە كوماندىسىنىڭ زاپاس ئەزالىرىمۇ ئۆزلىرىنى ئۇنتىغان ھالدا چاۋاك چېلىشىپ كەتتى.كونسۇلخانىنىڭ داۋالاش خادىملىرى دەرھال مەيدانغا يۈگۈرۈپ كىرىشتى. بۇ كىچىككىنە ئۈزۈلۈش داۋامىدا گىللىئان ئەپەندى مەيداننىڭ چېتىگە كېلىپ ئەنگلىيە كوماندىسىدىكىلەرگە:« بۇ مۇسابىقىدە بەلكىم ئۇتتۇرۇشىمىز مۇمكىن. ئەمما ئىناۋەتنى ئۇتتۇرۋېتىشكە بولمايدۇ. ئۇنتۇپ قالماڭلاركى، ھازىر سىلەر بۈيۈك بىر برىتانىيە ئىمپېرىيىسىنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە تۇرۇۋاتىسىلەر. بىرىڭلار، ئۇلارغا ھەقىقى ئەنگلىيە مۆتىۋەرلىرىنىڭ پەزىلىتىنى كۆرسىتىپ قويۇڭلار، پەرۋەردىگار سىلەرگە يار بولغاي»دېدى.

ئادەم ئالماشتۇرۇلۇپ، كەسكىن جەڭ باشلاندى. ئەمما بۇ قېتىم مەيداندىكى كەيپىيات تۈپتىن ئۆزگەرگەنىدى. ياپپېشىل بېدىلىكتە 22ئەزىمەت باراۋەر ئورۇندا، كەمسىتىش ۋە كەمسىتىلىشتىن خالى ھالدا غەلىبە ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتاتتى. مانا بۇ ھەققى مۇسابىقە ئىدى.

ئىكساق كوماندىسىدىكىلەر توپنى ھۇجۇم سېپىدە تۇرغان ئەنۋەرگە پاس بېرىشتى. ئەنۋەر توپنى ئەپچىللىك بىلەن كونترول قىلىپ، قارشى تەرەپنىڭ ۋاراتاسىغا ئوقتەك يۈگۈرۈپ كەتتى. ئۇ ئالدىنى توسقان ھۇجۇمچىلاردىن ئۇيان-بۇيان ئەگىپ، ناھايىتى چاققان ئۆتۈپ كەتتى. ئۇلار ھەرقانچە قوغلاپمۇ ئەنۋەرگە يېتىشەلمىدى. ئۇ توپنى ئېلىپ ئەنگلىيە كوماندىسىنىڭ چەكلەنگەن رايونىغا كىرىپلا ئوڭ بۇرجەككە قارىتىپ شۇنداق كۈچ بىلەن تەپتىكى ۋاراتار توپنى توسۇپ بولغىچە

توپ كىرىپ كەتتى. ناغرا-سۇناي ساداسى، قىقەس سۈرەن قاپلىغان مەيدان داۋالغۇپ كەتتى. كىشلەر ئۆزىنى ئۇنتىغان ھالدا تەنتەنە قىلىشتى. رىپىر توپنى ئىلىپ ئوتتۇرا مەيدانىنى كۆرسەتتى، ئىككى تەرەپنىڭ نەتىجىسى بىردە بىر بولۇپ، تەڭشىلىپ قالغانىدى .

مۇسابىقىنىڭ ئاخىردا، ئەنگىلىيە كوماندىسىنىڭ ئەزالىرى ھەممىسى دىگىدەك ئۆز مەيدانىغا قايتىپ قەيسەرلىك بىلەن مۇداپىيەدە تۇرغاچقا، مۇسابىقە تىركىشىش باسقۇچىغا كىرىپ قالغانىدى. ۋاقىت مىنۇت سىكۇنتلاپ ئۆتمەكتە، رىپىر توختىماي سائەتكە قارايتتى، تاماشىبىنلارنىڭ چىرايىدىن تاقەتسىزلىك ئالامەتلىرى چىقىپ تۇراتتى. مۇسابىقە ۋاقتىنىڭ توشۇش ئالدىدا تۇرغانلىقنى كۆرگەن ئەنگىلىيىلىكلەرنىڭ چىرايىدىكى جىددىيلىكمۇ يوقىلىشقا باشلىغانىدى.

توپ ئەنگىلىيە كوماندىسىنىڭ پۇتىدا بولۇپ، ئۇلار ئاخىرقى بىر نەچچە مىنۇت ۋاقتىنى ئۆتكۈزۈۋتىش ئۈچۈن ئۆز مەيدانىدا پاس بىرىشىپ يۈرمەكتە ئىدى. تۇيۇقسىز توپنىڭ يىنىدا پەيدا بولۇپقالغان كىرەم مايمۇندەك چاققانلىق بىلەن توپنى لىتىنانىت گىرگىسىنىڭ پۇتىدىن تارتىپ ئالدى-دە، ئەنگىلىيە كوماندىسىنىڭ ۋاراتارىغا يۈگۈرۈپ كەتتى. ئۇ شۇنداق تىز يۈگۈردىكى، كۆرۈپ تۇرغان ھەممە ئادەم ھەيرانلىقتىن قىتىپ قالدى. گىرگىسىن بولسا، ھازىرلا پۇتىدا تۇرغان توپنىڭ قانداق قىلىپ بۇ مۇشتۇمدەك بالىنىڭ پۇتىغا ئۆتۈپ قالغىنىنى بىلەلمەي تۇرۇپ قالدى. كىرەم ئاجايىپ چاققانلىق ۋە ماھىرلىق بىلەن قات-قات توساقلاردىن ئەگىپ ئۆتۈپ ۋاراتارنىڭ ئالدىدا پەيدا بولدى. ۋاراتار ئۆزىنى كىرەمنىڭ پۇتىدىكى توپقا ئاتتى. كىرەم بولسا سىھىرگەرلەردەك بىر ھەرىكەت بىلەن توپنى ۋاراتارنىڭ ئالدىدىن ئىلىپ كەتتى دە، قۇرۇق ۋاراتارغا قارىتىپ جىنىنىڭ بارىچە تەپتى، توپ كىردى.

نەتىجىدە ئىككىدە بىر بولدى. مەيدان قاينام تاشقىنلىققا چۆمگەن، كىشلەر سەكرىشىۋاتقان، ۋارقىرىشىۋاتقان، تونۇشمىسۇن، تونۇشمىسۇن مەھكەم قۇچاقلىشىپ يىغلىشىۋاتقان ئاشۇ دەقىقىدە، كونسۇل خانىمنىڭ چىداپ ئولتۇرالماي پەيتۇنغا چۈشۈپ ئۆزى يالغۇز كىتىپ

قالغىنىنى كىشىلەر كۆمەي قالدى. رىپىرنىڭ پۇشتەك چىلىپ مۇسابىقە ئاخىرلاشقانلىقىنى ئىلان قىلغانلىقىنىمۇ ھېچكىم سەزمىدى. تاماشىبىنلار مەيدانغا سەلدەك يوپۇرۇلۇپ كىرىپ، ئۆزلىرىنىڭ قەھرىمان توپچىلىرىنى قاتمۇ-قات ئورىۋالدى. ھەممە ئادەم ئۇلارغا ئىككى ئېغىز يۈرەك سۆزىنى ئېيتىۋېلىشنى ياكى بىرەرسىنىڭ چاپىنىنىڭ پېشىنى بولسىمۇ تۇتىۋېلىشنى ئارزۇ قىلاتتى. كىشىلەر توپىنىڭ سىرتىدا ھەمرا بايمۇ ھاسىراپ ھۆمىدەپ ئايلىنىپ يۈرەتتى. قىپقىزىل يۈزىدىكى تەرلىرىنى يوختىماي سۈرتكەچ كىشىلەر توپىغا ئۆزىنى ئۇرۇپ، قىستىلىپ ئالدىغا ئۆتمەكچى بولاتتى. سانجاق-سانجاق تۇرۇشۇپ كەتكەن ئادەملەر يول بەرمىگەندە بولسا پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ، بوينىنى سوزۇپ ئىكساقلىق يۇرۇتداشلىرىنى ياكى ئۆزى دائىم تىللاپ، قارغاپ يۈرىدىغان كىرەم كىچىكنى، يا كىرەم توپچىنى كۆرىۋالماقچى، ئۇلارنى ئۆيىگە باشلاپ يوغان ئەركەك قوينى سۆيۈپ مېھمان قىلماقچى ئىكەنلىكىنى ئېيتماقچى بولاتتى....

ئادەملەر توپ پىچاق بىلەن كەسكەندەك ئىككىگە ئايرىلىپ، يول ئېچىلدى. دوتەي باشلىقى ئەمەلدارلار ۋە يۇرۇت چوڭلىرى، سوۋېت ئىتتىپاقى كونسۇلى قاتارلىقلار توپچىلار بىلەن كۆرۈشكىلى كەلدى. ھەممىسىنىڭ ئاغزى قۇلقىغا يەتكەن، خۇشاللىق ۋە ھەيرانلىقتىن ئاغزى گەپكە كەلمەي قالغانىدى. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قەشقەردە تۇرۇشلۇق كونسۇلى دومپىس ئەپەندى«ئەمگەكچى خەلقىنىڭ جاھانگىرلىك ئۈستىدىن قىلغان غەلبىسى»نى تەبرىكلەپ ئىكساقلىقلارغا ئىككى پۇتبول توپى تەقدىم قىلدى. توپلار ناھايىتى چىڭ، يېپيېڭى، پارقىراپ تۇراتتى، خۇددى كىرەم بىلەن ئەنۋەرلەرنىڭ ئارزۇسىدەك ئىدى.

ئىككىنچى كۈنى، يەنى 21-مايدا ئىكساق پۇتبول كوماندىسى شىۋېتسىيىلىك دىن تارقاتقۇچىلار، دوختۇرخانا خادىملىرىدىن تەشكىللەنگەن پۇتبول كوماندىسى بىلەن مۇسابىقىگە چۈشۈپ، ئۇلارنى يەتتىدە بىر نەتىجە بىلەن يەڭدى. مۇسابىقىدىن كېيىن مىڭلىغان خەلق ئىكساقلىق پۇتبولچىلارنى دولىسىدا كۆتۈرۈپ شەھەر ئايلاندۇرۇپ، خانلىق مەدرىسىگىچە ئاپىرىپ قويدى .

توپچىلار ئەتىسىلا ئىكساققا قايتتى. باھاۋۇدۇن باي بىلەن يۇرۇت خەلقى ئۇلارنى چوڭ يولغا چىقىپ كۈتۈپ تۇرۇشاتتى. ئىكساقلىقلار قەھرىمان توپچىلىرىنىڭ غەلبىسىنى تەبرىكلەپ چوڭ توي ئۆتكۈزۈپ بەردى. تويلار تويلارغا ئۇلىشىپ كەتتى. شۇ تويلارنىڭ بىرى كىرەم توپچى بىلەن مەرىگۈلنىڭ ئىدى .

ئادەملەر دىگەن قىزىق بولدۇ، نامرات تۇل خوتۇننىڭ ئوغلى كاتتا باينىڭ يالغۇز قىزىنى ئەمرىگە ئىلىپ، باينىڭ ئەتىۋارلىق كۈيئوغلى بوپقالغاندا ھىچكىم كىرەمنىڭ توپنى نەقەدەر ياخشى ئوينايدىغانلىقىنى تىلغا ئالمىدى.بەلكى كىرەم كىچىكنىڭ ئانىسىغا نەقەدەر كۆيۈمچان ئىكەنلىكىنى ، كىچىك ۋاقىتلىرىدا چوڭ ئانىسىنىڭ دۇئاسىنى كۆپ ئالغىنىنى، ئۇنىڭ ئاشۇ ياخشىلىق ۋە دۇئالارنىڭ خاسىيىتىدە كۆكلەپ ، بۈگۈنكى كۈنگە ئىرىشكىنىنى سۆزلەپ يۈرۈشتى .

ئىيۇل كىرىپ تاغ يوللىرى ئىسىغاندا باھاۋۇدۇنباي غۇلجىغا قاراپ يولغا چىقتى. ئىكساق خەلقى ئۇنى يىغا- زارى بىلەن ئۇزاتتى. باھاۋۇدۇنباي غۇلجىغا بىرىپ، بىر يىلدىن كىيىن، يەنى 1928-يىلى ۋاپات بولدى .

يىللار توختىماي ئۆتىۋەردى . جاھاندا نۇرغۇن ئۆزگىرىش بولدى . .ئەنگىلىيە ھۆكۈمىتى لوندۇندىكى «ئاركوس» شىركىتىنىڭ جاسوسلۇق دىلوسى تۈپەيلى سوۋېت ئىتىپاقى بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەتنى ئۈزىگەنلىكتىن قەشقەردىكى ئەنگىلىيە ، سوۋېت ئىتىپاقى كونسۇللىرى بىر سورۇندا ئولتۇرمايدىغان بولدى .

بۇ يىللاردا شىنجاڭدا ئۈچ قىتىم ھاكىمىيەت ئالماشتى. ئۆلكە ئاسمىنىنى قارا بۇلۇت قاپلاپ ، جۇدۇن -چاپقۇن ئۈزۈلمىدى.

1937-يىلى تۇرسۇن ئەپەندى شىڭ سىسەي تۈرمىسىدە ئۆلتۈرۈلدى.

يىللار ئىكساقتىمۇ نۇرغۇن ئۆزگىرىشنى بارلىققا كەلتۈردى. كىچىكلەر چوڭايدى، چوڭلار قىرىپ ئالەمدىن ئۆتتى. ‹‹ ھۆسەيىنىيە ›› نىڭ مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچىللىرى كەينى-كەينىدىن تۈتۈلدى. قىرىپ- چىپىلدى. ئەمما ‹‹ ھۆسەيىنىيە ›› تاقىلىپ قالمىدى، ئىكساقلىقلارنىڭ

پۇتبولغا بولغان ئىشتىياقىمۇ ئۆچمىدى.

1954-يىلى ئىكساقتا تۇنجى پۇتبول جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

مەنبە: «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»2006-يىللىق 3-سان

ئۇستىن ئاتۇش مائارىپ تورىدىن ئېلىندى.